

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

На правах рукопису

Ластовецька Роксолана Орестівна

УДК 339.727.2:330.3

МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ-
ДОНОРА ТА КРАЇНИ-РЕЦИПІЄНТА

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник –
Притула Ярослав Ярославович
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

Львів – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ.....	10
1.1. Теоретичні підходи до вивчення міжнародної міграції.....	10
1.2. Теоретичні моделі грошових переказів.....	29
1.3. Культурний вимір індивідуалізму та колективізму як мотиваційний чинник грошових переказів.....	48
Висновки до розділу 1.....	65
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНИ-ДОНОРІ ТА КРАЇНИ-РЕЦИПІЄНТІ.....	68
2.1. Міжнародна міграція та країни походження робочої сили.....	68
2.2. Аналіз впливу грошових переказів на економіку України як країни- реципієнта.....	81
2.3. Міжнародна міграція та країни призначення робочої сили.....	98
2.4. Аналіз впливу грошових переказів на економіку Польщі як країни-донора.....	110
Висновки до розділу 2.....	125
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ.....	131
3.1. Проблеми обліку статистичних даних про обсяги офіційних та неофіційних грошових переказів.....	131
3.2. Державна політика в сфері грошових переказів мігрантів.....	149
3.3. Вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів в Україні.....	164
Висновки до розділу 3.....	181
ВИСНОВКИ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	188
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Актуальність теми. В контексті розвитку глобалізаційних процесів міжнародна міграція населення набуває щораз більших масштабів. Згідно з підрахунками Світового банку в 2015 р. кількість мігрантів у світі перетнула позначку 251 млн осіб, що становило близько 3,5 % усього населення планети. Процес переміщення людей стимулює активний розвиток наукових досліджень з метою детального аналізу його наслідків для економік країни-донора та країни-реципієнта.

Важливим аспектом аналізу міжнародної трудової міграції є дослідження потоків грошових переказів, що виступають одним із важливих наслідків міграції. У світових масштабах грошові надходження від мігрантів постійно зростають. За даними Світового банку в 2014 р. грошові перекази до країн, що розвиваються, становили 431 млрд дол. США, наближаючись за обсягами до прямих іноземних інвестицій. Крім цього, велика частка коштів надійшла неофіційними каналами. Для багатьох країн трансферти мігрантів стали основним джерелом іноземного капіталу, залишаючись невразливими до економічних спадів, як це відбувається з потоками прямих іноземних інвестицій.

Починаючи з 70-х років ХХ ст. проблема дослідження грошових переказів привертала увагу багатьох науковців. Глобальне зростання трансфертів спонукало дослідників шукати відповіді на запитання про те, які головні чинники детермінують процес переказу коштів та які наслідки ці кошти мають для економік країни-донора та країни-реципієнта.

Вагомий внесок у дослідження грошових переказів та їх впливу на економіку країни-донора та країни-реципієнта зробили такі зарубіжні дослідники, як Р. Адамс, І. Авад, Р. Агарвал, К. Амуендо-Дорантес, Т. Баліно, К. Банаян,

А. Барахас, А. Беннет, Дж. Беттін, Дж Борхас, Е. Боренштайн, Р. Брехер, Дж. Бхаватті, С. Ваба, Е. Гермені, Н. Глицос, Ф. Губерт, С. Джаях, Ф. Док'єр, Дж. Дюранд, І. Елбадаві, А. Жідуд, Н. Зієгфрід, Дж. Ірвінг, С. Керр, Ф. Кеткар, Т. Косімано, М. Крішті, Т. Ксеноджіані, П. Курієн, П. Левітт, Р. Лобфелл, Р. Лукас, Дж. де Маседо, Д. Массей, Д. Мохапатра, У. Озілі, В. Олні, Е. Парадо, А. Перейра, С. Позо, Б. Пойрін, М. Порос, А. Пресбітеро, Г. Рапопорт, Д. Ратха, Р. Раян, В. Ремпел, Б. Робертс, Р. Роша, М. Руїз-Аранз, Дж. Свомі, Н. Спатафора, О. Старк, А. Субраманян, Б. Тадессе, Дж. Тейлор, Р. Фаїні, К. Фройнд, К. Фуленкамп, Дж. Хаген-Занкер, Дж. Хант, Р. Чамі, І. Шіпу, Т. Штраубхара, Д. Якова, Д. Янг.

Велику увагу дослідженню міжнародної міграції населення та грошових переказів приділили вітчизняні науковці: Т. Бабич, М. Вербовий, М. Відякіна, А. Гайдуцький, Н. Грущинська, О. Купець, Ю. Курунова, Е. Лібанова, І. Майданік, О. Малиновська, В. Мойсей, Н. Погоріла, Я. Притула, О. П'ятковська, О. Радіца, М. Флейчук. Однак в Україні дослідження проблематики грошових переказів мігрантів поки що перебуває на початковій стадії.

Динамічний розвиток міграційних процесів, актуальність дослідження механізмів впливу грошових переказів на економіку країни-донора та країни-реципієнта, а також відсутність практичних рекомендацій щодо ведення державної політики в сфері грошових переказів зумовили вибір теми роботи, її теоретико-методологічне та науково-практичне значення і змістову спрямованість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в контексті підготовки кафедрою міжнародного економічного аналізу і фінансів факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка науково-дослідної теми «Дослідження проблеми вибору та формування оптимальної траєкторії економічного розвитку держав в умовах їх значної торговельної та фінансової відкритості» (номер державної

реєстрації 0113U000869, 2013–2016 рр., науковий керівник – к.е.н., доц. Ю. І. Біленко).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації – теоретично обґрунтувати механізми впливу грошових переказів на економіку країни-донора і країни-реципієнта й розробити рекомендації з використання переказів задля прискорення економічного розвитку держав.

Для досягнення мети у дисертації поставлено й розв’язано такі завдання:

- 1) вивчити основні теорії міжнародної міграції, висвітлені в науковій літературі;
- 2) дослідити підходи до вивчення грошових переказів мігрантів і визначити головні чинники, що детермінують процес переказу коштів;
- 3) проаналізувати вплив соціокультурних чинників на динаміку грошових переказів;
- 4) виявити й оцінити закономірності впливу грошових переказів на економіку України як країни – реципієнта грошових надходжень;
- 5) виявити й оцінити закономірності впливу грошових переказів на економіку Польщі як країни – донора грошових надходжень;
- 6) з’ясувати основні проблеми обліку статистичних даних щодо обсягів грошових переказів;
- 7) оцінити обсяги грошових переказів, що надходять неофіційними шляхами та дослідити їх вплив на зростання рівня доларизації економіки України;
- 8) описати сучасні тенденції міжнародної політики в сфері заохочення, легалізації та зниження вартості грошових переказів;
- 9) розробити рекомендації для України щодо вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів та їх використання для соціально-економічного розвитку.

Об’єкт дослідження – грошові перекази мігрантів у контексті сучасних тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин.

Предмет дослідження – вплив грошових переказів мігрантів на економіку країни-донора та країни-реципієнта, його прояви та особливості.

Методи дослідження. Використано сукупність загальнонаукових методів пізнання та спеціальних методів економічних досліджень. Методологічною основою дослідження є діалектичний, системний та прикладний аналіз класичних і сучасних праць зарубіжних і вітчизняних учених з економічної теорії, міжнародної міграції та грошових переказів мігрантів. У дисертаційній роботі застосовано такі методи: системний, історичний (для аналізу теоретичних моделей у підрозділах 1.1-1.2), аналізу, синтезу, дедукції, індукції (в підрозділах 2.1, 2.3, 3.1). Дисертація базується на використанні принципу єдності теорії і практики, прогнозуванні розвитку економічних процесів за допомогою методу наукової абстракції.

У дослідженні використано спеціальні економічні методи: статистичний (у розділах 1–3), методи лінійного кореляційного (у підрозділі 1.3) та регресійного аналізу на основі панельних даних (у підрозділі 1.2 – для дослідження зв'язку між приростом ВВП та динамікою грошових переказів), малої структурної моделі та VAR-моделі (у підрозділах 2.2, 2.4 – для оцінки впливу отриманих та відісланих грошових переказів для економіки України та Польщі відповідно).

У дослідженні використано статистичні матеріали та бази даних МВФ, Світового Банку, ООН, Організації економічного співробітництва та розвитку, Євростату, Центрального статистичного управління Польщі, Національного банку України, Державного комітету статистики України та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні нового підходу до вивчення грошових переказів мігрантів та дослідженні їх впливу на економіку країни-донора та країни-реципієнта. Ці результати є особистим внеском дисертанта й винесені на захист.

Уперше:

– продемонстровано вплив екзогенного шоку в обсягах грошових переказів на економіку України й, на основі проведення низки симуляційних експериментів, констатовано існування в короткотерміновому періоді прямого зв'язку між збільшенням обсягів отриманих переказів і економічним зростанням країни та, за допомогою декомпозиційного аналізу, виявлено, що коливання процентної ставки є основним каналом впливу переказів на економіку України.

Удосконалено:

– дослідження детермінантів грошових переказів і на основі аналізу панельних даних визначено, що альтруїзм мігранта є основним мотиваційним чинником для здійснення грошових переказів;

– вивчення впливу культурного середовища країни-донора та країни-реципієнта, зокрема, виміру індивідуалізму й колективізму, що розрахований на основі індексу Гофштеде, на бажання та спроможність мігрантів переказувати кошти;

– підходи до аналізу впливу екзогенного шоку в обсягах грошових переказів на економіку Польщі як країни – донора переказів;

– аналіз неофіційних потоків грошових переказів та на основі побудованої економетричної моделі доведено, що в короткотерміновому періоді притік грошових переказів стимулює підвищення рівня доларизації економіки України;

– дослідження потенційних можливостей економіки України через впровадження державної політики в сфері грошових переказів.

Набули подальшого розвитку:

– аналіз основних теорій міжнародної міграції, що висвітлені в науковій літературі та обґрунтування необхідності формування міждисциплінарного підходу для дослідження процесу міграції;

- дослідження основних проблем обліку статистичних даних щодо обсягу грошових переказів мігрантів;
- аналіз сучасних тенденцій міжнародної політики в сфері грошових переказів.

Практичне значення наукових результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки аналітичних матеріалів і практичних рекомендацій державними структурами, що відповідають за формування і провадження міграційної політики (довідка № 11/541/1 від 25.02.2016 р.), в діяльності установ, що потенційно можуть здійснювати переказ коштів (довідка № 011/1/2 від 01.03.2016 р.), а також для викладання курсів «Міжнародні фінанси» та «Економетрика» на кафедрі міжнародного економічного аналізу і фінансів факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 927-Н від 29.02.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, у якій висвітлено авторське тлумачення ідей, концепцій і методологічних засад. Усі наукові результати, які наведені в дисертації та виносяться на захист, одержані здобувачем особисто.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 15 наукових праць загальним обсягом 4,9 авт. арк. одноосібно, з них 6 статей у фахових наукових економічних виданнях (у тому числі 2 статті – у наукових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз), 1 розділ до монографії та 8 тез доповідей на наукових конференціях.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї та положення дисертації оприлюднені й отримали позитивну оцінку на міжнародних і вітчизняних конференціях: на міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна: Економіка» (м. Київ, 18–22 березня 2013 р.); міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна: Економіка» (м. Київ,

24–28 березня 2014 р.); III щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, 25 квітня 2014 р.); IV щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, 15 лютого 2015 р.); IV щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, 16–17 квітня 2015 р.); V щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, 17 вересня 2015 р.); III міжнародній науковій конференції «Еколого-економічні проблеми у міжнародній торгівлі та інвестиціях» (м. Львів, 20–21 жовтня 2015 р.); V щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, 18 лютого 2016 р.).

Структура та обсяг дисертації. Специфіка проблем, що стали предметом дослідження, їх різноплановість зумовили загальну логіку та побудову дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів (10 підрозділів), висновків, додатків і списку використаних джерел. Текст дисертації викладено на 251 сторінці, він містить 11 таблиць і 36 рисунків, 18 додатків. Список використаних джерел із 239 найменувань викладений на 26 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ

1.1. Теоретичні підходи до вивчення міжнародної міграції

Із поширенням глобалізації міжнародна міграція населення стає невід'ємним аспектом розвитку країн. Деякі вчені характеризують міграцію як переміщення населення всередині та за межі країни з подальшим галузевим, територіальним, професійним та соціальним перерозподілом [8]. У деяких дослідженнях міграція окреслюється як масовий – кількісно і складний – структурно соціально-демографічний процес [48]. Н. Грущинська визначила міжнародну міграцію робочої сили як одну з рушійних сил економічної глобалізації [7, с. 46].

У 1998 р. ООН видала «Рекомендації ведення статистики щодо міжнародної міграції» (Recommendations on Statistics of International Migration), в яких поняття міграції визначено таким чином: «у довготерміновій міграції перебувають особи, які переїхали до країни, що не є для них країною постійного проживання, на термін не менше одного року; у короткотерміновій міграції перебувають особи, які переїхали до країни, що не є для них країною постійного проживання, на термін не менше трьох місяців, але не більше одного року (окрім переміщень з метою відпочинку, відпустки, відвідування друзів і родичів, лікування, паломництва, відряджень)» [196].

У 1990 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла «Міжнародну конвенцію про захист прав усіх трудових мігрантів і членів їхніх сімей» (International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families), згідно з якою термін «трудоий мігрант» визначає особу, яка займатиметься, займається або займалася оплачуваною діяльністю в державі, громадянином якої вона не є [133].

Процеси переміщення людей та їх наслідки для економік країн-донорів і країн-реципієнтів стимулюють активний розвиток наукових досліджень, які б змогли пояснити ці явища. На сьогодні єдине теоретичне підґрунтя міграційних процесів не сформоване. Низка теорій, що виникли незалежно одна від одної, не дають повного розуміння сучасних міграційних процесів. Звичайно, не слід припускати, що міграційні теорії, сформовані на різних рівнях аналізу, взаємовиключають одна одну, проте поки що немає інтегрованого теоретичного підходу до вивчення цього явища. Нижче здійснено критичний аналіз існуючих міграційних теорій та визначено передумови для формування міждисциплінарного підходу для дослідження міграції.

Економічний аналіз міграційних потоків розпочав ще А. Сміт у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів», зауваживши, що різниця у вартості робочої сили між країнами набагато більша ніж різниця у вартості товарів [47]. Проте, засновником міграційної теорії вважають Е. Равенштайна. У 1885 р. він, проаналізувавши міграційні потоки в межах Великої Британії, визначив основні ознаки міграції [194]. У 1889 р. допрацювавши попередні результати, Е. Равенштайн сформував «7 законів міграції» [195]:

1. Масштаби міграції скорочуються зі збільшенням відстані [194, с. 198-199].

Вважається, що люди більш схильні мігрувати до країн, розташованих географічно ближче до країни походження. Проте відстані міграції з кожним роком збільшуються, адже подорожувати між країнами стає простіше, швидше та, головне, дешевше.

2. Міграція відбувається у декілька етапів [194, с. 199].

Робітники, зазвичай, мігрують із сільської місцевості до більш розвинених промислових центрів країни. А робітники з віддаленіших сіл займають вакантні

робочі місця, що з'явилися після міграції останніх. Так, поетапно працівники переїжджатимуть до щораз розвиненіших регіонів країни, а згодом і за її межі.

3. Міграція населення є двосторонньою [194, с. 199].

Чинники, що сприяли виїзду з країни походження, з часом можуть зникнути, що зупинить відтік працівників із цих місцевостей. Окрім цього, мігранти-першопрохідці за якийсь час встигнуть налагодити співпрацю між країною-донором та країною-реципієнтом. У такому контексті можливе повернення мігрантів додому.

4. Неоднакова схильність до міграції серед представників сільських та міських місцевостей [194, с. 199].

Жителі міст менш схильні мігрувати порівняно з жителями сіл. Очевидно, треба також розрізняти міграцію кваліфікованих і некваліфікованих робітників, що виїжджають з міст і сіл відповідно.

5. Жінки схильні мігрувати на короткі відстані, тоді як чоловіки – на більш віддалені [195, с. 288].

Чоловіки зазвичай виїжджають за кордон, а ось жінки більш схильні шукати роботу в межах своєї країни та мігрувати з сільської місцевості до міст.

6. Технологізація та розвиток промисловості в регіоні виступає чинником притягування для мігрантів [195, с. 288].

Із розвитком промисловості підвищується попит на кваліфіковану робочу силу, що притягує працівників із прилеглих регіонів переїжджати та працевлаштовуватись.

7. Домінування економічного мотиву для міграції [195, с. 286].

Основна причина міграції – поліпшення свого матеріального становища.

Незважаючи на те що декотрі закони Е. Равенштайна не витримали перевірки часом, у 40-х роках ХХ ст. його концептуальні засади стали основою гравітаційної моделі міграції. У 1946 р. американський соціолог Дж. Зіпф висунув гіпотезу, що масштаби міграції між двома країнами прямо пропорційні

кількості населення цих країн та обернено пропорційні відстані між ними. Ця гіпотеза більш відома як «гравітаційна модель міграції Зіпфа». Соціолог вважав: що більшим є населення країн, то більшою буде міграція, тоді як відстань виступає хорошим відповідником міграційних витрат [239].

Е. Лі досліджував праці Е. Равенштайна, на основі яких у 1966 р. розробив свою теорію «притягування – виштовхування» (Г. Джером, Е. Лі) [157]. Міграція розглядається як результат відносної привабливості країн в'їзду і виїзду, а перешкоди, що зростають зі збільшенням відстані між цими країнами, – як обмеження міграційних процесів. У країнах виїзду визначальною для рішення мігрувати є роль «виштовхувальних» чинників, а в країнах в'їзду – роль «притягувальних» чинників. Відповідно до цієї концепції, для того щоб люди захотіли змінити звичне для них місце проживання, необхідні умови, які б примусили їх переселитися до інших міст, країн. Е. Лі виокремлює чотири типи чинників, що визначають міграцію:

- чинники в країні походження;
- чинники в країні призначення;
- наявні перешкоди (фізичні бар'єри, як ось – Берлінська стіна, жорстке імміграційне законодавство, витрати на переїзд);
- індивідуальні чинники [11].

На думку Е. Лі, найбільший вплив на процес міграції здійснюють саме чинники «виштовхування» в країні походження робітників, оскільки з особливостями рідної країни потенційний мігрант ознайомлений добре, а достовірну інформацію про країну призначення отримати важко (табл. 1.1) [157]. Е. Лі вважав, що розвиненим країнам властиві високі темпи міграції, адже в розвинених суспільствах виховуються покоління мобільних людей, які здатні швидко реагувати на виклики та можливості сучасного світу.

Рішення про міграцію може визначатися не так наявністю мотиваційних чинників, як суб'єктивним сприйняттям їх потенційним мігрантом. Таке

рішення не завжди є раціональним, а в деяких випадках нерациональний компонент помітно переважає.

Таблиця 1.1

**Детермінанти міграції відповідно до теорії
«притягування – виштовхування»**

Чинники	«Виштовхування»	«Притягування»
Економічні та демографічні	Бідність, безробіття, низька заробітна плата, високий приріст населення, низький освітній рівень	Перспектива отримувати високу заробітну плату, поліпшити стандарти життя, особистісний або професійний розвиток
Політичні	Військовий конфлікт, незахищеність, корупція, порушення прав людини	Безпека і захищеність, свобода політичного вибору, свобода слова
Соціальні та культурні	Дискримінація за етнічною, статевою, релігійною та ін ознаками	Об'єднання сім'ї, повернення на етнічну батьківщину (репатріація діаспори), соціальна рівність

Джерело: складено автором на основі даних [120].

Е. Лі виділив також селективний характер міграції, що залежить від набору якостей і умінь потенційних мігрантів. Загалом селекція мігрантів є бімодальною. Мігранти, що відповідають на позитивні сигнали «притягування» в країні призначення, формують позитивно відібраний потік. Наприклад, освічені та успішні люди, які мігрують, бо отримали кращі пропозиції працевлаштування за кордоном. Натомість мігранти, на яких впливають негативні виштовхувальні чинники в країні походження, утворюють негативно відібраний потік. Наприклад, біженці, а також особи, що мігрують із релігійних та культурних міркувань або ж у пошуку місця праці [157].

Одна з найбільш поширених теорій міжнародної міграції – теорія неокласичної економіки (Дж. Гарріс, М. Тодаро, О. Старк, Д. Массей, Р. Кохен) [218]. Міжнародна міграція пояснюється економічною нерівністю між країнами,

зокрема, різницею між рівнями зарплати, що визначає рух робочої сили з країн із низькою заробітною платою до країн, де вона значно вища. У такий спосіб забезпечується саморегулювальна функція світового ринку праці. З економічним посиленням еміграції в країнах виїзду поступово зменшується різниця між рівнями заробітної плати і відповідно зникають стимули до міграції.

Переміщення трудових мігрантів з країн із надлишковою робочою силою до країн, де бракує робочої сили, дзеркально відображає потік інвестицій із країн із надлишковим капіталом до країн із нестачею капіталу. Відносний дефіцит капіталу призводить до зростання загального рівня процентних ставок у країнах, що розвиваються, приваблюючи в такий спосіб притік інвестицій. Рух капіталу включає також переміщення людського капіталу. Кваліфіковані працівники мігрують до країн із дефіцитом капіталу, де отримують вищу винагороду за свої навички. Перспектива відносно вищої заробітної плати в країнах, що розвиваються, приваблює менеджерів вищого рівня і технічних працівників із розвинених країн [229].

Припущення про повну зайнятість передбачає залежність між різницею у заробітній платі між країнами та потоком мігрантів. Дослідження показують, що така різниця доходів має становити щонайменше 30 %, задля того щоб повністю покрити витрати на міграцію [161]. Останні дослідження з неокласичної теорії міграції пропонують розглядати як основний детермінант міграційних процесів не різницю рівнів абсолютних заробітних плат між країнами, а різницю очікуваних доходів, зважених імовірністю працевлаштування в країні призначення [71; 230].

Оскільки міграція асоціюється з витратами, найбідніші верстви населення не можуть дозволити собі виїхати за кордон. Потоки еміграції збільшуються з поживленням економічного розвитку країни, адже більша кількість населення може виїхати до іншої країни. Наприклад, зростанню еміграції в Італії, Іспанії,

Португалії та Греції в 1960–1970 рр. сприяли індустріалізація та прискорені темпи економічного розвитку цих країн [237]. Перспективи розвитку країни (членство в ЄС, очікування економічного зростання) також впливають на прийняття рішення про міграцію – активізується тимчасова міграція населення на недалекі відстані, натомість міграція на тривалий термін скорочується (міграція з Польщі в Німеччину).

На мікрорівні ця теорія розглядає міграційні потоки між країнами як просту суму індивідуальних переміщень, здійснених на основі особистих підрахунків вигоди від міграції. Відповідно до цього теоретичного підходу кожен індивід виступає як особа, що діє раціонально, приймаючи рішення про здійснення або відмову від переміщення на основі підрахунків у системі «витрати–вигоди» від міграції, які можна розділити на монетарні та немонетарні, до останніх зокрема, належать психологічні втрати [229].

Застосування такого теоретичного підходу для аналізу міграційних процесів має певні межі. Його не можна використовувати в дослідженні недобровільних переміщень. Крім цього, не всі особи приймають рішення про міграцію цілком свідомо, детально аналізуючи всі «за» і «проти», деякі люди діють імпульсивно або під впливом інших осіб. У такому разі вигоди від переїзду потенційний мігрант не оцінює. Теорія неокласичної економіки ґрунтується на тому, що трудові ресурси в країнах виїзду та країнах в'їзду абсолютно взаємозамінні, а під час міграції підтримується повна зайнятість, що найчастіше не відповідає дійсності [231].

Розширення ЄС у 1980-х роках за рахунок Греції, Португалії та Іспанії, а також у 2004 р. не підтвердило положення неокласичної теорії про те, що причиною міграції є різниця в заробітній платі між країнами. Очікувані масштаби міграційних потоків не виникли. Незважаючи на відсутність обмежень мобільності робочої сили та наявне безробіття в нових країнах –

членах ЄС, обсяги міграційних потоків виявились нееластичними до рівня заробітної плати й рівня зайнятості в країнах призначення.

Досліджуючи міграцію між країнами, що розвиваються, Д. Ратха і В. Шоу виявили, що лише 38 % мігрантів покидають країни походження в напрямку країн із вищим рівнем доходів. Щобільше, вони зазначають, що дві третини працівників із країн з низьким рівнем доходів емігрують до країн із низьким рівнем доходів. Лише 20 % мігрантів з цих держав рухаються в напрямку країн з високим рівнем доходів [193].

Неокласична теорія, теорія «виштовхування – притягування» не в змозі пояснити зворотну міграцію, міграцію за відсутності різниці в заробітній платі й вплив держав, міграційних мереж та інших інституцій на обсяги міграції. Вони переважно ігнорують неекономічні чинники міграції та факт зростання обсягів еміграції в період економічного зростання країни походження. Ці теорії припускають, що прагнення людей однакові в часі й для всіх регіонів світу, а максимізація доходу – єдине бажання. Проте такі припущення ігнорують факт нерівномірного доступу до інформації та різні освітні рівні потенційних мігрантів, що формують їхнє сприйняття певного рівня життя.

Незважаючи на критику, неокласична теорія, завдяки аналітичній точності, інструментальному апарату та можливості запропонувати низку гіпотез для дослідження причин і наслідків міграції, посідає провідне місце серед теорій міжнародної міграції. Вона здійснила переворот у сфері міжнародної міграції та стала вагомим підґрунтям імміграційної політики багатьох держав.

Теорія неокласичної економіки дала поштовх до виникнення та розвитку теорії людського капіталу (Дж. Беккер, Л. Саастад, Г. Кларк), запропонованої Л. Саастадом у 1962 р. [212]. Теорія людського капіталу збагатила неокласичну теорію соціально-демографічними чинниками міграції. Головна ідея теорії – для реалізації міграційних намірів потрібно не лише бажання індивіда, а й

різноманітні ресурси [72]. Саме тому дослідники говорять про селективну природу міграції, оскільки переміщення зазвичай здійснюють не найбільш та знедолені верстви населення, а ті, хто володіє необхідним набором ресурсів. Одним із таких ресурсів є людський капітал, що включає як вроджені здібності й таланти, так і накопичені знання, вміння, навички, досвід, освіту, кваліфікацію, інформацію, фізичне та психологічне здоров'я.

Міграція може бути засобом інвестицій у «людський капітал», якщо вигоди від міграції перевищать витрати. Теорія людського капіталу, крім грошових витрат міграції, розглядає також психологічні втрати (наприклад, втрату спілкування з друзями та рідними), а також такі нематеріальні чинники, як клімат, доступ до культурних і суспільних благ вищого рівня [212].

Дж. Борхас використав таку формулу для розрахунку доцільності чи недоцільності міграції працівника [83]:

$$V_p = \sum_{n=1}^N \frac{E_2 - E_1}{(1+i)^n} - \sum_{n=1}^N \frac{C}{(1+i)^n} - Z, \quad (1.1)$$

де V_p – оцінка чистих прибутків; E_1 – дохід на теперішньому місці роботи в n -му році; E_2 – дохід на новому місці роботи в n -му році; N – час, потрібний для працевлаштування на новому місці; i – процентна ставка; C – прямі та непрямі грошові витрати на переїзд в n -му році; Z – чисті психологічні втрати від переїзду (психологічні втрати за мінусом психологічної вигоди).

Якщо $V_p > 0$, тобто очікується збільшення доходів з урахуванням матеріальних і психологічних втрат, людина обирає міграцію. Якщо $V_p < 0$, працівник надає перевагу працевлаштуванню в своїй країні. Висновки Дж. Борхаса підтверджують базову тезу про те, що міграція настає в тому випадку якщо працівник має змогу компенсувати вкладені інвестиції. Проте не береться до уваги той факт, що працівник може тепер не мати роботи, особливо це характерно для країн з перехідними економіками.

Критика теорії людського капіталу пов'язана з невизначеністю домінуючих чинників міграції, а також з ігноруванням чинника вимушеної міграції задля отримання прибутків [119]. Основні положення теорії людського капіталу доволі важко протестувати на емпіричному рівні. Вона також ігнорує вплив важливих структурних чинників, що визначають міграційні процеси.

Економіка сімейної міграції (Дж. Борхас, Дж. Мінсер) пояснює причини і напрями міграції з погляду сім'ї. Передбачається, що дорослі члени сім'ї можуть по-різному оцінювати майбутні дивіденди від міграції. Оптимальна стратегія сімейної пари залежить від ступеня кореляції переваг, що бачать від міграції чоловік і дружина [172].

Набагато складнішим є процес прийняття рішення про здійснення міграції в разі сімейного переміщення, яке має бути вигідним для всіх працюючих членів сім'ї. Практика свідчить, що у переважній більшості випадків сімейної міграції переїзд є більш ефективним для чоловіків, аніж для жінок, оскільки рівень оплати праці та зайнятості осіб чоловічої статі набагато вищий. Ця теорія поєднує економічний, соціальний та психологічний підходи [14, с. 5].

Теорія сімейної міграції передувала виникненню нової економічної теорії міграції (О. Старк, Е. Тейлор, Д. Массей, П. Арнольд). Остання ґрунтується на мікроекономічному аналізі й полягає в тому, що рішення про міграцію приймають не окремі індивіди, воно має бути колективним (у межах сім'ї або домогосподарства). При цьому метою відправлення членів сім'ї на роботу за кордон є не тільки максимізація очікуваного прибутку, зокрема, завдяки грошовим переказам працюючих мігрантів, але й мінімізація ризиків, пов'язаних із недостатнім розвитком у своїй країні ринків праці, страхування та кредитів. При цьому мінімізація ризиків для сім'ї може бути сильнішим стимулом до міжнародної міграції, ніж різниця в заробітній платі. Завдяки міжнародній міграції домогосподарства можуть одержати доступ до дефіцитного капіталу й створювати нові виробничі підприємства із меншим

ризиком. Можна сказати, що бідні сім'ї використовують міжнародну міграцію для диверсифікації свого трудового портфеля. Зазвичай працівники мігрують у ті країни, де рівень заробітної плати та рівень безробіття негативно корелюють з відповідними показниками ринку праці у країні походження.

На відміну від неокласичного підходу дохід не вважається абсолютним благом для потенційного мігранта. Представники нової економічної теорії стверджують що, люди мігрують не лише з метою підвищити свої абсолютні доходи, але й заради підвищення соціального статусу сім'ї в суспільстві. Таким чином, імовірність міграції зростає при зміні доходу інших домогосподарств у країні походження [217].

Нова економіка міграції підкреслює наявність на макрорівні взаємозв'язку міжнародної трудової міграції і розвитку країни. Успішний економічний розвиток країн виїзду може стимулювати міжнародну міграцію, оскільки акумулює додаткові можливості для капіталовкладень у місцеву економіку [46, с. 74-75].

Грошові перекази відіграють важливу роль у новій економічній теорії міграції, адже підтверджують принцип взаємозалежності членів сім'ї та принцип диверсифікації ризиків за допомогою міграції. Нова економічна теорія міграції виступає єдиною теорією міграції, що через грошові перекази пов'язує причини та наслідки міграції для країни – донора мігрантів.

Нову економічну теорію міграції критикують через зосередження уваги лише на країні походження мігрантів і за брак уваги до чинників, що стимулюють міграцію в країні призначення [107]. Попри це нова економічна теорія є найбільш реалістичною теорією міграції. Незважаючи на певну абстрактність і стилізованість, припущення теорії вважаються достатньою мірою раціональними.

Теорія сегментованого (подвійного) ринку праці (А. Портес, М. Пйор, Е. Баш) розглядає міжнародну трудову міграцію як результат дії структурних

чинників, зокрема, постійного попиту на іноземну робочу силу, характерного для економічно розвинутих країн. Роздвоєння ринків робочої сили виникає на постіндустріальних етапах економічного розвитку в багатих країнах із ринковою економікою. Якщо в первинному секторі забезпечується стабільна робота і висока оплата праці для національної робочої сили, то вторинний сектор пропонує низьку оплату, відсутність стабільності та перспектив у фаховому зростанні, відштовхуючи тим самим національну робочу силу і породжуючи структурний попит на робітників-мігрантів. Процес роздвоєння ринку праці актуальний також для світових мегаполісів.

Яскравим представником такого підходу був М. Пйор. Він вважав, що міграцію провокують не чинники «виштовхування» в країні походження (низька заробітна плата і безробіття), а чинники «притягування» в країні призначення (постійний попит на іноземну робочу силу) [180]. М. Пйор виділив чотири фундаментальні характеристики розвинених країн, що стимулюють попит на іноземну робочу силу:

1) Структурна інфляція.

Заробітна плата має відображати соціальний статус людини. Таким чином, задля відповідності доходу соціальним очікуванням, заробітна плата повинна зростати зі сходженням особи кар'єрними сходинками. Така ситуація відома як структурна інфляція. Тому працедавцям набагато вигідніше залучати іноземних працівників, які погодяться працювати за низьку зарплатню, аніж щораз збільшувати початковий рівень заробітної плати для місцевих працівників.

2) Проблема мотивації.

Проблема мотивації робітників є невідворотною, оскільки в соціальній ієрархії кожної країни існує своє дно – важка, низькооплачувана робота, що не потребує високої кваліфікації і яку ніколи не погодяться виконувати місцеві жителі, адже для них це неprestижно. Для працедавців ідеальними

претендентами на відповідні посади є мігранти, адже вони не керуються соціальними стандартами країни призначення і не вважають себе частиною її суспільства. Як звичайно, мігранти легко погоджуються виконувати найважчу роботу за низьку платню, оскільки вона набагато перевищує середній рівень доходів у країні походження.

3) Економічний дуалізм.

Сегментований ринок праці стає ознакою розвинених економік завдяки внутрішнім відмінностям між капіталомістким і трудомістким виробництвом. Капітал є фіксованим чинником виробництва, і всі пов'язані з ним витрати покриває працедавець, тоді як праця є змінним чинником виробництва, і втрат від безробіття зазнає сам працівник. Відповідний дуалізм створює розбіжності між працівниками і призводить до роздвоєння ринку праці. Місцеве населення прагне отримати стабільну роботу в капіталомісткому секторі виробництва, що потребує високої кваліфікації. Працедавці інвестують значні суми в своїх працівників, що робить їх надзвичайно цінними для компанії. Працівники перетворюються на людський капітал. У трудомісткому секторі виробництва працівники займають нестабільні та низькооплачувані вакансії. У разі безробіття працедавець не зазнає значних втрат, перекладаючи їх на працівника. Низька заробітна плата й нестабільні умови праці не приваблюють місцеве населення, що звільняє місце у цьому сегменті ринку для трудових мігрантів.

4) Демографія пропозиції робочої сили на ринку праці.

Структурна інфляція, проблема мотивації, а також сегментованість ринку праці створюють попит на низькокваліфікованих працівників. У минулому ці позиції займали жінки та підлітки, оскільки їхній соціальний статус був досить низьким. Із часом розвинені країни пережили фундаментальні соціально-демографічні трансформації (зростання зайнятості жінок, рівня розлучень, тривалості навчання), що не дають можливості використовувати працю жінок та

підлітків як низькокваліфікованої робочої сили. Цю нішу зайняли мігранти [229].

Серед недоліків теорії сегментованого ринку виокремимо той факт, що відмінності між первинним та вторинним секторами ринку є невизначеними й довільними, а це зумовлює непослідовність емпіричних досліджень і залежність результатів від авторського поділу професій на сектори. Теорія подвійного ринку не охоплює чинники в країні походження працівників, що впливають на прийняття рішення про міграцію, та переоцінює практику працевлаштування мігрантів в офіційному секторі. В межах цієї теорії неможливо пояснити чому існують міграційні потоки між країнами з подібною структурою економік. Водночас теорія подвійного ринку цінна тим, що обґрунтовує співіснування хронічного попиту на іноземну робочу силу та структурного безробіття в країні призначення [64].

Теорія інституційного підходу пояснює формування міграційної поведінки населення під впливом діяльності різноманітних урядових та неурядових організацій. Що більшу підтримку урядові організації надають потенційним мігрантам, то більш легалізованим стає потік робітників. Що ж стосується неурядових організацій, то вони не надають допомогу без відповідного зиску для себе. Окрім цього, такі приватні компанії зазвичай стають джерелом постачання нелегальних мігрантів за кордон [3, с. 7].

Основою теорії міграційних мереж (Д. Массей, А. Сімонс, Ф. Х'юго, Е. Тейлор) є поняття «група мігрантів», яке передбачає міжособистісні стосунки родинного і приятельського характеру мігрантів, осіб, що були мігрантами, потенційних мігрантів у країнах походження і призначення. Формування міграційної мережі, яке розпочинають мігранти-«першопрохідці», полегшує процес міграції для наступних хвиль. У результаті після подолання певного критичного моменту соціальна міграційна структура автономно підтримує міграційний процес [162].

Наявність або відсутність соціальних зв'язків за кордоном чинить значний вплив на прийняття індивідами рішення про здійснення міграції або відмову від неї. Міграційні мережі значно підвищують імовірність здійснення переміщення, оскільки вони зменшують міграційні витрати та ризики і відповідно збільшують вигоду.

Концепція міграційних мереж має до деякої міри інший погляд на селективну природу міграції, аніж теорія людського капіталу. Представники теорії міграційних мереж стверджують, що лише перші потоки мігрантів походять із середнього та вищого класів соціальної ієрархії і відрізняються підвищеною стійкістю до стресів, високим освітнім рівнем тощо. Поступово, коли міграційні мережі розростаються й охоплюють щораз більшу кількість населення, витрати на переміщення зменшуються, і міграційні потоки стають менш селективними й починають повністю представляти громаду або суспільство, з яких походять мігранти.

Відповідно до цієї теорії, урядам країн походження мігрантів та країн, що їх приймають доволі складно керувати міграційними потоками, оскільки процес формування мереж перебуває поза зоною їхнього контролю і не залежить від різновиду політичного режиму цих країн [14].

Теорія міграційних мереж не стільки визначає чинники, що детермінують міграцію населення за кордон, як пояснює тривалість і стабільність міграційних потоків у контексті зміни вихідних економічних умов.

Своєрідним продовженням теорії міграційних мереж є теорія кумулятивної причинності Д. Массея. З часом процес розширення міграційних мереж стає самовідтворюваним, оскільки кожен випадок міграції сприяє формуванню соціальної інфраструктури, що стимулює подальший міграційний рух. Міграційні потоки зміцнюють свою внутрішню інерцію, що дає їм змогу протистояти маніпуляціям обмежувальної імміграційної політики [162].

Проте, незважаючи на сильні тенденції до самозбереження та зміцнення, імміграційні потоки мають природний термін життя, який завжди обмежений. Часто динаміку міграційного потоку зображають у формі перевернутої U-подібної кривої, яку ще називають «горбом» міграційного переходу [11, с. 7].

У основу теорії міграційних систем (Р. Білсборо, М. Кріц, Г. Злотнік, Д. Массей) покладено системний підхід, покликаний об'єднати різноманітні концепції пояснення міжнародної міграції й довести, що міграційні потоки між країнами-донорами та країнами-реципієнтами детерміновані різноманітними чинниками. Стійкі міграційні потоки формують єдиний простір, що об'єднує країни виїзду та країни в'їзду; для розуміння динаміки системи необхідно розглядати її комплексно. При цьому географічна близькість може відігравати важливу роль, але вона не є обов'язковою умовою [162]. Міграційні системи характеризуються відносно стабільним та інтенсивним обміном товарів, капіталу й робочої сили в межах групи країн, що входять до цієї системи.

Сучасний підхід до вивчення міграції вимагає дослідження цього явища в контексті актуальних соціальних трансформацій. Необхідно створити такий концептуальний підхід, який забезпечив би теоретичну й методологічну основу для проведення різнотипних досліджень міграції. Більшість дослідників пропонують застосовувати міждисциплінарний підхід до вивчення проблеми або ж досягнення взаємозв'язку між аналізом причин і наслідків міграції. Постає проблема синтезу теорій міграції, що виникли в різні періоди та в межах різних дисциплін [119].

Прикладом міждисциплінарного підходу до вивчення міграції стала праця Дж. Менза. На основі порівняльного аналізу шести країн Сходу Дж. Менз проаналізував взаємозалежність економічних, політичних та інституційних чинників у здійсненні впливу на інтенсивність міграційних потоків [165].

Г. Гааз та Р. Скеддон запропонували об'єднати існуючі концепції вивчення міграції задля кращого розуміння цього явища. Зокрема, Р. Скеддон

запропонував об'єднати нову економічну теорію з теорією міграційних мереж, пояснюючи це тим, що сімейна стратегія мінімізації ризиків нерозривно пов'язана з існуванням міграційних мереж [213].

«Синтетична» теорія міграції Д. Массея аналізує міграцію як природний наслідок широких процесів соціальної, політичної та економічної інтеграції [29]. Д. Массей вважає, що чинники, які визначають динаміку та обсяги міграції, залежать від рівня розвитку країни та фази міграційного циклу, в якій вона перебуває [237].

Згодом ця концепція розвинулась у транснаціональну теорію міграції, що концептуалізує існування транснаціонального соціального простору. Теорія наголошує на активній участі мігрантів у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах суспільного життя як країни-донора, так і країни-реципієнта [81]. Транснаціональна теорія допомагає пояснити новітні форми адаптації мігрантів у новому середовищі.

Серед останніх оглядів міграційних теорій виділяються праці Оксфордської школи економістів. Д. Массей та Г. Гааз розглядають питання синтезу вчення про міграцію не лише з теоріями економічного зростання, а й з ширшими поняттями соціальної трансформації та економічної інтеграції. Міграція населення є не лише побічним продуктом економічного розвитку, а й інтегральною частиною процесу соціальних та економічних змін, і її слід сприймати як неминучий результат входження країни у світову економіку.

Міждисциплінарний підхід до вивчення міжнародної міграції вимагає аналізу чинників, що детермінують мобільність населення на мікро-, мезо- та макрорівнях. Неокласична теорія вивчає процес міграції на мікро- і макрорівнях аналізу, беручи за основу диференціацію в рівнях доходів між країнами. Теорія людського капіталу вивчає чинники, що детермінують процес прийняття рішення про міграцію, досліджуючи його лише на мікрорівні. Нова економічна теорія міграції розглядає мезорівень процесу міграції, беручи за одиницю

досліджень сім'ю та домогосподарство. Теорія подвійного ринку пропонує низку структурних змінних, що охоплює національний та міжнародний рівень вивчення міграції, тоді як теорія міграційних мереж оперує ними на різних рівнях аналізу міграції. Сучасні теорії міжнародної міграції пояснюють причинність цього явища, ґрунтуючись на різних рівнях аналізу. Проте припущення, гіпотези та висновки кожної з наведених вище теорій не взаємозаперечуються, а навпаки, дають змогу сформулювати корисні рекомендації щодо ведення міграційної політики для держав, залучених до цього процесу.

Таблиця 1.2

Детермінанти міграції в контексті мікро-, мезо- та макрорівнів аналізу

Детермінанти міграції	Мікрорівень	Мезорівень	Макрорівень
Причини міграції	Індивідуальні цінності, бажання, очікування	Колективні/соціальні мережі	Структурні можливості (різниця між рівнями доходів та безробіття)
Основні теорії міграції	Теорія «притягування-відштовхування», неокласична теорія міграції, теорія людського капіталу	Інституційна теорія, теорія міграційних мереж, теорія кумулятивної причинності, нова економічна теорія міграції	Неокласична теорія міграції, теорія міграційних систем, теорія сегментованого ринку

Джерело: складено автором на основі даних [107; 120]

Із розширенням глобалізаційних процесів в останні роки виникла потреба у нових підходах до аналізу процесу міграції. Сучасні теорії, як і давніші, багато в чому ґрунтуються на економічних чинниках, проте поглиблення аналізу соціально-культурних чинників міграції дасть змогу відповісти на запитання – чому міграційні потоки до розвинених країн продовжують існувати, незважаючи на високий рівень безробіття, посилення міграційної політики та поширення негативного ставлення до мігрантів у всьому світі. Слід пам'ятати,

що мігранти – це не лише економічні актори, головна мета яких полягає в максимізації доходів. Це люди, здатні формувати певні відносини у країнах прибуття, які інвестували в житло та освіту й створили свої сім'ї. У багатьох країнах возз'єднання сімей настає за трудовою міграцією, створюючи потоки мігрантів, що значно переважають попередні потоки й часто мають менш селективний характер [193].

Дослідження міжнародної міграції ускладнене недосконалістю статистичного забезпечення, відсутністю єдиних національних та міжнародних показників, яким властива фрагментарність і залежність від контексту публікації. Сьогодні стандартизувати дані намагаються ООН, МОМ, ЄС, проте поки що ці спроби не є скоординованими і не дають очікуваних результатів.

Не завжди теорії здатні оцінити зміни, що відбуваються в міграційних процесах, і пояснити це явище поза часом, зокрема, тривалість, силу та причини послаблення наявних міграційних потоків. Адже міграцію потрібно розглядати не як статичний, а як динамічний процес. Завдяки динамічній природі міграції, запитання – чому люди мігрують завжди актуальне.

Аналізуючи переваги й недоліки кожної з запропонованих вище теорій міграції (додаток А), ми вважаємо, що основою міждисциплінарного підходу повинно стати вивчення міграційних процесів на різних рівнях аналізу (мікрорівень – неокласична теорія міграції та теорія людського капіталу, мезорівень – нова економічна теорія міграції, макрорівень – неокласична теорія міграції та теорія міграційних мереж) з врахуванням історичних і соціокультурних особливостей окремих регіонів.

Масштабність міграційних процесів у сучасному суспільстві й значущість тих змін, які вони приносять в економічне, політичне та соціокультурне життя країн і народів світу, вимагає посиленої уваги до їх всеохопного вивчення. В контексті тематики цього дисертаційного дослідження описані вище теорії міграції є основою для аналізу теорій грошових переказів.

1.2. Теоретичні моделі грошових переказів

Перекази мігрантів відіграють важливу роль у економічному розвитку країн-донорів та країн-реципієнтів, засвідчуючи цим вагомість міжнародної міграції. Згідно з Керівництвом з платіжного балансу (КПБ-6) Міжнародного валютного фонду, приватні грошові перекази (англ. remittances) визначаються як «міжнародні перекази та потоки ресурсів домогосподарств (у грошовій та натуральній формі), що надходять з інших країн та головним чином пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення» [68].

Д. Массей вважає кошти, які мігранти переказують або привозять додому, найочевиднішим вкладом мігрантів у економіку країни походження [163; 229]. Українські дослідники, зокрема А. П. Гайдуцький [4], вказують на появу «міграційного капіталу», який формується за допомогою переказів мігрантів і становить окрему складову міжнародного ринку капіталу та вагому частину внутрішнього ринку капіталу України.

Із 70-х років ХХ ст. обсяги грошових переказів до країн, що розвиваються, стали різко зростати, започаткувавши в літературі дискусії щодо головних мотивів їх походження (Дж. Бхаватті, Р. Брехер, Дж. де Маседо та А. Перейра) [76]. У 1985 р. Р. Лукас і О. Старк у своїй праці «Мотивації грошових переказів: приклад Ботсвани» вперше описали детермінанти переказів [159]. Представлена нижче динаміка вживання терміна «грошові перекази мігрантів» демонструє посилення зацікавленості науковців цією проблемою починаючи саме з 70-х років ХХ ст. (рис. 1.1).

Дослідження грошових переказів поєднує вивчення детермінантних чинників, каналів, якими користуються мігранти для переказу коштів, та наслідків таких грошових потоків для економіки країн. У цьому розділі розглянемо саме чинники, що стимулюють мігрантів переказувати кошти.

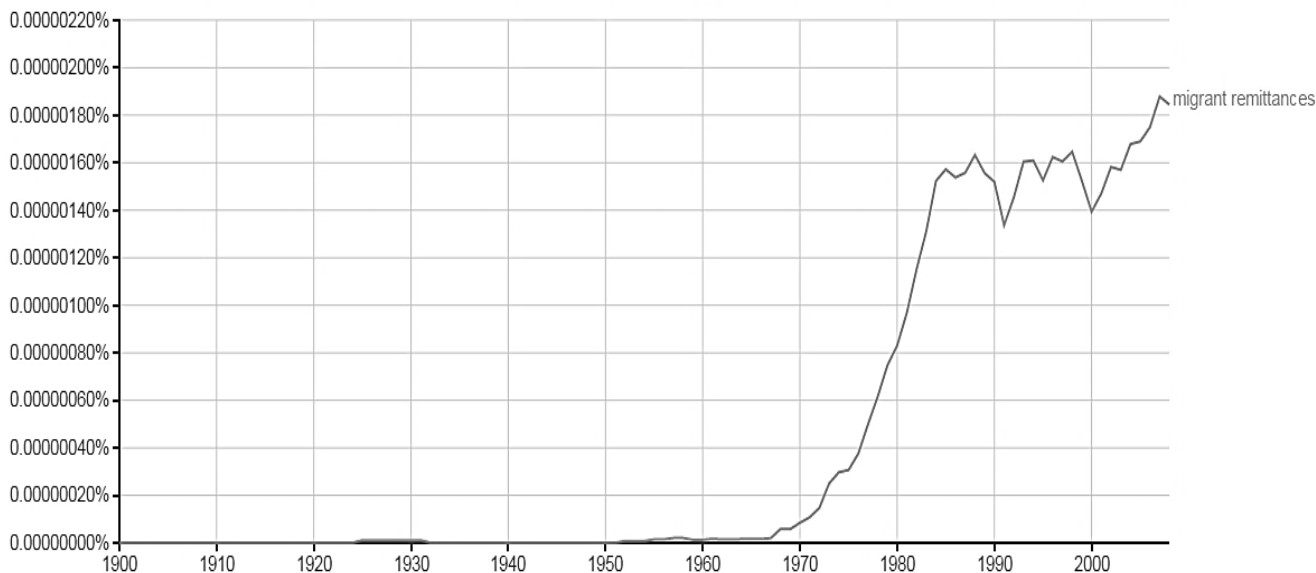

Рис.1.1. Динаміка вживання терміна «грошові перекази мігрантів» (migrant remittances) у світовій літературі (5 млн книг) у 1900–2008 рр. [115]

Причини переказів тісно пов'язані з чинниками, що спонукають людей мігрувати за кордон. Тому в контексті деяких існуючих теорій міграції можна досліджувати детермінанти грошових переказів на основі детермінантів міграції. Так, відповідно до нової економічної теорії міграції представник домогосподарства мігруватиме в країну, ринок праці якої негативно корелює з ринком праці країни походження, максимізуючи доходи сім'ї та мінімізуючи її ризики. Нова економічна теорія міграції поєднує процес прийняття рішення про міграцію та її наслідки саме за допомогою грошових переказів [227].

Розглянуті вище теорія міграційних мереж і теорія кумулятивної причинності описують існування соціальних об'єднань мігрантів, які дозволяють міграційному процесу перейти на рівень самовідтворення. В контексті вивчення детермінантів грошових переказів, логічно припускати, що існування таких мереж та наявність випробуваних раніше каналів переказу коштів знизить їх вартість і стимулюватиме процес переказу загалом.

I. Елбадаві та Р. Роша виділяють два підходи до вивчення грошових переказів мігрантів: ендогенний та портфельний [104].

Згідно з першим підходом перекази виступають ендогенною змінною в прийнятті рішення про міграцію. Основою цього підходу є сім'я, а головною мотивацією для переказу коштів – альтруїзм. Важливими чинниками, що визначають грошові перекази відповідно до цього підходу, є економічний та демографічний. Економічний чинник відображає добробут мігранта і членів його сім'ї, а демографічний дає змогу зробити висновки про характер сімейних стосунків. До прикладу, тривала міграція зазвичай послаблює бажання мігранта пересилати кошти, оскільки він створює сім'ю в країні перебування за яку відчуває вже більшу відповідальність.

Портфельний підхід своєю чергою ізолює процес міграції від процесу прийняття рішення про переказ коштів, уникаючи таким чином поняття «сім'я». Відповідно до цього підходу грошові перекази вважаються трансфером заощаджень між країнами. Тому грошові перекази лише відображають його бажання інвестувати кошти в країні походження. Чинником, що визначає процес переказу коштів мігрантами, є різниця між рівнями процентних ставок між країнами. Сюди можна віднести процентні ставки за строковими депозитами, рівень інфляції, а також різницю в цінах на нерухомість. На переказ грошових коштів впливає також рівень політичної стабільності в державі [89].

Слід зазначити, що більшість дослідників все ж схиляються до першого підходу і доходять висновку, що саме сімейні зв'язки, побудовані на альтруїзмі, є головним стимулом для переказу коштів. У цьому контексті альтруїзм виражає піклування мігрантів про рівень доходу та споживання своїх сімей [154].

У моделі чистого альтруїзму Р. Лукаса та О. Старка, яка є основою ендогенного підходу, корисність мігранта (u_m) залежить від корисності тих, хто залишився вдома [159], а остання своєю чергою – від споживання на душу

населення (c_h). Таким чином мігрант, залежно від суми грошових переказів, максимізує свою корисність:

$$u_m = u \left[c_m(w - r), \sum_{h=1}^n a_h u(c_h) \right], \quad (1.2)$$

де w – заробітна плата мігранта; c_m – його споживання; a_h – ваги альтруїзму мігранта стосовно до кожного члена сім'ї; r – обсяг грошових переказів; n – кількість членів сім'ї.

Припускається, що споживання на душу населення залежить від доходу в країні походження, кількості членів сім'ї та отриманих переказів:

$$c_h = c \left(y + \frac{r}{n}, n \right), \quad (1.3)$$

де y – дохід на душу населення до отримання грошових переказів.

Отже, функція грошових переказів у концепції чистого альтруїзму матиме такий вигляд:

$$r = r(w, y, n). \quad (1.4)$$

Як бачимо з формули (1.4), що обсяги переказів залежать від заробітної плати мігранта за кордоном, доходу на душу населення в країні походження та кількості членів сім'ї. При зростанні заробітної плати мігранта грошові перекази зростатимуть ($dr/dw > 0$) і зменшуватимуться при збільшенні доходу в країні виїзду ($dr/dy < 0$).

На відміну від ендогенного підходу, в межах портфельного підходу переказ коштів ґрунтується на корисливих та егоїстичних мотивах мігранта. В літературі портфельний підхід часто характеризують як чистий егоїзм. У межах концепції чистого егоїзму Р. Лукас і О. Старк виділяють три головні причини переказу коштів [159]:

1) Бажання отримати спадщину. Обсяги грошових переказів збільшуватимуться, якщо зростатиме потенційна ймовірність успадкувати майно. На відміну від концепції чистого альтруїзму, перекази зростатимуть зі збільшенням доходу сім'ї мігранта, що залишилась в країні виїзду.

2) Інвестиції в країні походження. У цьому випадку член сім'ї мігранта виступає довіреною особою, яка контролює процес інвестицій від імені мігранта. Обсяги інвестиційних потоків прямо залежать від ефективності фінансового ринку та економічного розвитку країни походження, адже інфляційні очікування, високі ставки на кредити, імпортозалежність і низький рівень зайнятості не привернуть увагу інвесторів, у нашому випадку мігрантів [144]. Альтруїзм зазвичай стимулює процес переказу коштів для інвестиції, оскільки підсилює рівень довіри мігранта до членів сім'ї.

3) Перспектива повернення додому. Мігрант, що планує в майбутньому повертатись у країну походження, переказує кошти, інвестуючи в капітал (земля, худоба, нерухомість), інфраструктурні об'єкти й так звані соціальні активи (поліпшує стосунки з сім'єю та друзями).

Ендогенний підхід передбачає мінімальний рівень «обов'язкових» переказів. Емпіричні дослідження Дж. Свомі [222] та Т. Штраубхара [221] показують, що на обсяги цих «обов'язкових» трансфертів не впливає ні політична ситуація, ні рівень процентних ставок, ні валютний курс у країні походження. Н. Глицос [113] припускає, що мінімальний рівень переказів дорівнює різниці між доходом сім'ї та середнім рівнем доходів у місцевості її проживання. Можна вважати, що саме альтруїстичний чинник визначає мінімальні «обов'язкові» перекази, адже головна їх мета – забезпечити достойні умови життя членів родини мігранта, а не інвестиції.

На відміну від ендогенного підходу, де мотивацією для переказу коштів є альтруїзм, основою портфельного підходу виступають «бажані» перекази. Вони виникають у результаті алокації інвестиційного портфеля трудового мігранта.

Порівняно з «обов'язковими» переказами, що переважно витрачаються на споживання, «бажані» перекази прирівнюються до інвестиційних потоків. Порівнюючи ставки дохідності, мігрант вирішує чи зберігати свої заощадження в країні призначення, чи переказувати їх додому в формі фінансових або реальних активів [113; 114].

Незважаючи на те що ендогенний і портфельний підходи фокусуються на різних аспектах процесу прийняття рішення про міграцію, синтез підходів можливий. Ендогенний підхід визначає рівень «обов'язкових» переказів, детермінованих демографічними чинниками та рівнем доходів мігранта, і не залежить від економічної ситуації в країні походження. Натомість портфельний підхід, який бере за основу макроекономічні чинники в країнах в'їзду та виїзду, пояснює залишковий рівень грошових переказів, тобто переважання «бажаних» переказів над «обов'язковими». Н. Глицос вважає, що чинники ендогенного підходу пояснюють переказ коштів в довготерміновому періоді, а чинники портфельного підходу мають короткотерміновий ефект [113]. За тим самим принципом С. Ваба поділяє грошові перекази на «фіксовані», призначені для підтримання сім'ї, та «дискреційні», що є потоками інвестицій. Фіксовані грошові перекази залежать від розміру сім'ї та рівнів доходу її членів, тому їх можна віднести до ендогенного підходу, тоді як дискреційні грошові перекази мігрантів – до портфельного підходу [235, с. 41-44].

Насправді ж дуже мало дослідників грошових переказів мігрантів чітко дотримуються якогось конкретного підходу. Зазвичай спостерігається їх поєднання. І. Шіпу та Н. Зігфрід моделюють процес переказу коштів як двохетапний [210]. На першому етапі мігрант, який отримав дохід у країні перебування, визначає яку частку цього доходу виділити для власного споживання, заощадити та переказати рідним в країну походження. На другому етапі мігрант, маючи певні заощадження, розв'язує проблему розподілення

портфеля, тобто яку частку заощаджень інвестувати в країні виїзду, а яку в країні в'їзду.

I. Шіпу та Н. Зігфрід пропонують таку функцію грошових переказів:

$$REM_{ijt} = f(I_t^i - I_t^j, R_t^i - R_t^j, \tau), \quad (1.5)$$

де REM – обсяг грошових переказів на одного мігранта; i та j – країна-реципієнт і країна-донор переказів відповідно; I – різниця в рівнях доходів між країнами; R – різниця в ставках дохідності між країнами: I та R відповідають за альтруїстичний і портфельний мотиви переказу коштів відповідно. τ – вартість переказу коштів між країнами.

Із огляду на обсяги та різну спрямованість грошових потоків стає зрозумілим, що ні альтруїзм, ні егоїзм у чистому вигляді не можуть пояснити весь спектр чинників, які мотивують мігрантів переказувати кошти. Тому в літературі щодо питань міграції та переказів почали розрізняти два види теоретичних моделей: індивідуальні та договірні («сімейні») (табл. 1.3). На індивідуальному рівні до чинників, що визначають процес переказу коштів, відносять розглянуті вище моделі альтруїзму та егоїзму. Договірна концепція розглядає перекази як довготерміновий взаємовигідний контракт між мігрантом та членами його сім'ї. Передбачається, що такий контракт є добровільним, а отже, і самовідтворюваним, а взаємний альтруїзм у межах сім'ї лише посилює дію такого договору. Ось чому Р. Лукас і О. Старк для характеристики договірної концепції вводять поняття «стриманого альтруїзму» [159].

Нова економічна теорія міграції передувала виникненню договірної теорії грошових переказів, адже стверджує, що прийняття рішення про виїзд за кордон приймається колективно, в межах сім'ї, заради максимізації доходів. Сімейний контекст є визначальним у договірній концепції, оскільки вона ґрунтується на взаємозалежності, це кооперативна гра, де кожна із сторін (мігрант та члени сім'ї) намагається отримати якнайбільшу користь. Грошові перекази виступають

підтвердженням існування неявних домовленостей між мігрантом та його сім'єю. Останнім часом ця теорія набуває щораз більшої популярності в наукових колах дослідників міграційних процесів.

Таблиця 1.3

Теоретичні моделі детермінантів грошових переказів

Теоретичні моделі		Вплив на обсяг грошових переказів					
		доходу сім'ї	доходу мігранта	економічного спаду в країні походження	освітнього рівня мігранта	перспективи повернення додому	часу
Індивідуальні	чистий альтруїзм	-	+	+		+	-
	чистий егоїзм	+	+		+	+	
Договірні («сімейні»)	співстрахування	-		+			
	повернення позики	+/-	+		+	+ («третя хвиля» переказів)	+
	обмін послугами	+/-	+	-	+		
Стратегічні мотиви переказу коштів		-	+	+	+		

Джерело: складено автором на основі даних [120, с. 5]

У межах договірної концепції виділяють три види договорів:

- 1) договір співстрахування;
- 2) договір з метою погашення позики;
- 3) договір обміну послугами.

Договір співстрахування передбачає, що сім'я мігранта першочергово фінансує витрати на його освіту, виїзд за кордон та влаштування в країні призначення. У відповідь мігрант надсилає кошти своїм рідним під час економічних спадів для підвищення рівня їхнього добробуту. Ця стратегія спрямована на диверсифікацію ризиків втрати доходу, а також на доступ до дефіцитних у країні походження ринків капіталу. Договір співстрахування є оптимумом Парето, тобто точкою рівноваги. Перевага такого контракту для

мігранта полягає у гарантуванні фінансової підтримки з боку сім'ї в часи економічних спадів країни призначення. Перевага сім'ї – розширення меж ризикованої дохідності, тобто можливість інвестувати в активи з більш високим ризиком [216].

У межах договору співстрахування перекази мігрантів розглядаються як приватний механізм перерозподілу доходів у межах сім'ї. Грошові перекази є і засобом диверсифікації дохідних ризиків, і можливістю здійснювати інвестиційну діяльність. Ф. Губерт вважає, що сімейні зв'язки відіграють роль страхової компанії, яка допомагає захистити близьких мігранта від економічного шоку, диверсифікуючи джерела їхніх доходів [118].

Згідно з таким типом договору існує ймовірність виникнення ризику безвідповідальності (*moral hazard problem*) – недобросовісної поведінки, яка характеризується прагненням отримати додаткову вигоду за рахунок асиметрії інформації. Мігрант не повною мірою володіє інформацією про умови життя в країні походження, а члени сім'ї дуже часто не бажають працювати і живуть за рахунок переказів. Задля існування рівноваги потрібно, щоб між членами сім'ї панували альтруїстичні відносини. В такому випадку ймовірність виникнення проблеми ризику безвідповідальності знизиться.

Якщо факт міграції не забезпечує страхування для мігранта та його сім'ї, існування переказів можна пояснити іншим видом сімейних контрактів – договором з метою погашення позики. Згідно з ним грошові перекази розглядаються як повернення коштів, вкладених раніше членами сім'ї в освіту мігранта та його виїзд за кордон. За домовленістю родичі мігранта ніби надають прибуткову позику, яка неодмінно буде виплачена разом із відсотками. Б. Пойрін розглядає сім'ю як банк, що фінансує процес міграції. Таким чином, мігрант-позичальник змушений пересилати кошти для погашення свого боргу перед членами сім'ї [181].

Процес повернення сім'ї коштів, інвестованих у освіту мігранта, формує «першу хвилю» переказів (рис. 1.2). У середньому період повернення позики триває 10 років, з тенденцією до зменшення переказів під кінець періоду. На відміну від альтруїстичної моделі, обсяги грошових переказів не зменшуватимуться з часом, оскільки частина цих коштів може бути використана на фінансування міграційних витрат для наступних поколінь, унаслідок чого з'явиться «друга хвиля» переказів. Адже вкладаючи в освіту інших членів сім'ї та фінансуючи їхню міграцію, мігрант збільшуватиме сукупний обсяг грошових переказів навіть після повернення позики своїй сім'ї.

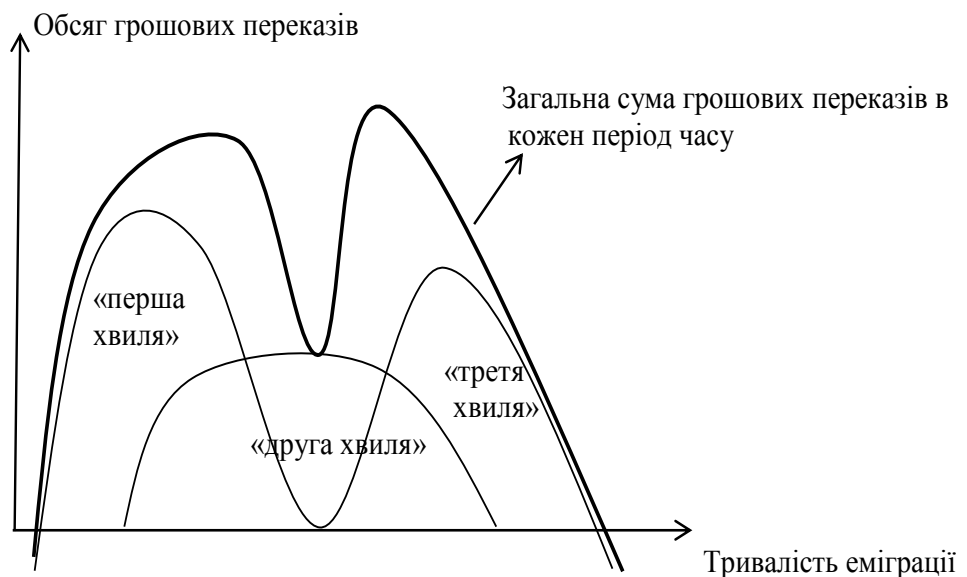

Рис.1.2. Функція грошових переказів у часі [181]

«Третя хвиля» переказів полягає в тому, що мігранти-першопрохідці надсилають кошти в країну походження, вкладаючи в нерухомість та інші активи, адже планують на старість повернутись додому. А мігранти другого покоління, що виїхали за рахунок «першопрохідців», починають надсилати кошти для виплати наданих раніше позик. Якщо ж мігранти не планують повертатись додому, третя «хвиля» переказів буде незначною, адже вони не надсилатимуть більше коштів у країну походження, натомість унаслідок

возз'єднання сім'ї в країні перебування втрачатимуть зв'язки з країною-донором.

Функція грошових переказів у часі буде сумою трьох «хвиль» переказів і матиме М-подібну форму (див. рис. 1.2). «Три хвилі» переказів забезпечують безперервність грошових потоків у часі.

Договірну теорію відшкодування позик протиставляють теорії альтруїзму та теорії співстрахування. Проте теорія альтруїзму не передбачає подальшого інвестування переказів та диверсифікації ризиків за їхній рахунок, натомість перекази здебільшого призначені для споживання сім'ї, а договір співстрахування передбачає наявність негативної кореляції між переказами та доходом членів сім'ї в країні походження. Якщо ж елемент «позики» переважає над елементами «альтруїзму» та «співстрахування», то грошові перекази не використовуються як інвестиції у капітал в країні походження, надходять регулярними платежами без тенденції до зниження з часом (на відміну від теорії альтруїзму), залежать від обсягу позики.

Домовленості щодо повернення позики мають на меті збільшити дохід сім'ї, а не скорочувати потенційні ризики. Це вигідно як для мігранта, так і для членів його сім'ї, якщо «сімейна» кредитна ставка вища ніж ринкові ставки на депозитні вклади і водночас нижча ніж ринкові ставки на отримання банківських кредитів [181]. Вкладаючи в освіту потенційного мігранта і скорочуючи через це власне споживання, члени сім'ї отримують компенсацію у вигляді грошових переказів у майбутньому. Варто зазначити, що грошові перекази будуть більшими ніж альтернативні доходи від розміщення коштів на депозитних рахунках. Тобто члени сім'ї більш ніж зацікавлені в наданні позик потенційним мігрантам. Добробут сім'ї мігранта зростає як наслідок їхніх інвестицій у людський капітал та розміщення частини цього капіталу в сучасному секторі ринку праці, де робоча сила має вищий середній рівень продуктивності.

Усі інші мотивації для переказу коштів у літературі відносять до договору обміну послугами. Так, за допомогою переказів мігранти сплачують за послуги, які надають їхні сім'ї в країні походження (надсилають кошти своїм батькам, які доглядають внуків). Проте інвестиційний мотив також може бути частиною обміну послугами, коли мігрант інвестує в країні виїзду, а член сім'ї виступає довіреним агентом для ведення справ, за що отримує нагороду у вигляді переказів з-за кордону.

У межах цього типу договору грошові перекази зростають зі збільшенням доходу мігранта. Водночас зростання доходу сім'ї в країні походження збільшує вартість послуг, що може призвести як до падіння так і до збільшення грошових переказів, залежно від еластичності попиту мігранта на ці види послуг. У разі зростання рівня безробіття в країні походження мігранта обсяги переказів знижуватимуться, оскільки вартість послуг знижуватиметься, що показує протилежний ефект, ніж у теорії альтруїзму.

Через обмежений обсяг даних мотивація обміну послугами досліджена недостатньо. Е. Гермені, І. Бека та А. Сарріс [110] на основі емпіричного аналізу з'ясували, що домогосподарства, де голова сім'ї старший 50 років, отримують більші обсяги переказів, пояснюючи це необхідністю піклуватися про неповнолітніх членів сім'ї (внуків). Хоча такі результати також можна інтерпретувати як догляд за старшими людьми, тобто як прояв альтруїзму.

Д. Кокс і О. Старк [97] вважають, що в деяких випадках мігранти надсилають кошти своїм батькам задля того, щоб навчити власних дітей піклуватись про старших, щоб вони допомагали їм у майбутньому. В літературі це явище відоме як демонстраційний ефект.

Останнім часом учені сфокусували увагу на дослідженні стратегічних мотивів переказу коштів. Ці моделі пояснюють стратегічні рішення кваліфікованих мігрантів щодо оптимізації отриманого за кордоном доходу. Працедавцеві зазвичай недоступна інформація про кваліфікаційний рівень

кожного його працівника, тому мігранти в країні в'їзду отримують фіксовану заробітну плату, що дорівнює середній продуктивності всіх працівників-мігрантів. Через це приїзд некваліфікованих працівників знижуватиме загальний рівень доходів мігрантів у країні в'їзду. З метою зберегти заробіток на сталому рівні мігранти надсилають кошти в країну походження, для того щоб знеохотити низькокваліфікованих працівників емігрувати за кордон. У такому випадку перекази виступають компенсацією втрати доходу для низькокваліфікованих працівників та альтернативою міграції за кордон [101; 215]. На відміну від теорії альтруїзму, в межах стратегічної моделі грошові перекази зростають зі збільшенням доходу та зростанням освітнього рівня мігранта [126].

Вивчення явища переказу коштів поєднує дослідження причин, що детермінують процес і аналіз чинників, які визначають обсяги майбутніх трансфертів (освітній рівень мігранта, гендерна поведінка, перспектива повернення додому, використання переказів залежно від політичного режиму країни походження тощо).

Більшість досліджень емпірично підтвердили позитивний вплив реальних доходів та загальної кількості працюючих за кордоном на обсяги грошових переказів [222]. Зокрема, К. Фройнд і Н. Спатафора дослідили, що в разі подвоєння кількості мігрантів обсяг грошових переказів зростає на 75 % [108].

Моделюючи переказ коштів, Дж. Свомі спробував дослідити вплив потенційних чинників, що визначають цей процес, відштовхуючись від припущень портфельного підходу [222]. До основних детермінантів він відніс різницю між процентними ставками на валютні депозити в країні-донорі та депозитними ставками в країні-реципієнті, різницю між ставками дохідності на нерухомість у країні-донорі та ставками на банківські депозити в країні-реципієнті, різницю офіційного курсу валют та курсу на чорному ринку, різницю між офіційним та преміальним курсом валют (якщо такий існує при переказі коштів) у країні походження. Досліджуючи перекази до Греції,

Туреччини та Югославії протягом 18 років, Дж. Свомі не виявив підтвердження впливу наведених вище чинників, проте результати знову ж таки підтвердили, що у 90 % випадків перекази залежали від кількості працюючих за кордоном та розміру їхніх доходів.

Н. Глицос і Л. Кацелі розробили міжчасову модель обміну чинниками, яка полягає в перетворенні надлишкової некваліфікованої робочої сили на дефіцитний капітал. Адже виїхавши за кордон, мігрант надсилає капітал у формі переказів, а після повернення, отримавши певний обсяг знань і навичок, сам стає людським капіталом. Чинники ризику Н. Глицос і Л. Кацелі згенерували як різницю процентних ставок між країнами та волатильність валютного курсу. Тестуючи модель на прикладі Греції, дослідники дійшли висновку, що обсяги переказів на душу населення позитивно корелюють зі середніми доходами на душу населення та рівнем процентних ставок у країні в'їзду і негативно корелюють з показниками інфляції в країні виїзду [114].

Економічна політика в країнах походження мігрантів має важливий вплив на обсяги грошових переказів. Певні політичні ініціативи не можуть замінити стабільної макроекономічної політики. Так, Дж. Дюранд, М. Сана та Д. Массей на основі припущень нової економічної теорії включають чинник економічної активності громади до основних детермінантів переказів. Результати дослідження підтвердили зростання обсягів переказів до громад із розвиненими бізнесможливостями та високим рівнем зайнятості [136; 209].

Серед демографічних чинників, що мають вплив на обсяг грошових переказів, виділяють вік, стать, сімейний стан і освітній рівень мігранта, а також тривалість перебування за кордоном. У контексті альтруїстичного підходу позитивний вплив на обсяг грошових переказів мають сімейний статус мігранта та більша частка жінок-мігрантів. Потоки переказів зростають і в тому випадку, якщо в країні походження залишились неповнолітні або ж неповносправні члени родини. Згідно з альтруїстичним підходом вік працівників негативно впливатиме

на обсяг переказів, тоді як договірна теорія стверджує протилежне. Якщо мігранти літнього віку планують повертатись у країну походження, перекази додому зростатимуть як інвестиції в нерухомість та інфраструктуру.

Існує припущення, що поведінка мігрантів стосовно грошових переказів залежить від постійного чи тимчасового характеру міграції. Очевидно, що людина, яка не планує залишатись у країні перебування на довгий термін, більш схильна надсилати грошові перекази, аніж та, що облаштовує своє життя за кордоном.

Р. Агарвал та А. Горовіц підтвердили негативну залежність між кількістю мігрантів з однієї сім'ї та обсягом переказів. Однак якщо мотивом для переказу коштів є бажання отримати спадщину, то перекази зростатимуть зі збільшенням кількості мігрантів із однієї сім'ї [61].

У низці емпіричних досліджень розглядається зв'язок між рівнем освіти мігранта та сумою переказаних коштів. Безумовно, що освітній рівень мігранта позитивно впливає на динаміку переказів. Зокрема, Дж. Дюранд виявив, що перекази мігрантів (міградолари) до Мексики зростали на 4,3 % зі збільшенням кількості років навчання [136].

Як бачимо, вплив демографічних чинників і змінної доходу підтверджується майже у всіх емпіричних дослідженнях, тоді як не завжди вдається підтвердити припущення портфельного підходу. За винятком досліджень Н. Глицос і Л. Кацелі [114], доволі важко підтвердити вплив диференційованих процентних ставок між країнами на рівень грошових переказів, що може бути наслідком кореляції процентних ставок з іншими показниками. Для прикладу, високі процентні ставки на валютні депозити можуть свідчити про ризик неповернення вкладів, а високі відсотки за депозитами у національній валюті – про високі темпи інфляції. Таким чином, страх мігранта перед ризиками і невизначеністю пересильюють імовірність вищих доходів завдяки різниці процентних ставок.

У 2005 р. Р. Чамі, К. Фуленкамп і С. Джаях дослідили природу грошових переказів, зокрема, подібні вони до інших потоків капіталу чи виступають альтруїстичними трансфертами. Результати дослідження показали, що грошові перекази зростають еквівалентно до заробітної плати реципієнта [89]. Таким чином, зі збільшенням переказів активність реципієнта на ринку праці падатиме, бо грошові перекази мігрантів виступатимуть заміниками заробітної плати. В такому випадку може виникнути ризик безвідповідальності, коли реципієнт через асиметричність інформації експлуатує працю мігранта, знижуючи при цьому свою ділову активність. Р. Чамі, К. Фуленкамп і С. Джаях дійшли висновку, що мігрант висилає кошти для того, щоб уберегти реципієнта від неочікуваного зниження доходу. Тобто грошові перекази є компенсаційними, альтруїстично вмотивованими трансфертами, що виступають неринковими заміниками заробітної плати реципієнта. Проте, переказуючи кошти, мігрант не має на меті знизити активність реципієнта на ринку праці, він лише страхує його у випадку економічних потрясінь. Однак реципієнт, знаючи, що мігрант поводитиметься як альтруїст, все ж знижує свою ділову активність, і ризику безвідповідальності уникнути не вдається.

Отже, Р. Чамі, К. Фуленкамп і С. Джаях виявили, що компенсація є головною функцією грошових переказів, які зростають завдяки альтруїзму і зменшуються в разі збільшення заробітних плат у країні походження [89]. Це свідчить про те, що перекази мігрантів мають інший вплив на економіку, ніж інвестиційні потоки капіталу. Думки з цього приводу різняться серед економістів. Якщо ж грошові перекази за своєю природою ідентичні до потоків капіталу, то спостерігатиметься їх позитивна кореляція зі зростанням економіки країни-реципієнта. Спробуймо на основі моделі Р. Чамі, К. Фуленкампа і С. Джаяха дослідити поведінку грошових переказів та їх залежність від економічного зростання в країні походження.

Незважаючи на агреговані показники, грошові перекази мігрантів є сукупністю індивідуальних, приватних і неринкових трансфертів. Тому, для простоти моделювання, за базову одиницю аналізу візьмемо сім'ю. Важливо й те, що мігранта і реципієнта грошових коштів відділяють значні відстані. Отже, робимо висновок, що грошові перекази мігрантів відбуваються в умовах асиметричності інформації [72].

У нашій моделі відносини мігранта з сім'єю ґрунтуються на альтруїзмі, тобто корисність мігранта залежить від корисності членів його сім'ї в країні походження. За таких умов, грошові перекази слугують засобом боротьби з різноманітними економічними негараздами. Інакше кажучи, модель припускає, що грошові перекази мігрантів є компенсаційними трансфертами, що коливаються нециклічно [154].

Формуємо панель даних, що відображає отримані грошові перекази у 140 країнах світу протягом 2002–2009 рр. [167]. Слід сказати, що впродовж цього періоду грошові перекази постійно зростали, за винятком років світової економічної кризи.

Побудуємо регресійне рівняння, в якому залежна змінна – грошові перекази мігрантів (REM), а незалежні – номінальний ВВП на душу населення (GDP), рівень інфляції (INF) та рівень безробіття (UNEMPL). Вважатимемо, що саме динаміка ВВП відображає зростання економіки в певній країні. Щоб показати приріст ВВП, прологарифмуємо цю змінну. Зробивши припущення, що показники попередніх періодів мають більший вплив на залежну змінну, розглянемо модель з лагами.

Отже, регресійне рівняння для нашої моделі матиме такий вигляд:

$$\log(\text{REM}_{ti}) = C(1) \log(\text{GDP}_{(ti-1)}) + C(2) \text{INF}_{ti} + C(3) \text{UNEMPL}_{ti} + e_t. \quad (1.6)$$

Результати нашого дослідження такі (у дужках подано t -статистику коефіцієнтів регресії):

вищою за трансфертні витрати, мігранти надаватимуть перевагу саме нелегальним каналам переказування коштів. Емпіричні дослідження І. Елбадаві та Р. Роша підтверджують, що високі показники інфляції та існування чорного ринку валюти в країні виїзду негативно впливають на обсяги грошових переказів. Результати показують, що за зростання різниці між офіційним і реальним курсом валюти на 10 % обсяг офіційних переказів зменшується на 3 % [104].

Державна політика має бути спрямована на недопущення існування різниці між офіційним курсом та курсом чорного ринку, адже це призводить до перетікання значних обсягів валюти в нелегальний сектор економіки. Натомість доцільно запроваджувати спеціальні ініціативи в фінансовій сфері, зокрема, вводити преференційні процентні ставки та преміальний валютний курс для осіб, що переказують кошти з-за кордону. Також позитивно на обсяги трансфертів впливатиме зниження вартості переказу коштів.

Дослідження головних мотивів переказу коштів мігрантами є дуже актуальними, але через низку методологічних проблем існує багато контрверсійних результатів. Більшість теоретичних концепцій, що пояснюють переказ коштів мігрантами, ґрунтується на емпіричних дослідженнях на мікрорівні або ж на аналізі макроекономічних статистичних даних. Оскільки перші доволі обмежені контекстуально, а другі враховують лише офіційні методи переказу, дуже важко дійти загальних висновків, що вагомі і для відправників, і для отримувачів переказів.

Б. Пойрін концентрує увагу на проблемі, що може виникнути при проведенні досліджень мікрорівня, які зазвичай ґрунтуються на результатах опитування [181]. Адже керуючись нормами та принципами моралі, мало хто з мігрантів може визнати, що головним мотивом для переказу коштів є власна користь та егоїзм, а не альтруїстичні переконання. Інколи важко з'ясувати чи мігрант, переказуючи кошти, керується альтруїзмом чи егоїстичним бажанням виглядати альтруїстом. Тому, головна причина непереконливих емпіричних

досліджень полягає у відсутності точної й адекватної інформації стосовно обсягів грошових переказів.

Незважаючи на важливу роль, яку відіграють перекази мігрантів для економіки країн в'їзду та виїзду, не існує систематизованого теоретичного підходу до пояснення причин появи цих грошових потоків. Існуючі гіпотези стосовно мотивацій для переказу коштів лежать у межах концепцій чистого альтруїзму та егоїзму. Очевидно, що найбільш зрозумілим і природним мотивом для переказу коштів є альтруїзм – турбота мігранта про тих, хто залишився вдома, проте відносини в межах сімей можуть бути набагато складнішими, ніж їх пояснює альтруїзм. Останнім часом щораз більшої популярності серед науковців набуває договірна теорія переказів. Однак важливо розуміти всю складність процесу міграції. Чинники міграції, так само як і чинники, що мотивують людей переказувати кошти, можуть бути різними. Проте не варто концентрувати увагу на окремих теоретичних підходах, адже в кожному випадку визначати поведінку мігранта синхронно можуть декілька детермінантних чинників, тому вивчати їх потрібно за допомогою комплексного підходу.

1.3. Культурний вимір індивідуалізму та колективізму як мотиваційний чинник грошових переказів

У сучасній економічній науці набуває актуальності культуроцентристська парадигма, яка наголошує на визначальному впливі культури в житті людей. Це змушує вчених концентрувати наукові погляди на соціокультурному аспекті, адже саме ціннісні переконання та орієнтації формують у людей певні очікування стосовно економічної організації суспільної діяльності та її результатів.

Учені стверджують, що неекономічні чинники відіграють надзвичайно важливу роль під час прийняття рішення про міграцію, оскільки економічні

детермінанти не можуть повністю пояснити цей феномен. Від виникнення наміру емігрувати і до фактичного виїзду з країни людина перебуває під впливом суспільних цінностей та норм, культурних упереджень та гендерних звичаїв, що можуть позитивно або ж негативно відбитися на її рішенні про міграцію та переказуванні коштів на батьківщину в майбутньому. Соціально-культурні чинники міграції розглядають країну з позиції освітнього рівня населення, його професійних навичок та вмінь, рівня соціальної безпеки, релігії та характеру сімейних взаємовідносин [184].

Тепер культуру визначають як набір цінностей і переконань людини про те, як влаштований навколишній світ, а також про норми поведінки, що випливають з цих цінностей [116]. Зважаючи на дефініцію, культура визначає не лише соціальні норми, а й економічну поведінку людини, зокрема її здатність заощаджувати, здобувати освіту, працювати на суспільне благо та здійснювати інновації.

Одним із найважливіших питань культурної психології є розуміння вимірів міжкультурної дистанції, особливо вимірів колективізму та індивідуалізму, адже іммігранти по-різному адаптуються до цінностей країни, що приймає: новий стиль поведінки та навички засвоюються швидко, тоді як цінності загалом більш стійкі до змін, набагато швидше зміни виникатимуть в роботі, аніж у сім'ї [232].

У 60–70-х роках минулого століття голландський психолог Г. Гофштеде вперше поділив культури на колективістські та індивідуалістські. Саме ця класифікація культур найбільш поширена в дослідженнях психологів, соціологів і економістів [45]. Протягом останніх десятиліть колективізм та індивідуалізм стали предметом інтенсивного вивчення. У багатьох випадках індивідуалізм визначають як протилежне до колективізму поняття.

До основних цінностей індивідуалістських суспільств відносять повагу до прав людини, цінність людського життя та сприйняття власної унікальності.

Члени індивідуалістських суспільств сприймають себе як самостійних індивідуумів, що керуються в житті власними вподобаннями та метою [123]. Колективістські суспільства, передбачають зацікавлення особи інтересами групи (сім'ї, друзів тощо) в обмін на безпеку. Особисті потреби людини зазвичай підпорядковуються потребам близьких або ж людина ставить таку мету яка не загрожує гармонії в колективі [127].

С. Шавіт зі співавторами виділяють горизонтальний і вертикальний індивідуалізм та колективізм. Горизонтальний колективізм наголошує на взаємозалежності, повазі, рівноправності та співпраці. Вертикальний колективізм підкреслює обов'язки особи перед соціумом, починаючи від зобов'язань перед родиною і закінчуючи підпорядкуванням громадським лідерам. У індивідуалістських суспільствах певні моделі формуються залежно від співвідношення понять «рівність» та «ієрархія». Горизонтальний індивідуалізм тримається осторонь класового підходу, натомість підкреслює права громадян на рівне ставлення до них. Вертикальний індивідуалізм наголошує на правах людини володіти добробутом та певним статусом у суспільстві [211].

До індивідуалістських зазвичай відносять промислово розвинені країни, а країни, що розвиваються, – до колективістських. Проте орієнтація на економічні чинники не завжди виправдана, оскільки не менш важливу роль відіграють особливості історичного розвитку, ментальність, традиції, звичаї, психологічні моменти тощо. Попри все, вважається, що більшість сучасних культур світу належить до колективістських суспільств.

С. Кітаяма зі співавторами вважають, що корені індивідуалізму та колективізму лежать в різному сприйнятті власного «я». Вони розрізняють незалежне «я» і залежне «я», що асоціюється з індивідуалізмом і колективізмом відповідно. Ідентичність незалежного «я» походить від внутрішніх атрибутів

особи, тоді як ідентичність залежного «я» – переважно з відносин із іншими людьми [150].

Для членів індивідуалістських суспільств характерне аналітичне мислення, а для колективістських – цілісне. При аналітичному мисленні особа групує об'єкти за певними правилами, тоді як при цілісному мисленні класифікація відбувається на основі функціональних зв'язків між предметами. Наприклад, аналітик об'єднає записник із журналом, адже обидва предмети виготовлені з паперу, а людина з цілісним мисленням – записник і ручку, адже тоді можна щось записати в записник, виконати певну функцію [140]. Ця культурна відмінність між країнами використовується в галузі реклами. Щоб заохотити представників індивідуалістичної культури купити певний товар, маркетологи наголошуватимуть на його унікальності та особливих функціях. У колективістському суспільстві, навпаки, наголошуватиметься на відповідності товару потребам інших представників суспільства [150].

Оскільки в індивідуалістських культурах надається особливий соціальний статус людям, що виділяються серед інших, такі суспільства мотивують людей до інновацій не лише задля грошової винагороди, а й в культурному сенсі. Водночас індивідуалізм ускладнює колективні дії, тому що індивідууми переслідують лише власні інтереси, не приділяючи уваги колективним. Колективізм, навпаки, допомагає здійснювати колективні дії, оскільки люди надають груповим інтересам більшої ваги порівняно з особистими. Однак така модель поведінки породжує підпорядкованість та демотивує людей вирізнитись із групи.

Побутує думка, що індивідуалізм заохочує інновативність, а колективізм переважає в координованості виробничого процесу. Колективістські культури мають конкурентну перевагу у виробництві готової продукції. Колективізм збільшує координаційні можливості, внаслідок чого зростає ефективність економіки. Індивідуалізм збільшує інноваційні можливості економіки через

високий соціальний статус інновацій, що сприяє зростанню продуктивності й збільшенню обсягу виробництва в довготерміновій перспективі. Інакше кажучи, тоді як переваги колективізму посилюють статичну ефективність економіки, переваги індивідуалістичної культури впливають на динамічну ефективність і відповідно довготермінове зростання (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Відмінності в економічній поведінці представників індивідуалістських та колективістських культур

Характеристики економічної поведінки	Індивідуалізм	Колективізм
Схильність до інновацій	висока	низька
Спеціалізація	інноваційно-інтенсивна	координаційно-інтенсивна
Власність	приватна	колективна
Розв'язання конфліктних ситуацій	за допомогою закону	неформально, в межах групи
Схильність до колективних дій	слабка	висока
Відчуття свободи	сильне	слабке
Відчуття рівності	ґрунтується на рівності перед законом	ґрунтується на рівності в межах соціальної групи
Ставлення до імміграції	відкрите	негативне
Сімейні зв'язки	слабкі	сильні, ієрархічні
Суспільні відносини	ринкові	ринкові та родинні
Географічна мобільність	висока	низька
Трудові договори	гнучкі	довготермінові

Джерело: складено автором

У контексті індивідуалізму продуктивність асоціюється радше зі здібностями аніж із зусиллями. Якщо працівник показує низьку продуктивність, його слід перевести на іншу позицію або ж звільнити. Колективізм асоціює продуктивність, навпаки, із зусиллями. Керівник повинен слідкувати за працівником та застосовувати різноманітну мотивацію, для того щоб той докладав більше зусиль та показував вищу продуктивність.

У своєму нещодавньому дослідженні Ю. Городніченко та Дж. Роланд виявили стійкий і значний вплив виміру «індивідуалізм – колективізм» на іноваційність та довготерміновий розвиток. Результати дослідження показали, що за зростання рівня індивідуалізму за індексом Гофштеде на одне стандартне відхилення (скажімо від Венесуели до Греції або від Бразилії до Люксембургу) рівень доходів збільшується на 60–87 % [116].

Науковці вважають, що представники індивідуалістських суспільств більш мобільні, оскільки, самореалізація для них є надважливою. Такі особи з легкістю емігрують, якщо переїзд потенційно сприятиме їх кар'єрному росту. Для колективістів переїзд є набагато складнішим процесом. У країні походження людина перебуває в межах певної соціальної групи, фіксованого кола спілкування з іншими людьми. І саме думка сім'ї, друзів та близьких відіграватиме особливу роль у прийнятті рішення про міграцію. Також не варто забувати про наявність співвітчизників за кордоном. Мігранти з країн колективістського типу намагатимуться якнайшвидше приєднатись до громади мігрантів у країні призначення. Підтримка співвітчизників відіграватиме важливу роль у пошуку мігрантом місця працевлаштування та налагодження побуту за кордоном. Можна припустити, що наявність у країні в'їзду міграційної мережі стане ключовим чинником у прийнятті рішення про виїзд за кордон.

В індивідуалістських і колективістських культурах відрізняється також ставлення до іммігрантів. Індивідуалізм відкритий для імміграції, адже ототожнює її зі збільшенням пропозиції талановитої робочої сили. Колективізм, натомість, більш насторожений до іммігрантів, адже нові люди в межах ustalених соціальних груп становлять певну загрозу для суспільства.

А. Айсіседжі-Дінн та К. Колдвел-Гарріс досліджували проблему адаптації іммігрантів з країн колективістського типу, зокрема Туреччини, до цінностей американського суспільства. Згідно з асиміляційною гіпотезою зі збільшенням

періоду перебування в США турецькі мігранти повинні щораз більше переймати індивідуалістські цінності. Альтернативно гіпотеза взаємозалежності мігрантів стверджує про збереження колективістських цінностей серед приїжджих, адже за кордоном бажання покладатись на своїх співвітчизників зростатиме. В опитуванні взяли участь іммігранти з Туреччини в США, жителі Стамбула та корінні жителі Бостона [66].

Результати дослідження не підтвердили асиміляційну теорію, виявивши, що мігранти не змінюють своїх цінностей зі збільшенням тривалості перебування за кордоном. Порівняння турків і звичайних американців показало, що перші виявили ознаки вертикального та горизонтального колективізму, тобто сильне бажання давати й отримувати, що підтвердило гіпотезу взаємозалежності мігрантів. Проте в деяких випадках саме мігранти виявились більш упевненими у собі та з виразнішим почуттям відповідальності [66]. Слід зазначити, що мігранти, залежно від їхніх культурних особливостей і темпераменту, по-різному пристосовуються до суспільних особливостей країни перебування.

Беручи до уваги соціальні, демографічні, політичні та культурні чинники вчені розробляли моделі визначення культурних відстаней міграції. Так, визначаючи культурні відмінності між націями, Р. Інглехарт запропонував концепцію поділу країн на традиційні суспільства та суспільства зі світсько-раціональним типом влади, що відповідають колективістським і індивідуалістським культурам [132]. У традиційних суспільствах переважають утилітарні цінності, тоді як у світських суспільствах на першому місці опиняються цінності самореалізації та самовиявлення людини. Ця концепція є контрастним протиставленням двох типів взаємовідносин між членами суспільства. Представникам традиційних суспільств притаманні повага до влади, негативне ставлення до розлучень, абортів, суїциду чи евтаназії. Представники раціонального типу суспільних відносин дотримуються норм

права, наголошуючи на індивідуальних економічних досягненнях людей. У традиційному суспільстві високо цінують важку працю та самозречення, тоді як у світському сповідують високі стандарти життя, право на відпочинок, там панує расова та гендерна рівність.

Р. Інглехарт вводить поняття постматеріалістичних цінностей суспільства. Адже на його думку, цінність матеріальних прибутків замінили цінності самовираження, відпочинку, безпеки праці та життєвої сатисфакції. Що було мотивом міграції протягом індустріального періоду, не визначає міграцію в постіндустріальний період. Раніше мотивом для міграції було забезпечення існування сімей у країні походження, зараз же головними чинниками міграції є високі стандарти життя, задовільні умови праці, можливість самореалізуватися та забезпечити свої права [132].

Я. Притула та Н. Погоріла вивчали механізми впливу економічних і соціально-культурних чинників на поведінку потенційних мігрантів. У своїй праці вони акцентували увагу на трудових цінностях країни-донора та країни-реципієнта. Застосувавши класичну гравітаційну модель, автори доповнили її змінними, що відображають трудові цінності країн (Work Value Variable) та рівень задоволення населення умовами праці (Job Satisfaction Variable). Дослідження Я. Притули та Н. Погорілої виявили, що люди мігрують переважно з країн із традиційним типом суспільства, де цінується важка праця, до країн зі світським типом суспільства, де переважають цінності самовираження особистості. Згідно з отриманими результатами, за зростання відстані між країнами на 10 % міграційні потоки скорочуються на 8 %. Суміжний кордон, спільна мова та колоніальне минуле позитивно корелюють з міграційним потоком. Важливо, що в контексті ставлення населення до праці культурні відстані між країнами сприяють міжнародній міграції [184].

Альтернативний підхід до поділу цінностей праці на внутрішньо орієнтовані та зовнішньо орієнтовані запропонували Ф. Герцберг зі

співавторами [142]. До внутрішньо орієнтованих цінностей належить особиста й кар'єрна реалізація працівника. До зовнішньо орієнтованих цінностей відносять заробітну плату, фізичні умови праці, безпеку на робочому місці, тривалість робочого дня. Внутрішньо орієнтовані цінності прийнято асоціювати з постматеріалістичними цінностями праці, тоді як зовнішньо орієнтовані – з індустріальними.

Г. Гофштеде на основі проведених досліджень уперше виділив показники, за допомогою яких визначають основні культурні виміри для характеристики культурних особливостей. Напрацювання автора втілились у теорію виміру культур, яка стала підґрунтям для оцінки міжкультурних відмінностей. Культуру Г. Гофштеде визначив як «колективну ментальну запрограмованість, світосприйняття, спільне з іншими представниками відповідної нації, регіону, групи, яке відрізняє нас від інших та дає змогу говорити про ментально-культурні відмінності» [123]. Категорії індивідуалізму та колективізму Г. Гофштеде виокремлює як незмінні глобальні характеристики культур.

Г. Гофштеде запропонував вимірювати культурні відстані міграції прямим порівнянням норм і цінностей різних країн. Дослідження проведено на основі опитування 117 тис. працівників компанії IBM у 50 країнах світу. Вперше анкетування провели у 1968 р. З того часу оцінка культурних відстаней між країнами здійснюється систематично.

Анкетування Г. Гофштеде передбачає відповіді за такими кластерами показників:

- 1) дистанціювання від влади – сприйняття влади (рівність – нерівність);
- 2) індивідуалізм – колективізм;
- 3) уникання невизначеності – толерантність до невизначеності;
- 4) маскуліність – жіночність;
- 5) стратегічне мислення («конфуціанський динамізм», співвідношення між коротко- і довготерміновими орієнтаціями);

б) стриманість – нестриманість [124].

Дослідження Г. Гофштеде мають значний вплив на формування не лише міжкультурних досліджень, а й порівняльної політології. Так, за методикою Гофштеде – Боллінже проаналізовано понад 100 країн та виокремлено серед них 8 груп країн, які дають змогу уявити особливості індивідуалістсько-колективістських переваг відповідних культур (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Кластери культурної подібності країн (за Г. Гофштеде)

Тип культури	Країни	Характеристика
Індивідуалістсько-романський	Бельгія, Іспанія, Франція	Рівень індивідуалізму помірно високий, лояльність до власних переконань, горизонтальний колективізм
Корпоративно-романський	Португалія та деякі латиноамериканські країни	Значний рівень ієрархії, низький рівень індивідуалізму, домінування у прийнятті рішень принципу більшості й старшинства
Організаційно-управлінський	Австрія, Німеччина, Швейцарія	Низький рівень ієрархії, помірний рівень індивідуалізму
Корпоративно-скандинавський	Данія, Норвегія, Фінляндія, Нідерланди	Низький рівень ієрархії, помірно високий рівень індивідуалізму, вільне й відкрите об'єднання людей зі збереженням індивідуальних відмінностей, домінує принцип більшості, в основі суспільства – загальнолюдські норми моралі
Англосаксонсько-індивідуалістський	Велика Британія, Австралія, Канада	Високий рівень індивідуалізму, помірно низький рівень ієрархії
Еллінсько-семітський	Греція, Туреччина, Ліван, Іран	Високий рівень ієрархії, низький рівень індивідуалізму
Корпоративно-синтоїстський	Японія	Помірний рівень ієрархії та індивідуалізму
Корпоративно-азійський	Пакистан, Індія, Тайвань, Таїланд, Філіппіни, Сингапур	Високий рівень ієрархії, низький рівень індивідуалізму

Джерело: складено автором на основі даних [13, с. 35–40]

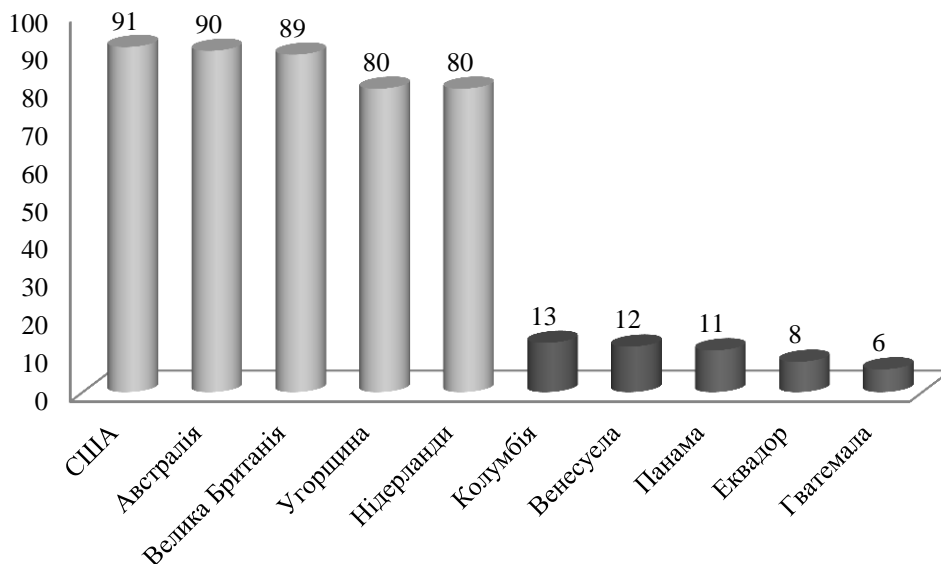

Рис. 1.3. Показники індексу Гофштеде за виміром «індивідуалізм – колективізм» [125].

На рис. 1.3 позначено по п'ять країн із найвищими та найнижчими показниками індексу Гофштеде. Як бачимо, до країн із найбільш яскраво вираженою індивідуалістською культурою (індекс Гофштеде > 50) належать США, Австралія, Велика Британія, Угорщина та Нідерланди. Найвищий прояв колективізму (індекс Гофштеде < 50) спостерігається в країнах Латинської Америки (Гватемала, Еквадор, Панама, Венесуела та Колумбія).

У переліку країн, для яких визначено індекс Гофштеде, України немає. А. Пилипенко зі співавторами на основі проведеного національного опитування та методики Г. Гофштеде визначили культурний тип українців. Зроблено висновок, що показник індивідуалізму для України становить 31,5. Важливо зазначити, що значення індексу змінюється регіонально. Зокрема, ознаки індивідуалізму найбільше виявлялись у жителів північних та східних областей України, найменше – у жителів південних і західних областей [185].

Результати досліджень Г. Гофштеде можна сприймати суб'єктивно, проте його підхід є одним із найпопулярніших способів визначення культурних відстаней між країнами та оцінки вимірів індивідуалізму й колективізму.

Останнім часом учені вдосконалили та значною мірою розширили концепцію індивідуалізму та колективізму. К. Кагіцібасі наголошує, що для людини повсюдно важливі і самостійність, і взаємозалежність, тому не потрібно протиставляти поняття колективізму та індивідуалізму [143]. Найчастіше ці поняття характеризують як «культурні синдроми» – кластери атрибутів, які часто, але не завжди, співіснують. Г. Гофштеде вважає, що кожне суспільство в свій спосіб знаходить оптимальні рішення до подолання власних проблем, що не завжди зрозумілі іншим культурам [124]. Тому не варто говорити про переваги чи недоліки облаштування побуту в різних національних культурах, адже кожна оцінка буде доволі суб'єктивною.

Спробуємо пов'язати вимір індивідуалізму та колективізму з явищем міграції, зокрема, дослідимо як впливатиме культурне середовище країни-донора та країни-реципієнта на бажання і спроможність мігрантів переказувати кошти. Конкретніше, дослідимо обсяги переказів зі США до різних країн світу, для того щоб оцінити: іммігранти з яких країн за типом культури – колективістських чи індивідуалістських – переказують найбільше коштів своїм близьким.

Згідно з нашою гіпотезою, іммігранти з країн індивідуалістського типу переказуватимуть менше коштів, адже саморозвиток, кар'єрний ріст і особиста незалежність є стрижнями їхньої діяльності. Такі люди мігрують, мабуть, радше з егоїстичних мотивів власного самоствердження, аніж задля підвищення добробуту близьких, тоді як мігранти з країн колективістського типу повинні переказувати більше коштів на знак турботи про рідних та як вияв альтруїзму.

Країною для дослідження ми обрали США, тому що, по-перше, – це один із найбільших центрів міграції та найбільший реципієнт мігрантів у світі, по-

друге, США географічно віддалені від більшості країн, що знижує ймовірність передавання готівки нелегальними шляхами, по-третє, для цієї країни наявна у вільному доступі вся необхідна для дослідження статистична інформація. У 2013 р. у США найбільш чисельно були представлені мігранти з Мексики, Китаю, Індії, Філіппін та Пуерто-Рико [78]. Зазначимо, що міграційний коридор між Мексикою та США є найбільшим у світі за кількістю осіб, що перетнули його до цього часу. У 2014 р. Мексика, Китай та Індія лідирували за обсягами надісланих зі США переказів (рис. 1.4) [79].

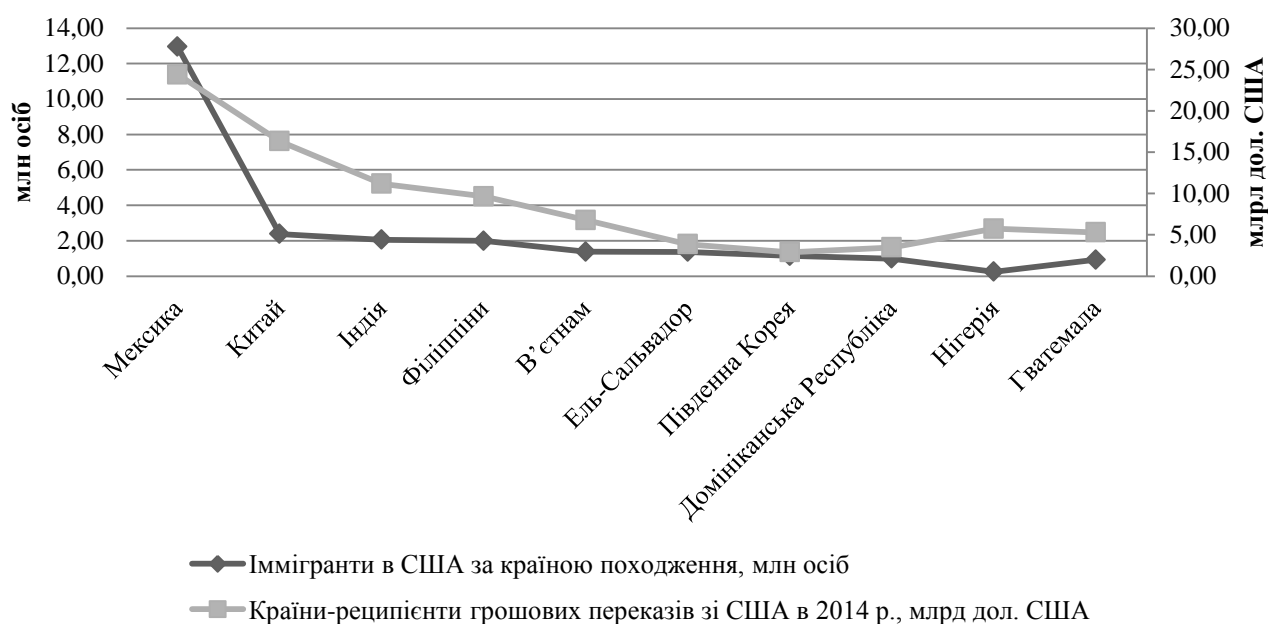

Рис.1.4. Імміграційний потік та динаміка надісланих грошових переказів зі США в 2014 р.

Визначивши обсяги переказів на одного мігранта зі США до 64 країн-реципієнтів, спробуємо аргументувати результати в контексті культурних вимірів індивідуалізму та колективізму. Найновішу інформацію про обсяги грошових переказів між країнами за 2014 р. [79] та кількість мігрантів за 2013 р. отримано з бази даних Світового банку [78]. Аналіз культурних відстаней між країнами здійснено на основі індексу Гофштеде, обчисленого у 2010 р. [131].

Визначивши обсяг коштів, які в середньому переказує один мігрант зі США до країни свого походження, порівняємо результати зі значеннями індексу Гофштеде. На рис. 1.5 представлено країни, громадяни яких надсилають найбільші обсяги переказів з розрахунку на одного мігранта та значення індексу Гофштеде відповідно.

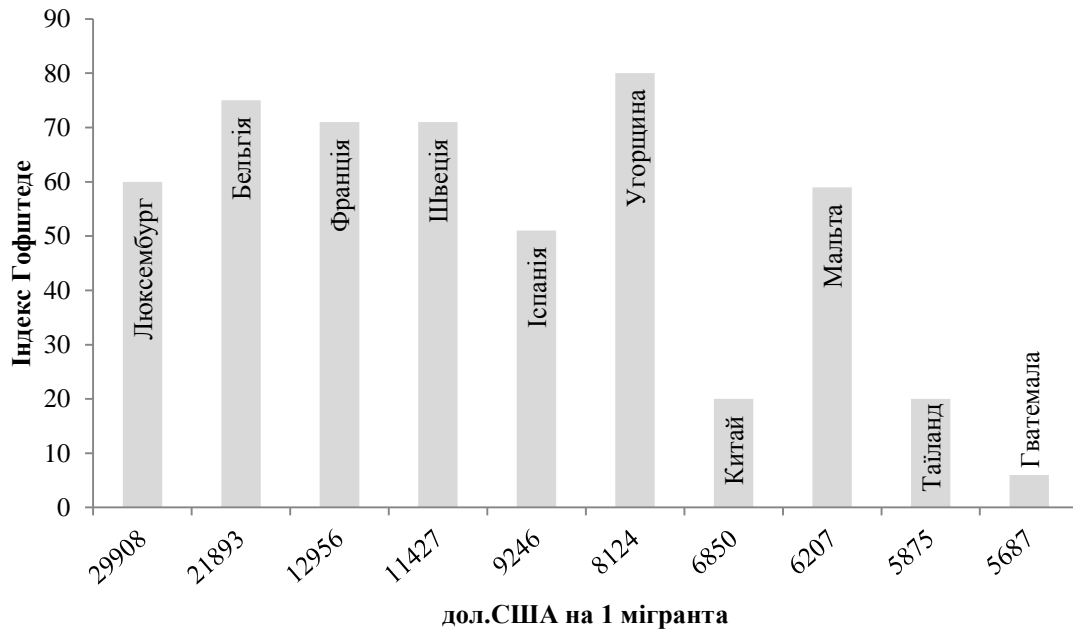

Рис. 1.5. Країни – реципієнти найбільших за обсягом переказів з розрахунку на одного мігранта у 2014 р.

Як бачимо з рис. 1.5, найбільше коштів надсилають мігранти – вихідці з країн Західної Європи. Натомість Мексика, яка є найбільшим донором мігрантів до США та абсолютним лідером із загальних обсягів переказів, посідає лише 44 місце. Незважаючи на велику мережу трудових мігрантів, кожен із них у 2014 р. надіслав у середньому 1884 дол. США, що не є великою сумою порівняно з переказами мігрантів з інших країн (додаток Б). Кожен українець у США в тому ж році надіслав ще менше – близько 1574 дол. США.

Якщо ж говорити про культурну характеристику найбільших реципієнтів переказів за виміром індивідуалізм – колективізм, то, за винятком Китаю,

Таїланду та Гватемали, більшість країн все ж таки належать до індивідуалістського типу культури.

Визначимо також країни, що в 2014 р. отримали найменше переказів із розрахунку на 1 мігранта (рис. 1.6).

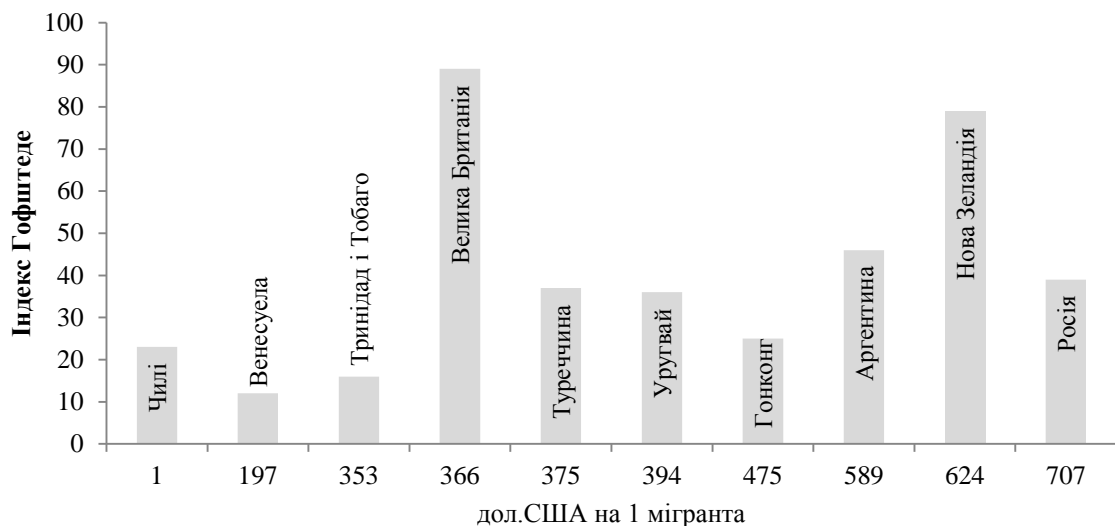

Рис. 1.6. Країни – реципієнти найменших за обсягом переказів із розрахунку на одного мігранта в 2014 р.

Очевидно, що більшість країн, за винятком Великої Британії та Нової Зеландії, є колективістськими за культурним типом. Зазначимо, що в переліку країн-реципієнтів найменших за обсягом переказів є багато країн Латинської Америки для яких США є домінуючою країною міграційних дестинацій. Попри це, обсяги переказів на одного мігранта дуже мізерні [20, с. 16–20].

Для перевірки отриманих результатів обчислимо показник кореляції між обсягами переказів на одного мігранта та значеннями індексу Гофштеде для усіх 64 досліджуваних країн. Коефіцієнт кореляції становить 0,27, що фактично свідчить про відсутність зв'язку між змінними. Щоб підтвердити отриманий результат, побудуємо просту лінійну регресію, де залежною змінною буде обсяг переказів на одного мігранта, що надсилаються зі США (REM) до 64 країн-реципієнтів, а незалежною змінною – показник індексу Гофштеде (IND).

Результати оцінювання представлені нижче (в дужках вказано t -статистику коефіцієнтів моделі):

$$\text{REM}_t = 1514,8 + 56,96 \text{ IND}, \quad (1.8)$$

(1,23) (2,27)

$$\text{R-squared} = 0,08$$

Результати регресійного аналізу виявили, що перекази одного мігранта до країни походження зростають на 57 дол. США зі збільшенням індексу Гофштеде на 1 пункт. Це підтверджує пряму залежність між індивідуалістським культурним типом країни-реципієнта та зростанням обсягу переказів. Однак коефіцієнт детермінації надзвичайно низький, що свідчить про неадекватність побудованої моделі.

Отже, результати дослідження не підтвердили нашої гіпотези про те, що мігранти з країн індивідуалістського типу переказують менше коштів, бо мігрують радше з егоїстичних мотивів, аніж задля підвищення добробуту близьких, тоді як мігранти з країн колективістського типу переказують більше коштів на знак турботи про рідних та як вияв альтруїзму.

Пояснюючи отримані результати, можна сказати, що варто оцінювати не обсяги переказів на одного мігранта, а відсоток доходу, який він переказує. На жаль, через відсутність такої інформації важко робити висновки, але тут результати, прогнозуємо, можуть бути іншими. В абсолютних цифрах перекази мігрантів з індивідуалістських країн більші, проте перекази як частка доходу можуть бути значно меншими, ніж у мігрантів із колективістських країн. Адже до індивідуалістських культур належить більшість розвинених держав світу, де існує вільний доступ до освіти та спрощено умови виїзду за кордон. Таким чином, можна припустити, що мігранти з розвинених країн здатні заробляти більше, а отже й переказувати більші суми в абсолютних одиницях. Водночас мігранти з колективістських країн загалом мають нижчий рівень доходу, але

оскільки турбота про близьких для них є головним мотиваційним чинником переказів, частка доходів, надісланих у країну походження, має бути доволі високою. Можливо, такий результат спостерігається лише на агрегованому рівні.

Якщо притримуватись припущення, що розвинені країни є індивідуалістськими, а країни, що розвиваються, – колективістськими, то варто звернути увагу на канали переказу коштів. Очевидно, що в розвинених країнах існує високоорганізована фінансова та банківська система, і відповідно майже всі перекази з-за кордону надходять офіційними каналами. У країнах, що розвиваються, нерозвинена фінансова система та високі трансфертні витрати стимулюють мігрантів використовувати неофіційні канали переказу коштів, що могло негативно вплинути на результати нашого дослідження, адже ми використовували лише офіційну статистику.

Ще одним поясненням отриманих результатів може бути портфельний підхід, згідно з яким грошові перекази вважаються потоком заощаджень між країнами, а не альтруїстично вмотивованими трансфертами. Тому вони відображають лише бажання мігранта інвестувати кошти в країні походження, а не підтримку членів сім'ї. Це пояснює великі обсяги переказів до розвинених індивідуалістських країн, де вигідно розміщувати вклади.

У перспективі це дослідження можна продовжити, використавши оновлені статистичні дані. Зазначимо, що соціально-культурні чинники міграції посідають значне місце в розвитку економічних теорій, проте не заперечуючи їх, а лише доповнюючи, заради комплексного розуміння природи міграційних процесів, і дослідження їх впливу є вельми актуальним.

Висновки до розділу 1

Незважаючи на бурхливий розвиток міжнародної міграції, сьогодні не існує єдиного теоретичного підґрунтя, яке б пояснювало це явище. Засновником міграційної теорії вважають Е. Равенштайна, який наприкінці XIX ст. сформулював «7 законів міграції», назвавши основні ознаки міграції. Еволюція поглядів, що розвинулись на основі «законів Равенштайна», втілилась у низці сучасних теорій. Домінантним підходом до аналізу міграційних процесів у науковій літературі є неокласичний, що пояснює рух робочої сили економічною нерівністю між країнами, зокрема, різницею між рівнями заробітної плати.

Аналіз існуючих теорій міграції показав, що вони є не альтернативними, а комплементарними. Тому постає проблема синтезу теорій міграції, що виникли в різні періоди та в межах різних дисциплін. Автором визначено передумови формування міждисциплінарного підходу до дослідження міграції, який забезпечив би теоретичну та методологічну основу для проведення різноманітних типів дослідження.

У цьому розділі досліджено не лише чинники, що стимулюють людей емігрувати, а також чинники, що стимулюють їх переказувати кошти в країну походження. Справжній інтерес до цієї проблематики стали виявляти в 70-х роках XX ст. зарубіжні науковці (Р. Лукас, О. Старк та Дж. Бхаватті). У науковій літературі виділяють два основних підходи до вивчення грошових переказів мігрантів: ендогенний і портфельний. Згідно з першим підходом головною мотивацією для переказу коштів є альтруїзм мігранта щодо членів сім'ї, згідно з другим підходом – бажання інвестувати кошти в країні походження.

Оскільки жоден із наведених вище підходів у чистому вигляді не може пояснити весь спектр чинників, що мотивують мігрантів переказувати кошти, в науковій літературі стали розрізняти договірні концепції (співстрахування, повернення позики, обміну послугами), що розглядають перекази як довготерміновий взаємовигідний контракт між мігрантом і членами його сім'ї.

Для дослідження основних мотивів переказування коштів мігрантами побудовано економетричну модель панельної регресії з фіксованими ефектами для 140 країн світу в 2002–2009 рр., яка характеризує взаємозалежність показників ВВП та обсягу отриманих грошових переказів. Модель продемонструвала сильний негативний зв'язок між грошовими переказами мігрантів та зростанням економіки країни-реципієнта. Грошові перекази зростають на 0,72 % при падінні ВВП на душу населення на рівні 1 %. Таким чином, отримано підтвердження альтруїстичної моделі переказу коштів мігрантами, що свідчить про головну функцію грошових переказів – компенсацію втрат від зниження доходів реципієнта.

Обґрунтовано необхідність поглибленого аналізу соціокультурних чинників міграції, оскільки економічні чинники не можуть повністю пояснити це явище. Соціокультурні чинники міграції характеризують країну з позиції освітнього рівня населення, його професійних навичок і вмінь, рівня соціальної безпеки, релігії та характеру сімейних стосунків. Беручи до уваги ці чинники, вчені (Г. Гофштеде, Р. Інглехарт, Ф. Герцберг, Я. Притула, Н. Погоріла) розробили моделі визначення культурних відстаней міграції. Напрацювання Г. Гофштеде втілились у теорії виміру культур, яка стала підґрунтям для оцінки міжкультурних відмінностей. Розробивши індекс, Г. Гофштеде вперше поділив культури на колективістські та індивідуалістські.

У дисертаційному дослідженні вимір індивідуалізму та колективізму пов'язується з явищем міграції, зокрема, проведено дослідження впливу культурного середовища на бажання й спроможність мігрантів переказувати кошти. Зроблено припущення, що мігранти з країн індивідуалістського типу переказують менше коштів, адже самостійність та кар'єрний ріст для них важливіші за добробут рідних у країні походження. Мігранти з країн колективістського типу переказують більше коштів на знак турботи про рідних та як прояв альтруїзму.

Дослідження переказів мігрантів зі США до 64 країн світу не підтвердило висунуту гіпотезу. Отримані результати не виявили зв'язку між обсягами переказів на одного мігранта та культурними особливостями країни, визначеними за допомогою індексу Гофштеде. Результати дослідження можна пояснити недосконалістю існуючих вхідних даних, оскільки правильніше було б оцінювати не обсяги переказів на одного мігранта, а відсоток доходу, який він переказує додому, проте поки що немає відповідної бази даних.

Таким чином, у розділі обґрунтовано необхідність формування міждисциплінарного підходу для дослідження міграції, підтверджено альтруїстичну модель грошових переказів, аргументовано необхідність дослідження соціокультурних детермінантів міжнародної міграції.

Основні положення цього розділу висвітлені у наукових працях автора [19; 20; 23; 154].

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНИ-ДОНОРИ ТА КРАЇНИ-РЕЦИПІЄНТИ

2.1. Міжнародна міграція та країни походження робочої сили

У 2013 р. найбільшими країнами – донорами мігрантів стали Індія, Мексика, Росія, Китай та Бангладеш. Україна також увійшла до десятки найбільших країн – донорів робочої сили (додаток В) [78].

Експерти ОЕСР поділяють країни – донори мігрантів на три групи. До першої групи належать країни з перехідною економікою, в яких економічні та структурні реформи супроводжуються значним відтоком робочої сили (країни колишніх СРСР та Югославії). До другої групи відносять країни Центральної Африки, де головним чинником внутрішньої, регіональної чи міжнародної міграції виступає низький рівень життя (Малі, Гана). До третьої групи входять країни, що перебувають на останній стадії міграційного циклу. Зазвичай це традиційні країни походження мігрантів з високим рівнем доходу населення, який приваблює мігрантів з бідніших країн (Польща, Мексика) [182].

За даними Світового банку в 2014 р. грошові перекази до країн, що розвиваються, досягли 431 млрд дол. США, перевищуючи обсяги міжнародної технічної допомоги від міжнародних фінансових організацій та обсяги портфельних інвестицій і наближаючись за масштабами до прямих іноземних інвестицій (рис. 2.1) [168, с. 34]. У 2013 р. загальна сума переказів до Індії перевищила прибутки в галузі інформаційних технологій, а в Єгипті вона була більшою, ніж доходи від експлуатації Суецького каналу.

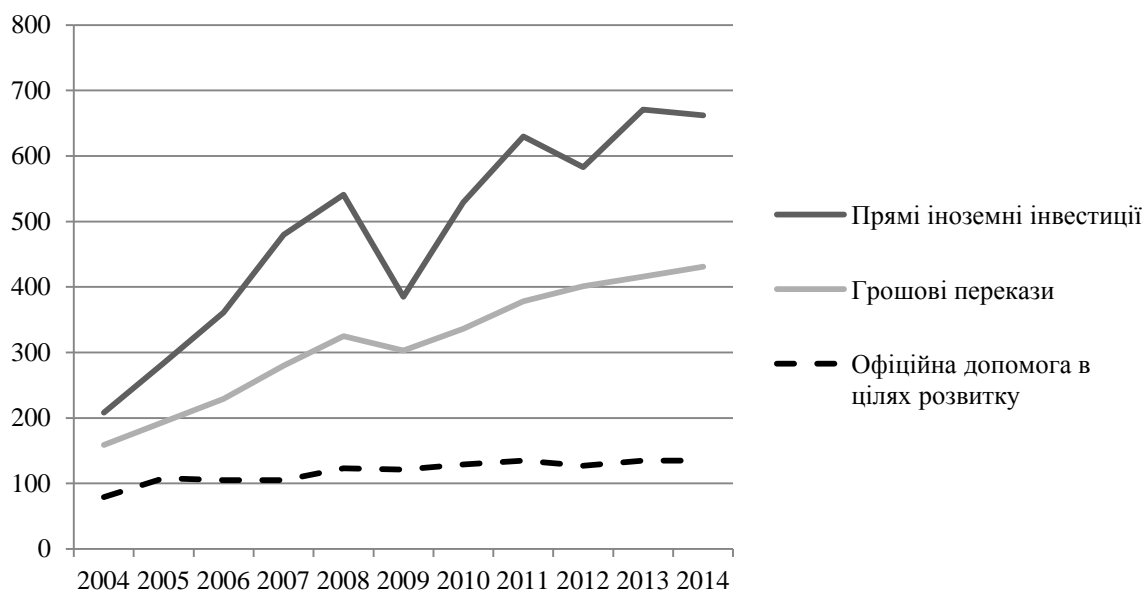

Рис. 2.1. Динаміка фінансових надходжень до країн, що розвиваються, млрд дол. США [168, с. 34]

Світова економічна криза 2008–2009 рр., безумовно, вплинула на грошові перекази, їх інтенсивність та спосіб застосування. Доходи мігрантів знизились, а отже, і зменшилась можливість пересилати кошти додому. Як бачимо з рис. 2.1, у 2009 р. вперше зареєстровано зниження грошових переказів на 6,1 %. Проте ця цифра не є значною. Вважається, що перекази мігрантів здатні залишатися стабільними в часи економічних потрясінь, природних катастроф чи політичних конфліктів, порівняно з потоками приватного капіталу та офіційної допомоги, які в 2009 р. скоротились на 36 %. За оцінками Світового банку грошові перекази мають більш еластичний характер.

Причини еластичності грошових переказів мігрантів:

1. Грошові перекази – це стабільні потоки коштів, що надходять протягом тривалого періоду часу; їх надсилають мігранти, які тривалий час перебувають за кордоном, а не щойно прибулі, які є найбільш вразливими до кризи.

2. Грошові перекази – це лише невелика частка доходу мігрантів. І навіть якщо спостерігається зниження заробітних плат, мігранти

починають економити на власних витратах, а перекази не зменшують, оскільки відчувають відповідальність перед своєю сім'єю (згідно з теорією альтруїзму).

3. Навіть якщо мігранти планують повернутися, вони вивозять із країни, що приймає, всі акумульовані заощадження.

4. Під час економічного спаду деякі високорозвинені держави гарантують своїм громадянам значні соціальні виплати. Це призводить до зростання державних видатків на поліпшення інфраструктури, що своєю чергою підвищує попит на робочу силу, в тому числі іноземну.

5. Через коливання валютних курсів під час кризи валюта країни-реципієнта знецінюється, що збільшує вартість переказів. До прикладу, така ситуація з національною валютою простежувалась в Україні, Індії, Філіппінах та Мексиці щодо долара США [65].

У 2015 р. Індія, Китай, Філіппіни та Мексика очолили перелік країн, що отримують найбільші обсяги переказів (рис. 2.2) [168, с. 38]. В Індії перекази мігрантів становили щонайменше чверть загального обсягу валютних резервів.

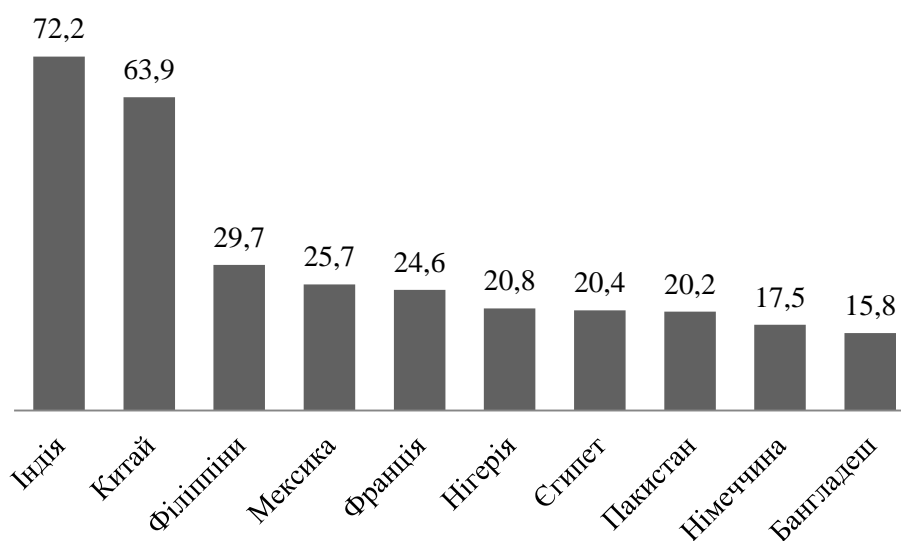

Рис. 2.2. Країни-реципієнти грошових переказів у 2015 р., млрд дол. США

Якщо розглядати перекази як частку у ВВП країни, то лідируватимуть зазвичай малі країни Центральної Азії та Тихоокеанського басейну (додаток Г). У Таджикистані перекази мігрантів становлять 42 % ВВП країни [199]. Така висока залежність економіки держави від притоку валюти з-за кордону збільшує ймовірність негативних наслідків у разі настання кризових явищ у країні – донорі переказів.

Міжнародна міграція чинить значний вплив на економіку країни – донора мігрантів, її наслідки можуть мати як позитивний, так і негативний характер. Проте помилкою буде порівнювати країни походження для визначення впливу міграції, адже кожна з країн може перебувати на різних стадіях міграційного циклу. На ранніх стадіях міграції в країні походження спостерігатиметься скорочення пропозиції робочої сили та зниження темпів економічного зростання, тоді як на пізніх стадіях циклу країна отримуватиме переваги від міграції у формі грошових переказів. Тому не можна однозначно стверджувати про негативний чи позитивний вплив міграції на країну виїзду. Все залежить від стадії міграції, на якій вона перебуває.

Л. Кацелі зі співавторами виділяють п'ять стадій міграційного циклу (табл. 2.1) [144]: виїзд; пристосування; консолідація; взаємодія; повернення.

Таблиця 2.1

Модель міграційного циклу: вплив на країну-донора

Стадія	Пропозиція робочої сили	Продуктивність виробництва	Грошові перекази	Економічне зростання	Боротьба з бідністю
Виїзд	–	–	0	0/–	–
Пристосування	0/–	?	0/+	0/–	0/–
Консолідація	0	+	+	+	+
Взаємодія	0	+	0/+	+	+
Повернення	+	?	–	?	?

Джерело: складено автором на основі даних [144]

Спробуємо проаналізувати економічні ефекти міграції для країни виїзду на різних стадіях міграційного циклу (за Л. Кацелі, Р. Лукасом та Т. Ксеноджіані), акцентуючи на механізмах впливу грошових переказів.

На стадії виїзду вплив міграції на економіку країни-донора залежатиме від умов на ринку праці цієї країни. Якщо рівень безробіття низький, міграція працівників сприятиме зростанню заробітних плат. У короткотерміновому періоді спостерігатиметься спад виробництва, а працедавці зазнаватимуть збитків через підвищення ставок заробітних плат. Така ситуація спостерігалась у Хорватії, Македонії та Румунії, де виїзд працівників протягом 1991–2004 рр. призвів до зростання реальних ставок заробітних плат у середньому на 1-2 % [182].

Якщо ж для країни походження характерні велика пропозиція робочої сили, високий рівень безробіття та низькі заробітні плати, то міграція населення не призведе до значних втрат працедавців. Спад виробництва не відбуватиметься, адже вибулих працівників замінять безробітні. За таких умов міграція позитивно вплине на зниження безробіття в країні, що й спостерігалось у Молдові та Польщі протягом 90-х років минулого століття. Однак якщо йдеться про виїзд висококваліфікованих працівників, то продуктивність праці в країні знизиться.

Міграція висококваліфікованих спеціалістів супроводжується негативними наслідками. По-перше, країна втрачає освічених людей, інноваторів, які могли б принести користь державі. По-друге, в більшості країн витрати на освіту бере на себе уряд, тому еміграція працівників означатиме експорт людського капіталу, в який були інвестовані державні кошти. Крім цього, втрачаються потенційні надходження до державного бюджету в формі податків на доходи цих працівників. За підрахунками вчених податкові втрати Індії від еміграції її висококваліфікованих спеціалістів становлять 2,5 %

дохідної частини бюджету, що формується завдяки податковим зборам із фізичних осіб [99].

До країн, які найбільше потерпають від «відтоку мізків», належать Гана, Кенія, Куба, Португалія і Словаччина. Міграція кваліфікованих працівників становить понад 50 % міграційного потоку з Нігерії, Камеруну та Замбії. Особливо гостро постає проблема міграції працівників освітньої галузі та галузі охорони здоров'я. Протягом 1995–2002 рр. із Гани виїхало 69,4 % медичного персоналу [60]. Україна також страждає від «відтоку мізків».

Виїзд висококваліфікованих спеціалістів є негативним наслідком міжнародної міграції. Попри це, побутує думка, що «відтік мізків» на рівні 5–10 % усіх кваліфікованих працівників держави приносить користь як країні-донору (грошові перекази), так і країні – реципієнту мігрантів (кваліфікована робоча сила). Проте більшість країн походження розташовані далеко за межами цього «оптимального» рівня [224].

Експерти ОЕСР вважають, що негативний ефект «відтоку мізків» з країни походження в майбутньому може бути компенсований грошовими переказами цих мігрантів. Г. Ремпел та Р. Лобделл стверджують, що обсяг переказаних коштів прямо залежить від рівня кваліфікації мігрантів. Адже освічені мігранти зазвичай заробляють більше, а тому здатні пересилати більше коштів [202]. Однак дослідження, проведені в Філіппінах, підтверджують, що рівень освіти не визначає обсяг грошових переказів. Кваліфіковані спеціалісти переважно виїжджають на довший період, а добробут їхніх сімей не залежить від переказаних коштів. Результати Р. Фаїні також свідчать про обернену залежність між рівнем кваліфікації мігранта й обсягом переказаних коштів. Зростання частки висококваліфікованих спеціалістів у потоці мігрантів на 10 % призводить до зниження частки грошових переказів у ВВП на 1 % [106].

На наш погляд, еміграція освічених працівників визначається можливостями зайнятості в країні походження, а також взаємодією в межах так

званого трикутника освіта – наука – бізнес. Держава має бути зацікавлена у працевлаштуванні молодих спеціалістів та використанні новітніх технологій у реальному секторі економіки.

На стадії пристосування зростає зайнятість населення, проводиться реструктуризація економіки. Країна пристосовується до міграційних процесів, інвестуючи в розвиток людського капіталу. Залучаються більші інвестиції в освітню сферу, адже існує перспектива виїзду за кордон. Загалом рівень освіченості населення підвищується, що є позитивним ефектом. Починають надходити грошові перекази від працівників, що вже встигли знайти роботу й облаштувати своє життя за кордоном.

На стадії консолідації міграційні потоки стабілізуються, ділова активність у країні поживається, спостерігається зростання економіки. Потоки грошових переказів збільшуються, що дає змогу збільшити споживання населення. Дослідження показують, що близько 60–80 % усіх переказів витрачаються саме на споживання, особливо на товари першої потреби [90].

Згідно з результатами загальнонаціонального опитування, проведеного у 2013–2015 рр. в Україні, грошові перекази становлять майже 50 % бюджету домогосподарств, що мають у своєму складі довготермінових трудових мігрантів, і 60 % бюджету домогосподарств, що мають у своєму складі короткотермінових трудових мігрантів. Аналіз фактичного бюджету домогосподарств із довготерміновими трудовими мігрантами свідчить, що споживання становить близько 80 % грошових переказів [31].

Перекази мігрантів можуть позитивно впливати на зростання інвестицій у країні походження. Все залежить від сфери використання цих грошових коштів. Незважаючи на те що в більшості випадків перекази мігрантів витрачаються на споживання та інші короткотермінові стратегії, вони здатні генерувати позитивний мультиплікаційний ефект [214]. Витрачаючи кошти мігрантів, реципієнти забезпечують доходом виробників товарів і послуг, стимулюють

розвиток торгівлі, будівництва, транспорту та інших галузей промисловості, що своєю чергою сприяє створенню нових робочих місць та підвищенню рівня зайнятості населення.

Скерування значних фінансових потоків на споживчий ринок може позитивно вплинути на ВВП лише за умови зростання попиту на товари вітчизняного виробництва. Натомість активізація попиту на товари закордонного виробництва може призвести до від'ємного торговельного балансу й спровокувати інфляцію. Аналізуючи приріст грошових трансфертів та обсяги зовнішньоторговельного балансу України, можемо спостерігати зростання від'ємного торговельного сальдо за позитивного приросту обсягу грошових переказів (рис. 2.3.). Однак загалом на платіжний баланс грошові перекази впливають позитивно. Валютні надходження з-за кордону збільшують статтю доходів у рахунку поточних операцій, що компенсує дефіцит торговельного балансу.

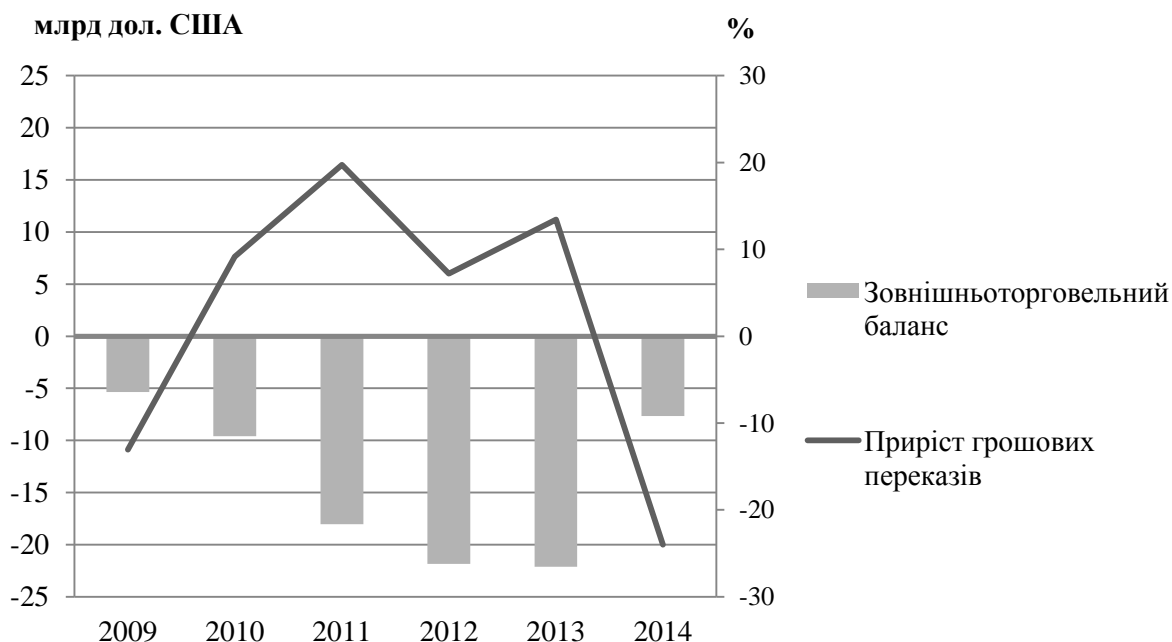

Рис. 2.3. Динаміка приросту грошових переказів мігрантів і зовнішньоторговельного балансу України [51]

Перекази мігрантів є не тільки джерелом додаткового доходу для сімей мігрантів, а й джерелом надходження валюти для економіки держави. Країни, в яких частка імпорту до офіційних валютних резервів дуже велика, а зовнішня заборгованість зростає, потребують притоку валюти. Перекази мігрантів фінансують велику частку споживчого імпорту та інвестицій, збільшуючи тим самим продуктивність виробництва. Слід зазначити, що в деяких країнах кошти мігрантів виступають чи не єдиним джерелом валюти.

Сприятливий вплив трансфертів полягає також у диверсифікації ризиків та доступу до неофіційних ринків позичкового капіталу, а ще в послабленні обмежень на дрібні позики, які запроваджує офіційний банківський сектор. Якщо грошові перекази інвестуються, вони стимулюють зростання виробництва, а якщо витрачаються на споживання, то зумовлюють позитивний мультиплікативний ефект [227].

Залучення валютних переказів може приховувати й деякі загрози. Зростання споживчого попиту, спровокованого притоком грошових переказів, запускає інфляційні процеси. Так, значні інвестиції мігрантів у нерухомість зумовили необґрунтоване зростання цін на житло, будівельні матеріали та інші супутні товари в Україні [151]. У тому випадку якщо задовільняється попит споживачів на товари невітчизняного виробництва, перекази провокуватимуть імпортозалежність країни.

На цій стадії спостерігається також зниження конкурентоспроможності країни – донора мігрантів. Значний притік іноземної валюти в формі грошових переказів зміцнює реальний курс національної валюти, а це призводить до зростання цін на експорт та зниження конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку. В економіці цей процес називають «голландською хворобою».

Досліджуючи в 2004 р. вплив грошових переказів мігрантів на реальний курс національних валют у країнах Латинської Америки та Карибського

басейну, К. Амуендо-Дорантес і С. Позо [62] підтвердили головний симптом «голландської хвороби». Такі ж дослідження провели І. Бурде та Г. Фальк для Кабо Верде [86], З. Гайдер і А. Магбуб для Пакистану [129], Т. Сааді-Седі та М. Петрі для Йорданії [208] та Б. Робертс і К. Банаян для Вірменії [206].

У 2010 р. А. Барахас зі співавторами здійснили масштабне дослідження впливу грошових переказів на зміцнення реального валютного курсу. Емпіричний аналіз панельних даних за 1980–2007 рр. стосувався країни із низьким та нижчим від середнього рівнем доходу. Результати регресії підтвердили незначний вплив переказів на зміцнення національних валют, коефіцієнт становив 0,01–0,03 %. Слід зазначити, що для країн із низьким рівнем доходу цей ефект виявився більшим і статистично значущим, а для економічно відкритих країн – значно меншим і статистично сумнівним [236].

Із приводу однозначного підтвердження або спростування ефекту «голландської хвороби» думки експертів різняться. Р. Раян і А. Субраманян з ОЕСР вважають, що більшою мірою підвищення курсу національної валюти залежить від поліпшення умов торгівлі, а не від обсягів грошової допомоги з-за кордону [187]. Такої ж думки притримується і А. Кіреєв. Досліджуючи вплив переказів на економіку Таджикистану, де частка переказів у ВВП становить 42 %, він зазначив, що причиною зміцнення курсу національної валюти є не перекази мігрантів, а недоліки монетарної політики уряду [149].

На стадії взаємодії грошові перекази фіксуються на стабільно високому рівні. У країні – реципієнті переказів підвищується продуктивність виробництва, спостерігається зростання економіки та зниження рівня бідності.

Дослідження Л. Кацелі, Р. Лукаса і Т. Ксеноджіані підтвердили, що за зростання частки грошових переказів у ВВП країни-реципієнта на 1 % відбувається зростання економіки на 0,08 % [144]. А. Жідуд, аналізуючи вплив переказів на економіку країн Африки в період з 1980 по 2005 рр., виявив, що перекази чинять сильний згладжувальний ефект на виробничу волатильність.

Результати показали, що перекази здатні абсорбувати від 3,8 до 22 % шоків виробництва, що демонструє їх стабілізаційний вплив на економіку [141].

В короткотерміновій перспективі перекази мігрантів згладжують споживання населення в країні походження мігрантів. Проте не з'ясоване питання чи здатні перекази сприяти економічному зростанню в довготерміновій перспективі. Дослідження А. Барахаса зі співавторами [100] не підтвердили позитивного впливу грошових переказів на економічне зростання, визначаючи їх вплив радше нейтральним. П. Джульяно та М. Руїз-Аранз [112], Дж. Беттін та А. Заззаро [74] дослідили, що розвиток фінансового сектору країни – реципієнта переказів посилює їх вплив на економічне зростання. Таким чином, можна стверджувати, що довготерміновий економічний вплив переказів залежить від сфери їх застосування та рівня фінансового розвитку, а також відкритості країни.

Грошові перекази є потужним інструментом боротьби з бідністю. Завдяки переказам збільшується споживання, а отже зростає рівень життя населення. У 2011 р. експерти Світового банку підраховали, що в Молдові перекази мігрантів збільшать видатки домогосподарств на 40 %, будучи більш ефективним інструментом подолання бідності населення, ніж державні програми соціального захисту [175]. Емпіричні дослідження А. Узагальєвої та А. Менезес [234, с. 453–474], проведені для Грузії, показали, що сім'ї зі середнім або вищим від середнього рівнем доходів частіше отримують перекази з-за кордону, ніж найменш захищені верстви населення, позаяк найбідніші сім'ї не спроможні зібрати кошти на міграцію за кордон.

Р. Адамс і Дж. Пейдж, дослідивши дані по 71 країні, що розвивається, виявили, що зі збільшенням переказів мігрантів на 10 % кількість людей, які живуть за межею бідності, знижується на 3,5 % [1]. Дослідження, проведене в Непалі, показало, що за значного зростання грошових переказів рівень бідності в країні знизився зі 42 % у 1995–1996 рр. до 31 % у 2003–2004 рр. [204].

Подоланню бідності в країні-донорі більшою мірою сприяє міграція низькокваліфікованих робітників, аніж міграція висококваліфікованих спеціалістів. Адже останні зазвичай мігрують разом зі своїми сім'ями та на тривалий термін, тоді як міграція робітників низької кваліфікації має короткотерміновий характер, вони здатні переказувати більше коштів, а їхній від'їзд знижує рівень безробіття в країні походження.

Яскравим прикладом, що демонструє підтримку мігрантами своїх сімей під час кризи, виступає Єгипет. Політична нестабільність, спровокована Арабською весною, спричинила відтік інвестиційного капіталу з країни. За період 2009–2011 рр. прямі іноземні інвестиції до Єгипту знизились з 9,5 млрд дол. США до 483 млн дол. США. Країна втратила близько 75 % офіційної допомоги в цілях розвитку. І лише грошові перекази зросли величезним чином – з 7,15 млрд дол. США у 2009 р. до 14,32 млрд дол. США у 2011 р. та до 20,5 млрд дол. США у 2012 р. [103].

Загалом можна стверджувати, що грошові перекази мігрантів створюють позитивний економічний ефект, позаяк збільшують споживання громадян. У економіках багатьох країн, не лише бідних, але й із середнім рівнем розвитку (Греція, Туреччина, Португалія), грошові перекази мігрантів є вагомим доповненням до національного доходу і ефективним інструментом у боротьбі з бідністю.

Міграційний цикл завершується поверненням колишніх мігрантів та зниженням обсягів грошових переказів. Країна походження досягає значного економічного зростання попри те, що в ній спостерігається нестача трудових ресурсів. На цій стадії багато країн перетворюються на центри імміграції, залучаючи робочу силу з-за кордону. Так, протягом останніх десятиліть Греція, Іспанія та Польща перетворились із країн еміграції в країни імміграції.

Повернення трудових мігрантів вважається ефективною стратегією для послаблення негативних наслідків виїзду кваліфікованих працівників та

перетворення їх на позитивний результат. Якщо висококваліфіковані працівники повертаються додому з новими знаннями та вміннями, вони використовують ці надбання на місцевому ринку праці, відкриваючи власний бізнес і створюючи нові робочі місця. На макрорівні це сприяє підвищенню продуктивності праці, скороченню безробіття та економічного зростання. За таких умов зворотна міграція є спонукальним чинником, що дає змогу компенсувати втрати країни виїзду від «відтоку мізків» [41].

Станом на 2015 р. на постійне проживання в Україну повернулись 39 % загальної кількості довготермінових трудових мігрантів. Найбільше мігрантів повернулося з Росії, Польщі, Італії та Чехії. Загалом 60 % довготермінових мігрантів мають намір повернутися в Україну. Забезпечення прибуткової трудової зайнятості в країні походження є найважливішим чинником, що сприятиме їх поверненню [31].

Зауважимо, що країни не обов'язково проходять усі стадії міграційного циклу, і тривалість кожної з них різниться залежно від економічних та фінансових умов кожної держави, а також від здатності уряду впроваджувати реформи в сфері залучення грошових переказів та їх доцільного використання.

Деякі вчені (Дж. Дюранд, Д. Масей, Е. Парадо, Р. Майнес, Дж. Райхерт) притримуються песимістичної точки зору щодо впливу грошових переказів [102; 173; 198]. Вони не рекомендують державам заохочувати грошові перекази, оскільки останні згубно впливають на економіку країни-донора мігрантів: призводять до надмірного споживання та імпортозалежності держави. Проте ми вважаємо, що саме грошові перекази мігрантів допомагають акумулювати достатні резерви валюти, щоб зменшувати готівковий дефіцит і пом'якшувати удари криз у країнах, що розвиваються.

Грошові перекази мігрантів є найбільш очевидною перевагою трудової міграції. Загалом вони сприяють накопиченню приватних заощаджень, підвищують видатки на охорону здоров'я та освіту, забезпечують доступ до

інформації й нових технологій, заохочують підприємницьку діяльність, забезпечують достатній прожитковий рівень для сімей мігрантів.

На державному рівні вони задовольняють попит в іноземній валюті й поповнюють валютний фонд країни, стимулюють споживання та знижують рівень бідності, а в часи економічних спадів виступають заміником доходів населення і компенсують негативні наслідки криз. Грошові перекази сприяють розширенню торгівлі товарами, в тому числі й вітчизняного виробництва. Велика перевага переказів мігрантів полягає в тому, що вони не збільшують суму зовнішнього боргу й не супроводжуються борговими зобов'язаннями у майбутньому. Частина емігрантів після повернення з-за кордону вкладає зароблені кошти в організацію бізнесу, виробництва, що певною мірою сприяє формуванню ринкових відносин і стимулює економічну активність.

Отже, можемо стверджувати, що вплив грошових переказів трудових мігрантів у короткотерміновій перспективі полягає у зростанні добробуту населення, однак у довготерміновій перспективі їх вплив залежатиме від сфери розподілу й ефективності використання цих коштів, економічної, фінансової та політичної кон'юнктури країни – донора мігрантів.

2.2. Аналіз впливу грошових переказів на економіку України як країни-реципієнта

У 2014 р. Україна отримала близько 6,6 млрд дол. США грошових переказів мігрантів, що становило 5 % ВВП країни (рис. 2.4) [50]. Найбільші обсяги грошових переказів до України надходили з п'яти країн, що становило 61% усіх переказів: із Росії (36 %), США (9 %), Німеччини (6 %), Великої Британії (5 %) та Кіпру (5 %) [34]. У цьому переліку країн, за винятком Росії, немає сусідів України. Можливо, це пояснюється тим, що з країн, які географічно близькі до України, більшість коштів потрапляє нелегально.

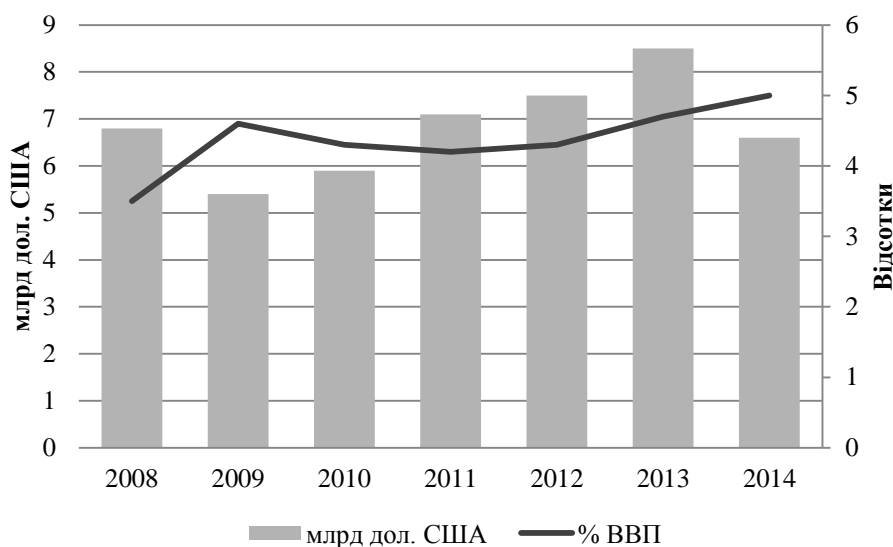

Рис. 2.4. Обсяги грошових переказів до України

Перекази мігрантів стимулюють споживчий попит населення, який задовольняється головним чином імпортними товарами. Як наслідок створюється додатковий тиск на валютний курс. Однак, остаточний ефект впливу грошових переказів на економіку країни до кінця не зрозумілий і вимагає подальших досліджень.

Для комплексного дослідження міграційних процесів необхідно розуміти механізми впливу грошових переказів на економіку країни донора мігрантів. Спробуємо побудувати модель, яка б дала змогу проаналізувати ці ефекти на прикладі України. Спочатку дослідимо структуру макроекономічних процесів, а потім, провівши низку симуляційних експериментів, продемонструємо наскільки динамічно економіка України – країни-реципієнта переказів, здатна відповідати на екзогенний шок у обсягах грошових переказів.

В економічній літературі існує велика кількість моделей. Загалом їх можна поділити на теоретично та емірично обґрунтовані. До теоретично обґрунтованих переважно належать структурні моделі. Вони безпосередньо моделюють очікування економічних агентів, ринки та структуру їх взаємозалежностей, а також передбачають жорстку прив'язку до економічної

теорії. До емпірично обґрунтованих насамперед відносять моделі векторної авторегресії (VAR-моделі). Роль економічної теорії у цьому класі моделей значно менша, а основним критерієм вибору специфікації та оцінювання параметрів є статистична значущість зв'язків між змінними, що розглядаються.

Наша економетрична модель ґрунтується на праці В. Корбо та Х. Тессаги, які розробили рівноважну симуляційну модель для дослідження монетарної політики уряду Чилі [95]. Зокрема, модель презентувала вплив зовнішніх і внутрішніх шоків на економіку країни в контексті ефективності проведення інфляційного таргетування. Ще однією основоположною працею для нашого дослідження стала праця В. Харемзи та співавторів [91]. У 2008 р. вони розробили модель, що на основі залежності реальних ефективних обмінних курсів країн дала змогу дослідити можливість поширення ефекту «голландської хвороби» з ресурсозалежної економіки Росії на економіку Білорусі та України.

Мета нашої моделі – охопити всі можливі макроекономічні ефекти від притоку грошових переказів мігрантів з-за кордону. Зокрема, спробуємо відслідкувати взаємозалежність обсягу переказів і таких економічних індикаторів, як ВВП, інвестиції, реальний ефективний обмінний курс, інфляція, процентна ставка.

Модель включає офіційні квартальні показники за період 2000–2014 рр. Емпіричною базою даних для дослідження стала база Міжнародного валютного фонду (IMF International Financial Statistics) [134], Європейського союзу (Eurostat) [105] та Національного банку України [50] (додаток Д). Докладний опис показників подано в табл. 2.2.

Абсолютні значення показників подані в різних одиницях виміру, що може створювати незручності в інтерпретації результатів дослідження, тому ми прологарифмували всі змінні. Важливо звернути увагу на те, що більшість макроекономічних показників можуть демонструвати певні періодичні коливання, зумовлені зміною пір року. Такі сезонні коливання зазвичай

характеризуються специфічними умовами виробництва та споживання. Тому задля уникнення впливу сезонних чинників на результати дослідження ми провели десеզонування всіх даних методом Census X12 [233].

Таблиця 2.2

Статистичні показники, використані в економетричній моделі

Змінна	Позначення	Опис	Джерело
ВВП	GDP	Номінальний, у національній валюті, грн*	Міжнародна фінансова статистика (МВФ)
Світовий ВВП	GDPW	Визначалось на основі ВВП Євросоюзу (млн.євро)	Євростат
Інвестиції	INV	Сума прямих іноземних та портфельних інвестицій. Обчислювалось на основі статті платіжного балансу «Доходи від інвестицій», млн дол. США	Статистика НБУ
Грошові перекази	REM	Сума статей платіжного балансу: «Оплата праці» та «Грошові перекази працюючих за кордоном» (згідно з КПБ-5) [69], млн дол. США	Статистика НБУ
Процентна ставка	R	Ставка грошового ринку (Money Market Rate). Розраховується на основі міжбанківських кредитних ставок і зважена вартістю одноденних кредитів у національній валюті, %	Міжнародна фінансова статистика (МВФ)
Реальний ефективний обмінний курс	REER	Зважене середнє обмінних курсів головних торговельних партнерів країни, скоригований на різницю індексів інфляції. Розрахований на основі ІСЦ (Індекс 2010 = 100 %)	Міжнародна фінансова статистика (МВФ)
Інфляція	CPI	Індекс споживчих цін (Індекс 2010 = 100 %)	Міжнародна фінансова статистика (МВФ)

Примітка. *З 2014 р. інформація подана без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено автором на основі даних [105; 134; 50]

Послугуючись методологією В. Харемзи та співавторів [91], розглянемо не звичайний приріст показників, а відхилення змінних від рівноважного стану.

Рівноважний стан обчислюємо, згладжуючи часові ряди за допомогою фільтра Ходріка – Прескота (НР 1600) [122]. Відхилення отримаємо, знайшовши різницю між десеzonованим і згладженим часовими рядами. Таким способом знайдемо відхилення змінних ВВП України, світового ВВП, грошових переказів, реального ефективного обмінного курсу та інфляції.

Обчислюючи відхилення процентних ставок та показників інвестицій від рівноваги, ми не лише здійснили десеzonування даних, а й згладдили їх за допомогою фільтра Ходріка – Прескота (НР 15). Це дало змогу не включати в модель надмірні коливання процентних ставок та обсягу інвестицій в Україні, що були пов'язані з циклічними та сезонними чинниками, а не з реальними макроекономічними процесами. Графіки відхилень всіх змінних моделі від рівноважного стану представлені в додатку Е.

Для специфікації моделі потрібно сформулювати систему рівнянь, яка б описувала структуру та взаємозалежність макроекономічних процесів в Україні. За основу моделі візьмемо регресійні рівняння В. Корбо та Х. Тессаги [95]. Основні рівняння їхньої моделі описують динаміку ВВП, процентної ставки, інфляції та реального ефективного обмінного курсу задля вивчення монетарної політики в Чилі:

$$\begin{aligned}
 y_t &= f_y(y_t^*; c f_{(t-L)}; r_{(t-L)}; q_{(t-L)}; y_{(t-L)}); \\
 r_t &= f_r(y_{(t-L)}; E_t(\pi_t - \pi_{(t-L)}^T); r_{(t-L)}); \\
 \pi_t &= f_\pi(y_{(t-L)}; \pi_{(t+L)}; \pi_{(t-L)}; q_{(t-L)}); \\
 q_t &= F_q(y_t; q_{(t-L)}),
 \end{aligned}
 \tag{2.1}$$

де y_t – відхилення ВВП країни від рівноважного; y_t^* – відхилення світового ВВП від рівноважного; $c f_t$ – відхилення світового обсягу інвестиційного капіталу від рівноважного; r_t – відхилення процентної ставки країни від рівноважної; q_t – зростання реального ефективного обмінного курсу; π_t – відхилення інфляції від рівноважного стану; π_t^T – інфляційна ціль.

Ми трохи змінимо структуру рівнянь, для того щоб урахувати вплив грошових переказів мігрантів на економіку України. Всі рівняння оцінюватимемо за допомогою методу найменших квадратів. Лаги дібрано з метою отримати статистично значимі результати регресійного аналізу.

Структуру валового внутрішнього продукту спробуємо описати за допомогою низки ендогенних та екзогенних змінних. Залежною змінною є LGDP_GAP – відхилення ВВП України від рівноважного. Незалежними змінними виступають:

- LGDPW_GAP – відхилення світового ВВП від рівноважного;
- LINV_GAP – відхилення обсягу інвестицій від рівноважного;
- LREM_GAP – відхилення обсягу грошових переказів від рівноважного;
- LR_GAP – відхилення процентної ставки від рівноважного;
- LREER_GAP – зростання реального ефективного обмінного курсу;
- LCPI_GAP – відхилення інфляції від рівноважного.

Результати регресійного аналізу представлені нижче:

$$\begin{aligned} \text{LGDP_GAP}_t = & 0,25 \cdot \text{LGDPW_GAP}_{t-1} + 0,11 \cdot \text{LINV_GAP}_t + \\ & (0,85) \qquad \qquad \qquad (2,91) \qquad \qquad \qquad (2.2) \\ & 0,027 \cdot \text{LREM_GAP}_t - 0,043 \cdot \text{LR_GAP}_{t-2} - 0,315 \cdot \text{LREER_GAP}_{t-1} + 0,778 \cdot \text{LGDP_GAP}_{t-1} \\ & (2,2) \qquad \qquad \qquad (-2,75) \qquad \qquad \qquad (-4,96) \qquad \qquad \qquad (8,63) \end{aligned}$$

У дужках подано t -статистику відповідних коефіцієнтів. Скоригований коефіцієнт детермінації (Adjusted R^2) дорівнює 0,83, а статистика Дарбіна – Вотсона (DW stat) 1,9. Результати показали, що позитивне відхилення у збільшенні грошових переказів на 1 % зумовлює позитивне відхилення ВВП України на 0,027 %. Позитивний зв'язок виявлено також між показниками відхилення ВВП та обсягу інвестицій (0,11 %), тоді як відхилення рівня процентних ставок та реального ефективного обмінного курсу на 1 % призвело до негативного відхилення ВВП України на 0,043 і 0,315 % відповідно.

Коефіцієнт відхилення світового ВВП виявився статистично не значимим (додаток Ж.1).

Для опису монетарної політики В. Корбо та Х. Тессаги [95] взяли за основу правило Тейлора, яке описує принцип визначення процентних ставок залежно від динаміки ВВП та рівня інфляції. Так, з метою збереження макроекономічної рівноваги, відносно збільшення ВВП або ж зростання рівня інфляції в країні має супроводжуватись підвищенням процентних ставок [226, с. 202]. У нашій моделі залежна змінна демонструє відхилення процентної ставки грошового ринку від своєї рівноваги. Регресійний аналіз показав, що позитивні відхилення в приростах ВВП на 1 % зумовлюють зростання відхилення процентних ставок на 1,27 %, значний позитивний вплив мають також значення процентних ставок за попередні періоди (0,91 %). Коефіцієнт інфляції виявився статистично не значимим (додаток Ж.2).

$$\begin{aligned} LR_GAP_t = & 1,27*LGDP_GAP_t - 0,32*LCPI_GAP_t + 0,91*LR_GAP_{t-1} \\ & (6,12) \qquad (1,02) \qquad (18,9) \qquad (2.3) \\ & \text{Adjusted } R^2 = 0,89 \quad \text{DW stat} = 0,34 \end{aligned}$$

Як впливає з досліджень В. Корбо і Х. Тессаги, рівняння інфляції, або як у нашому випадку індексу споживчих цін, включає динаміку ВВП, реального ефективного обмінного курсу та показники інфляції за попередній період [95]. Результати нашої оціненої моделі (2.4) підтвердили класичні припущення про те, що за позитивної динаміки ВВП зростає рівень інфляції (0,27 %). Дослідження також показало, що зі зміцненням гривні знижується рівень інфляції в Україні (0,26 %) (додаток Ж.3).

$$\begin{aligned} LCPI_GAP_t = & 0,27*LGDP_GAP_{t-1} - 0,26*LREER_GAP_t + 0,82*LCPI_GAP_{t-1} \\ & (6,04) \qquad (7,06) \qquad (17,6) \qquad (2.4) \\ & \text{Adjusted } R^2 = 0,89 \quad \text{DW stat} = 1,13 \end{aligned}$$

Останнім рівнянням для формування нашої моделі виступає рівняння обмінного курсу. Тут воно представлене індексом реального ефективного

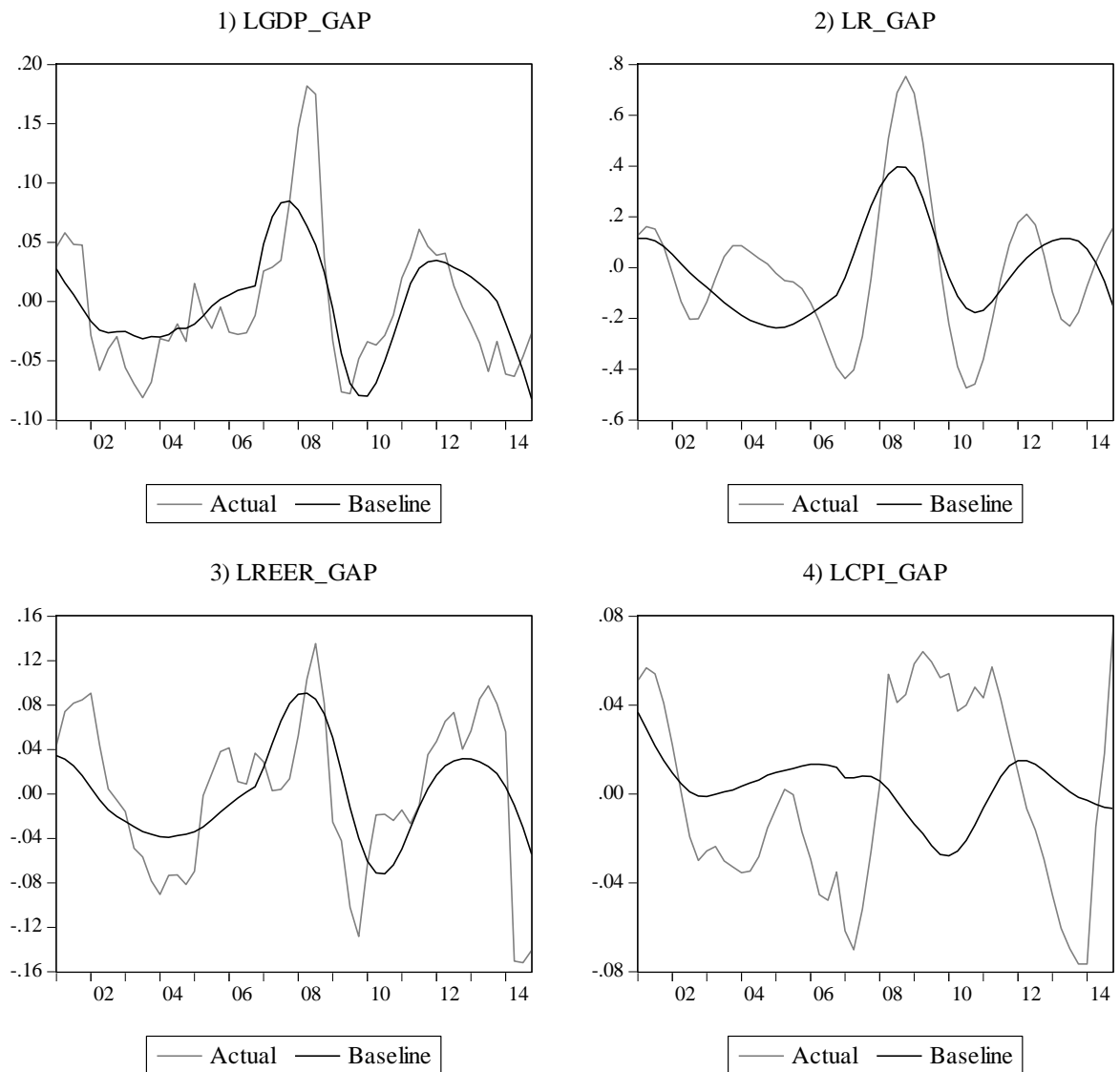

Рис. 2.5. Порівняння історичних і змодельованих показників відхилення ВВП, процентної ставки, реального ефективного обмінного курсу та інфляції (2001–2014), %

Суть нашого дослідження полягає в проведенні симуляційних експериментів. Змодельуємо шок у екзогенній змінній, у нашому випадку в обсягах грошових переказів, і прослідкуємо який він матиме вплив на ендогенні змінні (ВВП, процентну ставку, реальний ефективний обмінний курс та інфляцію). Шок у екзогенній змінній моделюємо як зростання обсягу грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,31 %) в початковий момент часу,

тобто станом на перший квартал 2015 року (Scenario 1) (додаток 3). Подивимось на функції реакції ендогенних змінних на такий шок у першому кварталі 2015 р. й до кінця 2016 р.

Перш ніж безпосередньо моделювати вплив шоку в обсягах грошових переказів на динаміку макроекономічних показників, сформулюємо головні гіпотези дослідження.

Гіпотеза 1. Вплив грошових переказів на економічне зростання країни походження мігрантів є доволі суперечливим питанням. Представники альтруїстичної концепції (Р. Агарвал та А. Горовіц [61], Р. Чамі зі співавторами [89] та У. Озілі [177]) вважають, що грошові перекази антициклічні за своєю природою, тобто зростають у період рецесії, і зменшуються в часи економічного зростання. Представники портфельного підходу (Д. Янг [238], Р. Адамс [59], А. Курей і Д. Маллік [94]), навпаки, прирівнюють перекази до потоків капіталу, які за своєю природою є проциклічними, тобто зростають в часи економічного зростання, і зменшуються у період економічного зростання.

Попередніх дослідженнях на основі панельних даних щодо 140 країн протягом 2002–2009 рр. ми отримали підтвердження альтруїстичної моделі переказу коштів мігрантами [154]. Однак вважаємо, що альтруїзм можна спостерігати лише в середньотерміновому та довготерміновому періодах, а оскільки наша модель ґрунтується на короткотермінових даних (квартальні показники), прогнозуємо, що спостерігатиметься проциклічний характер грошових переказів.

Гіпотеза 2. Надходження значних фінансових потоків у країну активізує попит домогосподарств на споживчі товари. Якщо попит населення задовольняється за рахунок імпортованих товарів, це може спровокувати розвиток інфляційних процесів (О. Купець [151], О. П'ятковська [41]). Таким чином, припускаємо, що приріст переказів провокує зростання рівня інфляції.

Гіпотеза 3. Правило монетарної політики Тейлора стверджує, що за відносного збільшення ВВП та зростання рівня інфляції в країні збільшуються процентні ставки [226, с. 202]. Опираючись на дві попередні гіпотези щодо позитивного впливу переказів на ВВП, а також зростання рівня інфляції в країні походження мігрантів, ми очікуємо підтвердити наявність прямого зв'язку між обсягами переказів та рівнем процентних ставок.

Гіпотеза 4. Значний притік іноземних валют у формі грошових переказів створює дефіцит національної валюти на ринку, внаслідок чого зміцнюється її реальний курс (К. Амуендо-Дорантес і С. Позо [62], А. Барахас зі співавторами [236], Б. Робертс і К. Банаян [206]). Як ми вже зазначали, в економіці цей процес називають «голландською хворобою». Прогнозуємо, що зростання обсягів переказів позитивно впливатиме на зміцнення реального ефективного обмінного курсу.

Нижче представлено порівняння двох прогнозів: початкового (Baseline), який показує динаміку коефіцієнтів за незмінних умов, та експериментального (Scenario 1), що демонструє динаміку змінних під впливом шоку в прирості грошових переказів (рис. 2.6).

Результати дослідження підтвердили першу гіпотезу про пряму залежність між приростом грошових переказів і приростом ВВП в Україні. Порівнюючи лінії прогнозу сценаріїв, ми виявили, що відхилення ВВП від рівноважного в середньому на 0,014 % більше для експериментального сценарію (додаток И). Це свідчить про те, що збільшення обсягу грошових переказів позитивно впливає на приріст ВВП України в короткотерміновому періоді.

Наша модель не підтвердила поширену думку про те, що перекази мігрантів стимулюють інфляційні процеси в Україні. Результати продемонстрували нейтральний вплив переказів на відхилення показників інфляції (рис. 2.6). Можна припустити, що у випадку України набагато більший

вплив на обсяги інфляції порівняно з притоком переказів мають інші чинники, зокрема, незбалансована монетарна політика уряду.

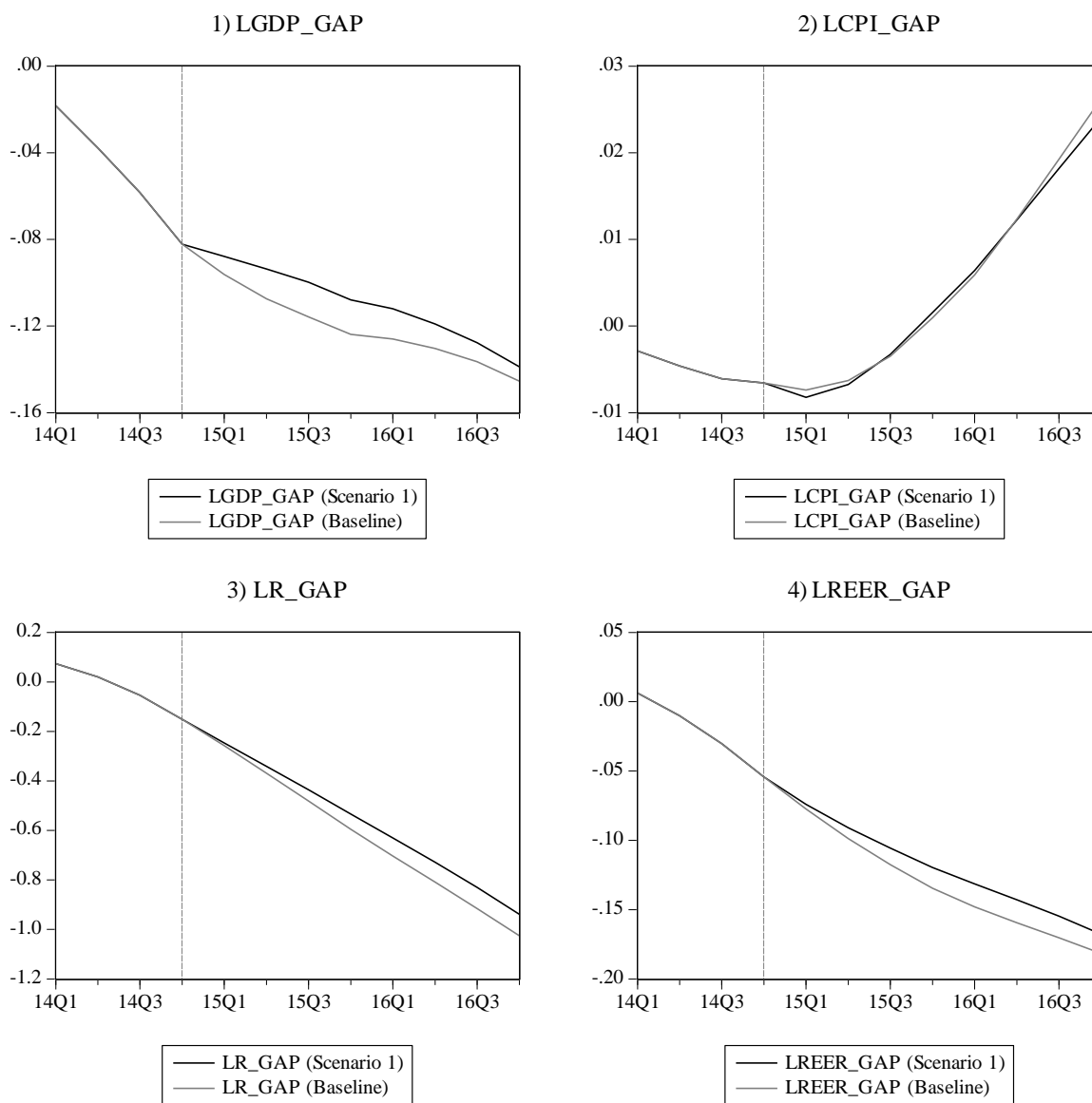

Рис. 2.6. Вплив шоку в відхиленнях грошових переказів на динаміку приростів ВВП, інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу (2014–2016), %

Нам вдалося підтвердити гіпотезу про те, що за зростання сукупного попиту населення, спровокованого переказами мігрантів, підвищуються процентні ставки. Результати продемонстрували, що зростання відхилення

переказів від рівноваги на 0,31 % збільшує відхилення процентної ставки від базового сценарію на 0,06 % (див. рис. 2.6).

Аналізуючи результати моделі, вдалося виявити симптоми «голландської хвороби». Припущення про те, що за притоку іноземних валют у формі переказів зміцнюється реальний курс гривні, підтвердились. Збільшення відхилення в приростах переказів на 0,31 % зумовлює також зростання відхилення реального ефективного обмінного курсу на 0,01 % від базового сценарію (див. рис. 2.6). Такий результат демонструє негативний вплив переказів на конкурентоспроможність країни через механізм зміцнення реального ефективного курсу національної валюти й відповідно здорожчання українського експорту.

Для підтвердження або ж спростування отриманих результатів проведемо ще одне дослідження на основі моделі неструктурної векторної авторегресії (VAR-моделі). Ця модель презентує динаміку декількох часових рядів, де поточні значення показників залежать від їх минулих значень. Її часто використовують для аналізу впливу несистемного екзогенного шоку на основні ендогенні змінні, у нашому випадку ВВП, інфляцію, процентну ставку та реальний ефективний курс валют. VAR-модель включатиме ті ж самі квартальні показники змінних за 2001–2014 рр. [21].

Для побудови моделі, як і в попередньому випадку, використовували відхилення логарифмованих змінних від стану рівноваги. Довжину лагування ($l = 1,2,3$) для моделі обирали за допомогою інформаційного критерію Шварца (додаток К.2). Таблиця AR-коренів показала, що наша модель є стаціонарною (додаток К.3). Статистичну значимість оцінювали на основі відповідних значень t -статистики, коефіцієнта детермінації та інформаційних критеріїв Акаїке та Шварца (додаток К.1).

За допомогою функції імпульсних відкликів шок у певній змінній через динамічну лагову структуру VAR-моделі передається на всі інші змінні.

Спробуємо продемонструвати як вплине зростання обсягів грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,31 %) на динаміку показників ВВП (LGDP_GAP), інфляції (LCPI_GAP), процентної ставки (LR_GAP) та реального ефективного обмінного курсу (LREER_GAP) в наступних вісім кварталів, тобто в 2014–2016 рр.

Для побудови імпульсу обрано декомпозиційний метод Холескі. У разі використання цієї опції порядок змінних у моделі є визначальним, оскільки весь ефект загальної компоненти приписують змінній, яка першою входить у модель. Досліджуватимемо вплив переказів на економіку України. Очевидно, що першим на імпульс реагуватиме показник ВВП, як базовий економічний коефіцієнт. Припустімо, що коливання ВВП вплинуть на рівень інфляції, а остання через процентну ставку впливатиме на реальний ефективний обмінний курс. На нашу думку, така динаміка VAR-моделі є зрозумілою і найбільш реалістичною.

На рис. 2.7 представлено результати дослідження, зокрема, динаміку відхилень ВВП, інфляції, процентної ставки та обмінного курсу у відповідь на імпульс – зростання відхилення грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,31 %). Лінії відклику на рисунку представлені в коридорі плюс/мінус 2 стандартних відхилень.

Результати VAR-моделі практично збігаються з результатами попереднього дослідження. Як бачимо з рис. 2.7, імпульс у відхиленні показника переказів на 0,31 % позитивно впливає на динаміку ВВП в Україні – відхилення показника від рівноваги зростає на 0,008 %. Це підтверджує гіпотезу про те, що в короткотерміновому періоді перекази мігрантів здатні позитивно впливати на економічне зростання в Україні, змінюючи залежність у середньому та довгому терміні.

На відміну від результатів попереднього дослідження, VAR-модель продемонструвала очевидний вплив переказів на рівень інфляції в Україні. Так,

миттєвим результатом зростання переказів є зниження рівня інфляції: коефіцієнт відхилення зменшився на 0,004 %. Але вже через рік спостерігається позитивний приріст відхилення інфляції на 0,007 % (див. рис. 2.7). Притік валюти з-за кордону збільшує попит населення на гривні, що зменшує тиск на споживчий ринок і тимчасово знижує інфляцію. Згодом ці акумульовані кошти стимулюють споживчий попит населення, збільшуючи рівень споживання в країні й відповідно стимулюючи інфляцію.

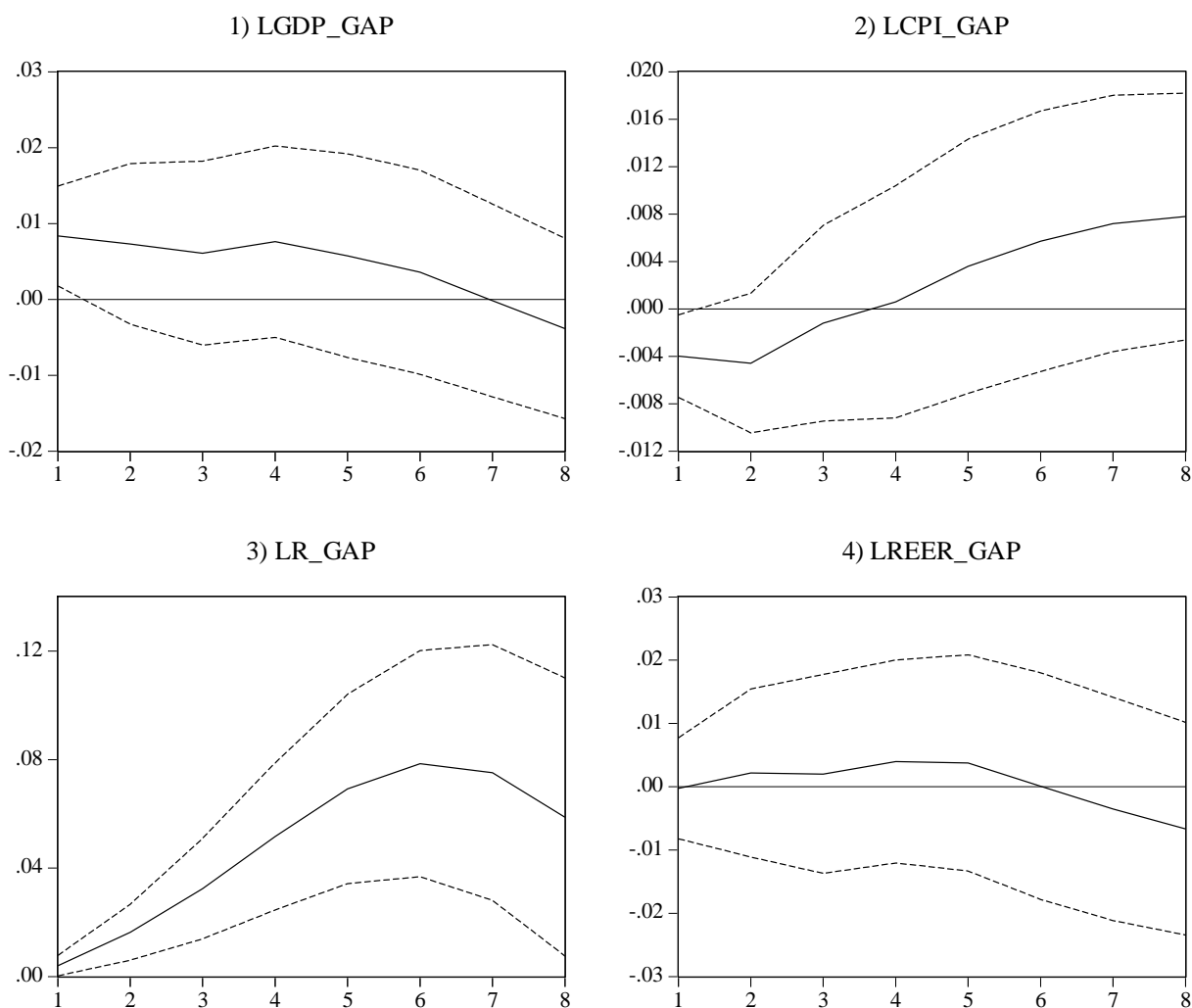

Рис. 2.7. Імпульсні відклики у показниках ВВП, інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу, ± 2 стандартних відхилень (2014–2016), %

Результати також продемонстрували пряму залежність між обсягами переказів та зростанням процентної ставки: відхилення змінної від рівноваги зростає на 0,06 % орієнтовно в період до півтора року після різкого зростання переказів (див. рис. 2.7). На нашу думку, цей результат можна пояснити тим, що притік валюти з-за кордону сприяє зростанню попиту на гривню й відповідно підвищенню процентних ставок.

VAR-модель підтвердила припущення про те, що перекази зміцнюють реальний ефективний курс гривні, хоча їх вплив невеликий – максимальний показник відхилення індексу реального ефективного обмінного курсу (0,003 %) спостерігається з лагом до одного року після зростання переказів. Проте, як бачимо на рис. 2.7, уже після п'ятого-шостого кварталів спостерігається протилежний ефект – перекази стимулюють девальвацію національної валюти. Це можна пояснити тим, що притік валюти з-за кордону стимулює попит на національну валюту, зміцнюючи її реальний ефективний обмінний курс, однак описаний вище розвиток інфляційних процесів призводить до девальвації гривні.

Для конкретизації отриманих результатів проведемо декомпозиційний аналіз, що дасть змогу оцінити який відсоток коливань у показниках відхилення ВВП, інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу спричинений шоком у відхиленні обсягів грошових переказів. І з рис. 2.8 бачимо, що різке зростання обсягів переказів пояснює лише 1,7 % коливань показника відхилення реального ефективного обмінного курсу, а коливання показників відхилення ВВП та інфляції на 8–10 % та 3–10 % відповідно (додаток Л).

Цікавий результат отримано стосовно процентних ставок в Україні – різке зростання грошових переказів пояснює від 7 до 60 % коливань показника відхилення процентних ставок. Очевидно, можна говорити, що процентні

ставки досить чутливі до будь-яких змін у динаміці переказів мігрантів до України, менш чутливими є показники ВВП та рівня інфляції [21].

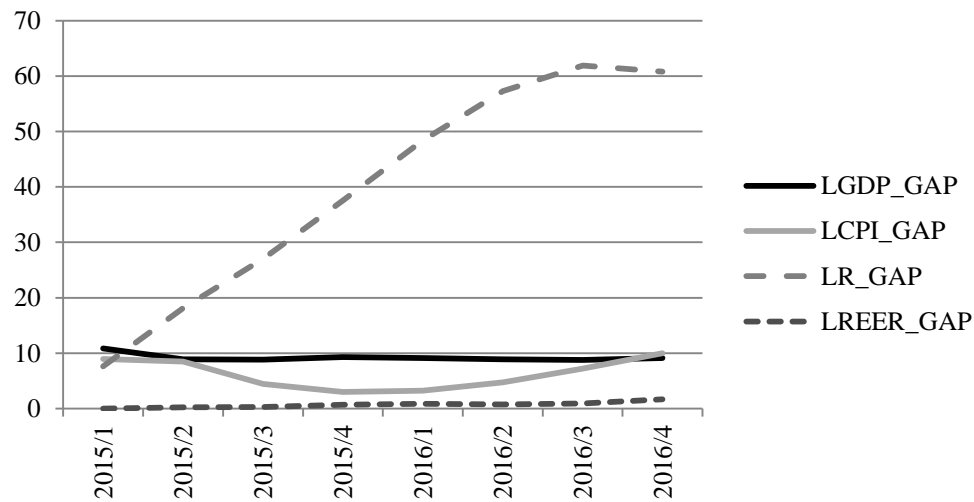

Рис. 2.8. Декомпозиційний аналіз показників відхилення ВВП, інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу (2014-2016), %

Результати проведеного дослідження показали, що і мала структурна модель, і VAR-модель виявили прямий зв'язок між збільшенням обсягів переказів та економічним зростанням в Україні в короткотерміновому періоді. Вдалося також підтвердити гіпотезу про те, що перекази мігрантів позитивно впливають на ріст процентних ставок. За допомогою декомпозиційного аналізу ми виявили, що саме процентні ставки є тим каналом, через який перекази мігрантів впливають на економіку України. Стосовно можливих негативних економічних наслідків від переказів ми виявили, що трансферти зумовлюють зміцнення гривні та зниження конкурентоспроможності країни, підтверджуючи тим самим ефект «голландської хвороби». У довготерміновій перспективі перекази також можуть стимулювати розвиток інфляційних процесів в Україні через зростання сукупного попиту населення.

У будь-якому разі важливо пам'ятати, що економіка країни – це комплексний механізм, де всі чинники та впливи тісно переплітаються. Тому слід запроваджувати економічні реформи, які б не оминали міграційних

процесів, а оптимально використовували позитивні впливи грошових переказів на економіку, мінімізуючи негативні ефекти.

2.3. Міжнародна міграція та країни призначення робочої сили

Міграція, як економічне явище, існує для задоволення попиту на робочу силу на світовому ринку праці. Вона є інструментом коригування кваліфікаційної, вікової та галузевої структури національних і регіональних ринків праці. Міграція швидко реагує на зміну потреби в персоналі, що зв'язана з розвитком технологій та зміною ринкових умов. У країнах зі старіючим населенням міграція дає змогу компенсувати скорочення робочої сили, забезпечує притік молодих працівників, а також підвищує інноваційність та мобільність робочої сили.

Упродовж 2010–2013 рр. показник річного приросту мігрантів у світі становив 1,6 % [169]. Беручи до уваги коефіцієнт зростання, можна спрогнозувати, що до 2025 р. кількість мігрантів становитиме близько 300 млн осіб.

У 2013 р. найбільшу кількість мігрантів прийняли США, Саудівська Аравія, Німеччина, Росія та ОАЕ (додаток М). Згідно з офіційними даними найбільшим є міграційний коридор із Мексики до США, який станом на 2013 р. сягав близько 13 млн осіб. Слідом ішли міграційний коридор з Росії до України (3,5 млн осіб), із Бангладеш до Індії (3,2 млн осіб), зворотний – з України до Росії (2,9 млн осіб) [78].

Якщо розглядати мігрантів як частину населення певної країни, то подекуди результати вражають. Для прикладу, в Катарі мігранти становлять 91 % населення, в ОАЕ – 88,5 %, в Кувейті – 72 %, в Монако – 65 %, в Андоррі – 60 % [168, с. 37]. У західноєвропейських країнах частка іноземної робочої сили становить 10 % і більше: близько 15 % в Ірландії, 25 % у Швейцарії, 40 % у

Люксембурзі. Водночас у Фінляндії частка мігрантів становить не більше 3 % населення [167].

Зазвичай міграцію розглядають як потоки робочої сили з менш розвинених держав у більш розвинені – так звана міграція «Південь – Північ». Однак останнім часом світовий центр економічної гравітації змістився на південний схід, і роль країн, що розвиваються, у міжнародних відносинах зростає. За останніх два десятиліття міграція між такими країнами значно зросла і диверсифікувалась. Станом на 2013 р. міграція «Південь – Південь» становить 37 % загального обсягу світових міграційних потоків, тоді як обсяги класичного варіанта міграції («Південь – Північ») сягають лише 35 % (рис. 2.9) [169]. Імовірно, потоки мігрантів між країнами, що розвиваються, зростатимуть, і не лише через жорстку міграційну політику розвинених держав, а завдяки швидкому розвитку країн Азії, які стають привабливим центром міграції у світі.

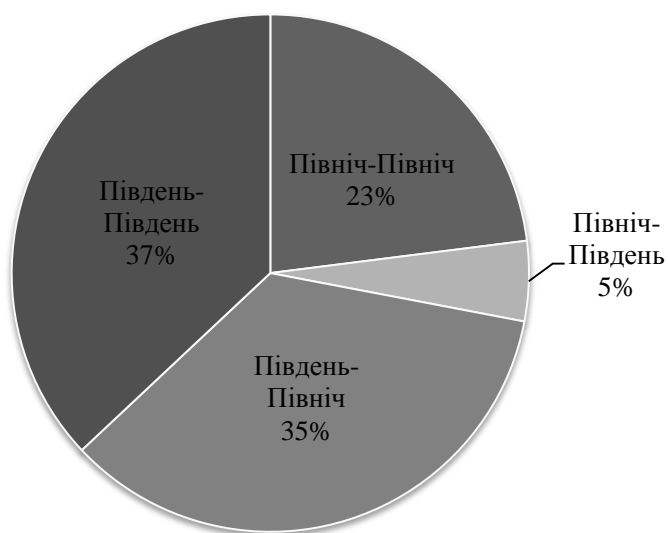

Рис. 2.9. Диверсифікація глобальних міграційних потоків у 2013 р.

Загалом у світі можна виокремити такі центри міграції: - США; - ЄС; - країни Середнього Сходу і Північної Африки; - Росія.

Важливо розрізнити причини імміграції, оскільки до одних країн здебільшого мігрують заради возз'єднання сім'ї (США, Франція), а до інших

(Швейцарія) – задля працевлаштування. Існують також так звані переселенські країни (США, Канада, Австралія, Нова Зеландія), де мігранти зазвичай залишаються на постійне проживання [135].

Більшість країн Центральної Європи та Латинської Америки належать до традиційних країн – донорів трудових ресурсів, проте останнім часом деякі з цих країн (Польща, Туреччина, Мексика) самі стали приваблювати мігрантів. Незважаючи на те що міграційний потік із Мексики до США є одним із найбільших у світі, Мексика також виступає приймаючою країною для багатьох мігрантів з інших країн Латинської Америки (Гватемала, Сальвадор). Слід зауважити, що до Мексики переважно мігрують низькокваліфіковані сезонні робітники і переважають серед них жінки [136].

Залежно від країни призначення, трудові мігранти переважно працюють у таких секторах економіки, як будівництво, обробна промисловість, готельний та ресторанний бізнес, охорона здоров'я, освіта, домашнє та сільське господарство.

Виїзд висококваліфікованих спеціалістів або ж процес «відтоку мізків» є негативним наслідком міжнародної міграції для країн-донорів, проте для країн-реципієнтів це, безумовно, перевага. Дві третини всіх кваліфікованих спеціалістів мігрують до США. П. Штефан та С. Левін підрахували, що в 2000 р. мігранти становили 24 % наукових та 47 % інженерних працівників у США [219]. Іншими центрами імміграції такого типу стали ЄС, Австралія, Нова Зеландія, Японія, Південна Корея. Зауважимо, що близько 40 % усіх висококваліфікованих мігрантів є вихідцями з розвинених країн.

У 2014 р. обсяг грошових переказів мігрантів становив 583 млрд дол. США, враховуючи не лише грошові потоки до країн, що розвиваються, а й потоки між розвиненими країнами. Як бачимо з рис. 2.10, у грошових переказах спостерігається та ж сама тенденція, що й у міграційних потоках, адже перекази типу «Північ–Південь» становлять лише 38 % і майже такі ж, як і перекази типу

«Південь–Південь» (34 %), а це підтверджує факт інтенсифікації міграційних процесів між країнами, що розвиваються [169].

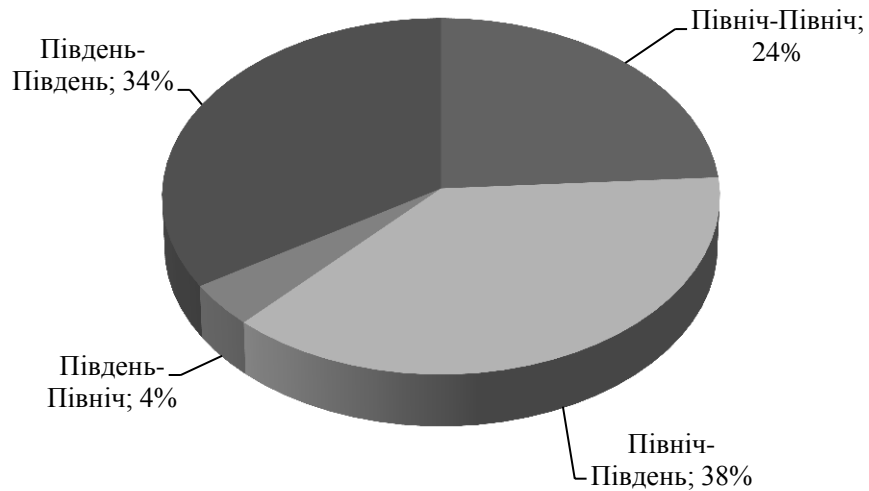

Рис. 2.10. Диверсифікація грошових переказів за типом міграційних потоків у 2014 р.

До найбільших країн – донорів переказів відносять США, Саудівську Аравію, ОАЕ, Велику Британію та Німеччину (рис. 2.11) [79], але якщо перевести абсолютні дані у відсотки від ВВП цих країн, показники становитимуть не більше 0,2–0,4 %.

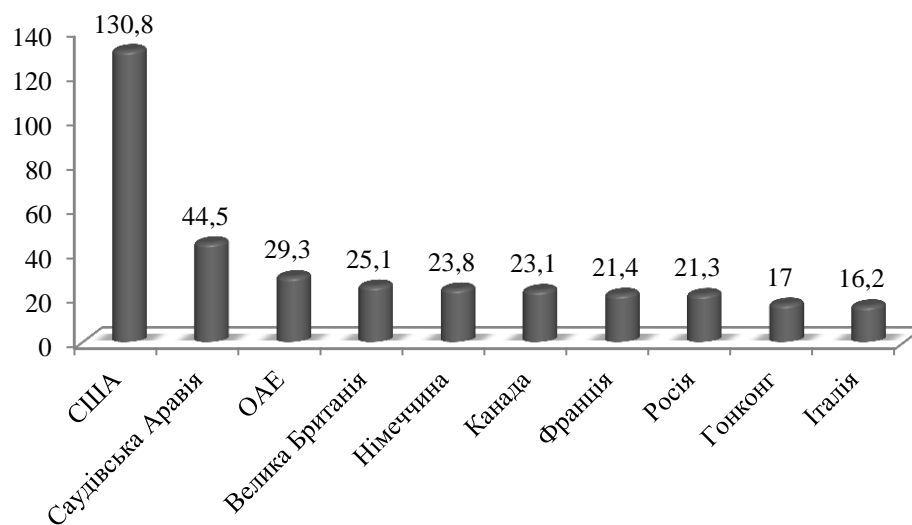

Рис. 2.11. Джерела грошових переказів у 2014 р., млрд дол. США

Серед сучасних тенденцій у міжнародних відносинах, що впливають на міграційні потоки і обсяги грошових переказів, можна виокремити такі:

- 1) відновлення економічного зростання деяких розвинених країн;
- 2) падіння цін на нафту та економічний спад в Росії та Бразилії;
- 3) посилення контролю над імміграцією (ЄС, США, Росія, Сингапур);
- 4) вимушена міграція, як наслідок військових конфліктів (Україна, Сирія) [169].

Значне відновлення економіки США у 2014 р. спровокувало зростання обсягів надісланих переказів. Трансферти до Мексики, Ель-Сальвадору, Гватемали та Нікарагуа збільшились завдяки зростанню зайнятості в сфері послуг (готельний і ресторанний бізнес) та будівництві.

Падіння цін на нафту й санкції Заходу завдали значного удару економіці Росії. У Вірменії, Киргизстані та Таджикистані, які великою мірою залежать від трансфертів з Росії, наприкінці 2014 р. спостерігалось скорочення переказів [192]. Що більше, девальвація російського рубля щодо долара США призвела до зниження купівельної спроможності переказів із Російської Федерації, особливо впливаючи на рівень життя малозабезпечених сімей у країнах Центральної Азії (рис. 2.12) [49]. Так, перекази з Росії до Таджикистану за четвертий квартал 2014 р. порівняно з попереднім роком зросли в рублях на 7,6 %. За цей же період рубль щодо долара знецінився на 32 %, і тому в доларовому еквіваленті перекази до Таджикистану знизились на 26,7 %. Попри це, з падінням цін на нафту не скоротилися обсяги переказів з країн Перської затоки, зокрема, до Індії, Бангладеш та Пакистану.

Запровадження санкцій ЄС проти Російської Федерації та зростання економіки США призвело до знецінення євровалюти щодо долара США, а це позначилось на купівельній спроможності сімей мігрантів, які отримують перекази в євро. Так, за останній квартал 2014 р. перекази до Марокко зросли майже на 10 % у євровалюті, проте в доларах знизились на 2,6 % [169].

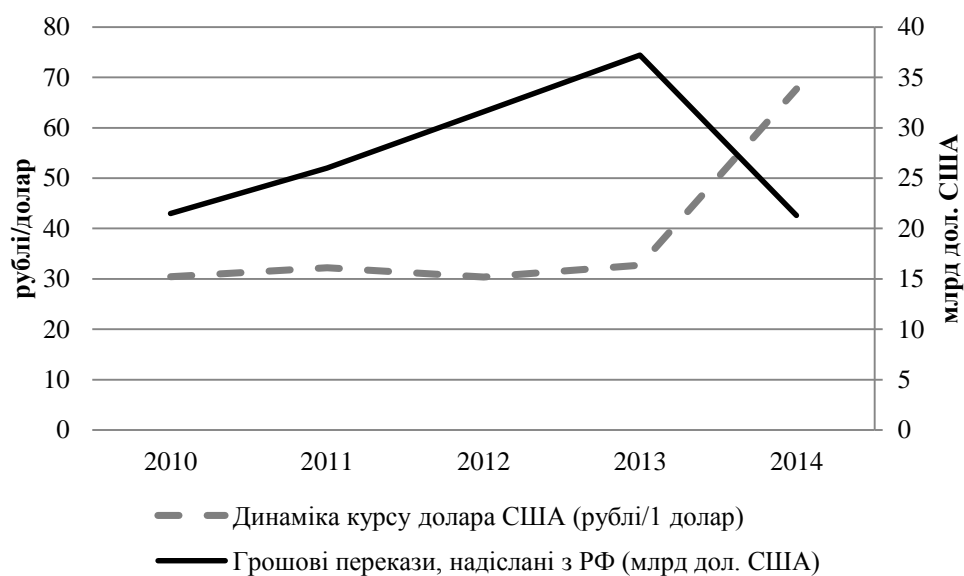

Рис. 2.12. Співвідношення курсу національної валюти та надісланих грошових переказів з РФ [49; 79]

Біженці та шукачі притулку становлять 15–20 % усіх мігрантів. Найбільше їх проживає на Середньому Сході та в Північній Африці [167]. Складна ситуація і в Україні. Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, кількість переселенців через конфлікт в Україні сягнула 1,1 млн осіб, із яких 675 тис. шукають притулку або виїхали за кордон на інших підставах [54].

Досліджуючи вплив кризових явищ у економіці на динаміку грошових переказів протягом 1970–2002 рр., Д. Янг з'ясував, що обсяги переказів збільшуються, якщо спостерігається приріст економіки країни – реципієнта мігрантів. Отриманий ефект є значним: за ревальвації національної валюти країни призначення робочої сили до валюти країни походження на 25 % обсяг грошових переказів збільшується на 6 % [238].

Дж. Беттін зі співавторами, досліджуючи перекази з провінцій Італії протягом 2005–2011 рр., також виявили, що обсяги переказів позитивно корелюють із бізнес-циклом у країні призначення. Економічне зростання країни призначення збільшує обсяги переказів із цієї країни. Та в разі негативних шоків

у обох країнах, і в'їзду і виїзду, перекази залишаються антициклічними щодо бізнес-циклу в країні походження [74]. Тобто навіть якщо країна – реципієнт мігрантів перебуває в стані рецесії, грошові перекази зростатимуть, якщо в країні їхнього походження спостерігається економічний спад.

Слід сказати, що на основі даних щодо світової кризи 2008–2009 рр. можна відслідкувати певні тенденції в динаміці грошових переказів мігрантів під час рецесій:

- що більш диверсифіковані грошові потоки, то стабільнішими вони є. Для прикладу, країни Латинської Америки та Карибського басейну повністю залежать від грошових переказів зі США, тоді як країни Південної Азії отримують перекази як зі США, так і з країн Перської затоки, що пояснює зростання їхніх переказів під час кризи 2008–2009 рр. на 4,9 %;

- зв'язок між грошовими переказами та економічними циклами міцніший у тих країнах, де нижчі бар'єри для мобільності робочої сили. Тобто кризові наслідки були більш суворими в країнах, де майже не існує перешкод для трудової міграції. Зокрема, в Росії кількість мігрантів, які працюють, дуже залежить від попиту на робочу силу і, як наслідок, грошові перекази повністю залежать від бізнес-циклів країни приймання. У 2009 р. перекази мігрантів з Росії до країн СНД скоротились на 33 % [190].

- під час кризи грошові перекази здатні слугувати трансмісійним механізмом економічних шоків із розвинених країн у країни, що розвиваються. Результати досліджень А. Свістона продемонстрували, що спад економіки США на 1 % призводить до зниження економічної активності в країнах Центральної Америки на 0,7–1 % [223].

Для аналізу впливу імміграції важливо брати до уваги, наскільки відкритою чи закритою є економіка країни, а також співвідношення кваліфікаційного рівня мігрантів та населення країни приймання. Що більш закритою є економіка країни, то негативніший вплив на її ринок праці

(зростання безробіття, зниження заробітних плат) матиме імміграція. Проте негативний вплив міграції на динаміку заробітних плат буде меншим, якщо іммігранти будуть менш кваліфікованими, ніж корінне населення, особливо часто це спостерігається у випадку нелегальної міграції.

У країнах відкритої економіки імміграція сприятиме розвитку секторів промисловості, в яких активно задіюється людська праця. Варто зазначити, що приїжджі працівники здатні не лише фізично збільшувати кількість робочої сили в країні, вони також примножують обсяг людського капіталу країни призначення [109].

Приїзд висококваліфікованих іммігрантів стане каталізатором економічного зростання, оскільки приїзд освічених працівників позитивно впливає на рівень заробітних плат місцевого населення через зростання продуктивності виробництва та розвиток інновацій (Дж. Хант [128], В. Керр, В. Лінкольн [146]). Якщо ж іммігранти мають низьку кваліфікацію, їхній приїзд призведе лише до збільшення населення країни і відповідно до зростання пропозиції робочої сили. Так, П. Кортес виявив, що збільшення частки низькокваліфікованих мігрантів на ринку праці США на 10 % знижує вартість послуг у секторах інтенсивного використання робочої сили мігрантів (хатні робітниці, садівництво) на 2 % [96].

Більшість теоретичної та емпіричної літератури з питань імміграції ґрунтується на статичних моделях, що можуть продемонструвати лише короткотермінові ефекти на ринку праці. Вони передбачають, що приїзд мігрантів збільшить пропозицію робочої сили та знизить заробітні плати. Однак економіка країни здатна динамічно адаптуватись до напливу мігрантів і тому, довготермінові впливи на ринок праці можуть значною мірою відрізнитись від короткотермінових ефектів.

Д. Якова на основі динамічної моделі дослідила вплив імміграції після розширення ЄС у 2004 р. на економіку Великої Британії [130]. Імміграційний

шок представлено як екзогенне зростання кількості молоді в країні, оскільки зміни в віковій структурі населення впливатимуть на пропозицію робочої сили, а також сукупний рівень споживання та заощаджень.

Результати продемонстрували, що одразу після приїзду іммігранти негативно впливають на обсяг виробництва та споживання на душу населення, проте вже після п'яти років і виробництво, і споживання на душу населення в країні зростає.

У середньотерміновій перспективі, коли іммігранти досягають найвищої своєї продуктивності, вони починають заощаджувати. Зі зростанням імміграції сальдо рахунка поточних операцій погіршуватиметься, оскільки мігранти надсилають більшу частку свого доходу в країну походження. Проте якщо мігранти збільшуватимуть свої заощадження, а не надсилатимуть кошти додому, сальдо рахунка поточних операцій поліпшиться.

У довготерміновій перспективі споживання мігрантів зростатиме більше ніж доходи. На державному рівні показники реального ВВП на душу населення, а також споживання повернуться до базових показників.

Дослідження Д. Якової виявили негативний короткотерміновий вплив імміграції на заробітні плати, який у довготерміновій перспективі нівелюється [130]. Загалом наукові погляди стосовно впливу імміграції на заробітні плати місцевого населення дуже різняться. Деякі вчені вважають, що потоки іммігрантів негативно впливають на рівень заробітних плат місцевого населення (Дж. Борхас, Р. Фріман, Л. Кац [84]), тоді як інші не виявили подібного ефекту (Р. Фрідберг, Дж. Хант [109], О. Джанмарко, Дж. Пері [111]).

Модель В. Олні описує вплив імміграції на заробітні плати місцевого населення як наслідок зменшення споживчої бази [176]. Оскільки мігранти надсилають велику частку доходу своїм рідним у країні походження, не так багато коштів залишається для власних витрат, відповідно споживча база

скорочуватиметься. Тому грошові перекази зумовлюють зміни в споживчій базі, але не в пропозиції робочої сили.

В. Олні досліджував вплив грошових переказів протягом 1984–2008 рр. на економіку Німеччини, як однієї з головних країн – реципієнтів мігрантів та донорів переказів. Результати дослідження показали, що збільшення грошових переказів на 1 % призводить до скорочення заробітних плат на 0,06 %. Варто зазначити, що перекази не впливають на заробітні плати в експортних секторах економіки, хоча спостерігається негативний вплив (0,034 %) трансфертів на заробітні плати в тих секторах виробництва, що залежать від внутрішнього споживання [176].

Ще один важливий висновок В. Олні полягає в тому, що коли мотивом для переказу коштів є не допомога членам сім'ї, які залишились удома, а розміщення заощаджень в іншій країні, вони не впливатимуть на заробітні плати місцевого населення. В такому разі перекази лише скорочують рівень заощаджень у країні.

Дж. Карлінер [88] та Б. Чізвік [93] дослідили, що одразу після приїзду іммігранти в США заробляють менше ніж місцеві жителі, проте через 15 років спостерігається конвергенція заробітних плат мігрантів та американців. Що більше, після 30 років свого перебування за кордоном мігранти здатні заробляти більше ніж місцеві жителі того ж віку й з таким самим рівнем освіти. Підвищення мовних і професійних навичок сприяє процесу асиміляції прибутку мігрантів з рівнем прибутку місцевого населення [82].

Після приїзду мігранти стикаються зі значними труднощами, зокрема: знайти житло та роботу, призвичаїтись до нових законів і культурних норм, вивчити мову. Для країни в'їзду асиміляція мігрантів у суспільстві та забезпечення для них належної підтримки й захисту може стати важким випробуванням, де на допомогу їй і самим мігрантам приходять міграційні мережі.

Соціальні мережі мігрантів, окрім міжособистісних відносин, включають також відносини новоприбулих працівників з університетами, діаспорою, державними та недержавними установами, приватними рекрутинговими агентствами, корпораціями, а також релігійними і культурними організаціями в країні перебування. Відмінною ознакою міграційних мереж є їх транскордонний характер існування [183].

Міграційні мережі допомагають з переїздом до країни перебування, пошуком роботи та місця проживання, відкриттям власного бізнесу та отриманням доступу до системи охорони здоров'я. Мережі мігрантів визначають спосіб і характер інтеграції працівників у країні перебування, а також надають змогу підтримувати зв'язок з країною походження. Окрім цього, міграційні мережі є засобом збереження рідної мови і традицій. У будь-якому куточку світу можна побачити «китайські» або ж «італійські» квартали, що свідчить про існування міграційних мереж за кордоном. Подібні спільноти мігрантів набагато полегшують процес адаптації новоприбулих співвітчизників до ринку праці країни призначення [15].

Прийнято вважати, що тривале перебування в іншій країні сприяє нарощуванню товарообігу між державами, що беруть участь у міжнародному обміні робочої сили. Мігранти стимулюють експорт із країни призначення до країни походження з декількох причин. По-перше, присутність мігрантів полегшує процес отримання інформації про потенційні торговельні можливості між країнами, адже мігрант досконало знає споживчі смаки в країні походження й чітко вкаже на необхідні модифікації продукції. По-друге, за допомогою міграційних мереж експортери легко знаходять торговельних партнерів та інвесторів у країні-імпортері. По-третє, мігранти можуть ознайомити експортерів із особливостями торгівлі своєї країни, системою оплати товарів, законами та звичаями ведення бізнесу. Відомо також, що перебуваючи за кордоном, мігранти відчують потребу в окремих видах продукції, яку

споживали дома. Це дає змогу державі походження збільшувати експортні поставки до країни перебування її громадян [225].

Збільшення кількості населення може чинити певний тиск на інфраструктуру та сферу послуг країни призначення. Інтенсивність звернень про отримання соціальної допомоги та інших державних субсидій є важливим індикатором впливу імміграції на її економіку. Низька зайнятість у країні в'їзду змушує мігрантів набагато частіше ніж місцевих жителів звертатись до служб соціального захисту. Важливо, що зі збільшенням тривалості міграції зростає кількість таких звернень. Дж. Борхас описав ефект так званого магніту добробуту, коли мігранти обирають країну в'їзду за перевагами програм соціального захисту та привілеїв [85].

Варто, також, згадати, що потоки іммігрантів можуть мати позитивний фіскальний ефект на економіку країни призначення [145]. Притік великої кількості молодих робітників може створити позитивний демографічний шок, оскільки частка осіб пенсійного віку знизиться, і відповідно знизиться й частка пенсійних видатків у ВВП країни. Це дозволить уряду країни скоротити державний борг або ж знизити податки. Водночас такий ефект є тимчасовим, оскільки мігранти також постаріють і заслуговуватимуть на отримання пенсій. Тому для збереження фіскальної стабільності уряд країни призначення повинен створити надійну систему пенсійного забезпечення.

Існує два основних підходи до визначення позитивного чи негативного впливу імміграції на державний сектор економіки. Перший підхід передбачає розрахунок частки в прирості ВВП, якої країна досягла завдяки збільшенню іноземної робочої сили. Р. Райлі та М. Віл [205] дослідили, що після розширення ЄС у 2004–2005 рр. притік мігрантів із нових країн-членів мав позитивний ефект, що додало 0,2 % до зростання ВВП країн ЄС.

Другий підхід передбачає обчислення загальних витрат та переваг, які отримує економіка країни, враховуючи витрати та доходи на різних етапах

життя іммігрантів. Розрахунки включають припущення щодо обсягу податків, які мігрант сплачує в країні перебування, кількості спожитих товарів та послуг (включаючи соціальні) й тривалості перебування в країні. К. Сторзлеттен розрахував, що один іммігрант протягом свого життя забезпечує чистий прибуток для економіки США у розмірі лише 7400 дол. США [220]. Р. Роуторн, взявши до уваги розрахунки багатьох учених, зробив висновок, що фіскальний ефект імміграції, позитивний чи негативний, менший ніж 1 % ВВП [207].

Звідси випливає, що перерозподіл трудових ресурсів між країнами зумовлює їх більш ефективне використання в наднаціональному масштабі. Під час дебатів щодо імміграції виникає багато питань, більшість із яких не має єдиної відповіді. Дослідники приділяють значну увагу вивченню потенційного негативного впливу іммігрантів на результати ринку праці, адже вони можуть конкурувати з місцевими працівниками, внаслідок чого збільшуватиметься безробіття та створюватиметься негативний тиск на заробітні плати. Набагато меншу увагу приділяють можливим перевагам. Адже імміграція може також позитивно впливати на економічне зростання, приріст капіталу, збільшення споживання, розвиток фінансового сектору, знижуючи фіскальні навантаження на бюджет країни. Наслідки імміграційних потоків, позитивні чи негативні, залежатимуть передусім від ефективності проведення державної міграційної політики.

2.4. Аналіз впливу грошових переказів на економіку Польщі як країни-донора

У Польщі, як і в більшості країн з перехідною економікою, обсяг еміграції (3,8 млн осіб) переважає над обсягом імміграції (0,7 млн осіб) [78], що дає

підставу класифікувати її як країну-донора мігрантів. Проте з точки зору глобальної перспективи Польща переходить від традиційних країн еміграції до еміграційно-імміграційних країн, де, незважаючи на стабільно високий рівень еміграції, спостерігається приріст трудових мігрантів. В нашій праці вперше спробуємо дослідити міграційні ефекти, зокрема, вплив грошових переказів на економіку, розглядаючи Польщу, не як донора, а як реципієнта мігрантів.

Вступ країни до ЄС у 2004 р. інтенсифікував виїзд поляків до інших європейських країн. Слід зауважити, що з країни емігрувала велика кількість саме кваліфікованих спеціалістів. Після інтенсивної еміграції протягом 2004–2007 рр. темпи виїзду поляків на постійне місце проживання за кордон помітно знизились (рис. 2.13). У 2009 р. спостерігалось зниження рівня еміграції та зростання кількості мігрантів, що повертались до Польщі [197]. Членство в ЄС та значні потоки іноземних інвестицій дозволили Польщі не лише активізувати повернення своїх громадян, а й привабити велику кількість робітників з інших країн.

Згідно зі статистикою за 2013 р., найбільша кількість іммігрантів до Польщі приїжджає з країн Східної Європи (Україна – 34 %, Білорусь – 12 %, Литва – 8 %, Росія – 6 %) та Німеччини (12 %) [78]. У вересні 2003 р. Польща запровадила візовий режим зі східноєвропейськими країнами, внаслідок чого видозмінилася структура міграційних потоків та збільшилася кількість легальних мігрантів. Загалом тепер Польща приймає такі класи мігрантів: шукачі притулку, трудові мігранти та репатріанти (етнічні поляки, що повертаються до Польщі на постійне місце проживання). Проте не слід також забувати про феномен нелегальної міграції, яка в Польщі є доволі значною і має, як звичайно, сезонний характер.

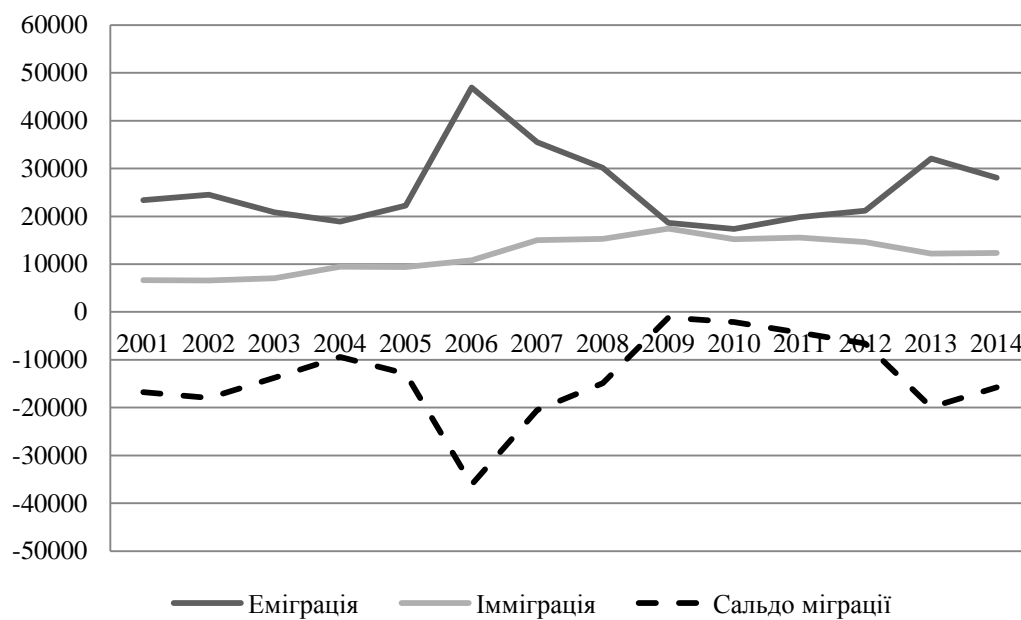

Рис. 2.13. Динаміка міграційних процесів в Польщі (2001–2014)

У 2014 р. грошові перекази польських мігрантів становили 7,4 млрд дол. США, а перекази мігрантів з Польщі лише 2,2 млрд дол. США [168]. Однак прослідкувавши співвідношення відтоку переказів до притоку, можна стверджувати про існування зростаючого тренду, що свідчить про вагомую роль відісланих переказів у економіці країни (рис. 2.14). До країн, що отримуть найбільші обсяги грошових переказів з Польщі, належать Франція (349 млн дол. США), Німеччина (310 млн дол. США), Україна (295 млн дол. США), Литва (211 млн дол. США) та Бельгія (119 млн дол. США) [78].

Насправді Польща не належить до основних міграційних центрів Європи. Попри це, ми обрали для дослідження саме цю країну не випадково. На прикладі країни-члена ЄС, що демонструє стабільно високі темпи економічного зростання, спробуємо дослідити вплив відісланих переказів мігрантів на економіку. Спочатку дослідимо структуру макроекономічних процесів, а потім, на основі проведення низки симуляційних експериментів, продемонструємо наскільки динамічно економіка Польщі – країни-донора переказів, здатна відповідати на різке зростання обсягів відісланих переказів.

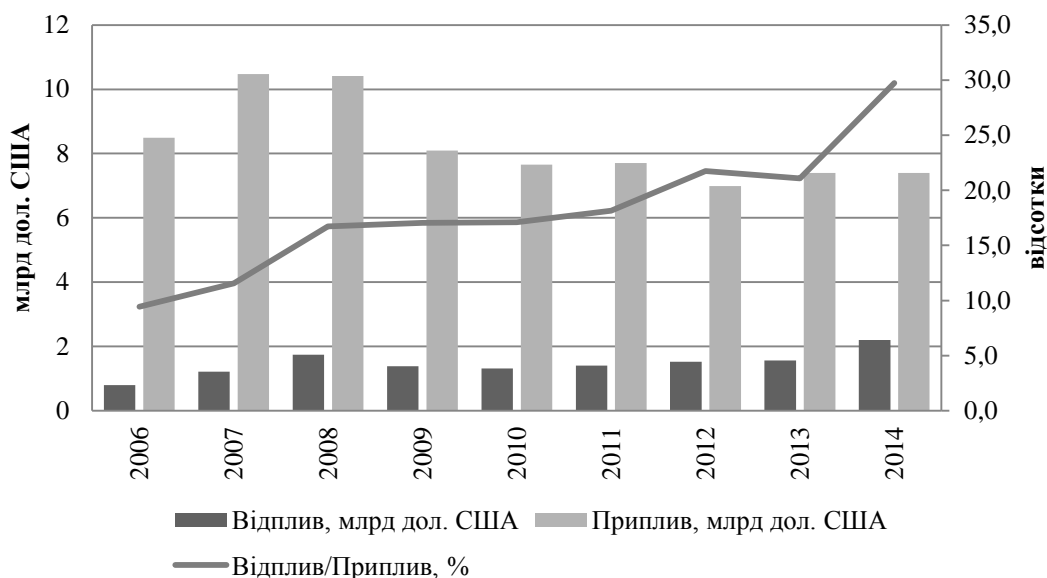

Рис. 2.14. Динаміка грошових переказів у Польщі (2006–2014)

Наша економетрична модель, як і модель по Україні, ґрунтується на працях В. Корбо та Х. Тессаги [95] та В. Харемзи зі співавторами [91]. Мета моделі – охопити всі можливі макроекономічні ефекти, спричинені відтоком грошових переказів мігрантів з країни. Зокрема, спробуємо відслідкувати взаємозалежність обсягу відісланих переказів і таких економічних індикаторів: ВВП, інвестиції, реальний ефективний обмінний курс, інфляція та процентна ставка.

Модель включає офіційні квартальні показники за період 2000–2014 рр. Емпіричною базою даних для дослідження стали база Міжнародного валютного фонду [134], Європейського союзу [105] та Центрального статистичного управління Польщі [197] (додаток Н). Докладний опис показників подано в табл. 2.3.

Абсолютні значення показників подано в різних одиницях виміру, що може створити певні незручності в інтерпретації результатів дослідження, тому ми прологарифмували всі змінні. Звернімо увагу на те, що більшість макроекономічних показників здатні демонструвати певні періодичні коливання, зумовлені зміною пір року. Тому, задля уникнення впливу сезонних

чинників на результати дослідження, ми провели десезонування всіх даних методом Census X12 [233].

Таблиця 2.3

Статистичні показники, використані в економетричній моделі

Змінна	Позначення	Опис	Джерело
ВВП	GDP	Номінальний, у національній валюті (злоті)	Міжнародна фінансова статистика (МВФ)
Світовий ВВП	GDPW	Визначалось на основі ВВП Євросоюзу (млн євро)	Євростат
Інвестиції	INV	Сума прямих іноземних та портфельних інвестицій. Обчислювалось на основі статті платіжного балансу «Доходи від інвестицій» (млн злотих)	Центральне статистичне управління Польщі
Грошові перекази	REM	Сума статей платіжного балансу: «Оплата праці» та «Грошові перекази працюючих за кордоном» (згідно з КПБ-5) [69] (млн злотих)	Центральне статистичне управління Польщі
Процентна ставка	R	Ставка грошового ринку (Money Market Rate), визначається на основі міжбанківських кредитних ставок і зважена вартістю одноденних кредитів у національній валюті (%)	Міжнародна фінансова статистика (МВФ)
Реальний ефективний обмінний курс	REER	Зважене середнє обмінних курсів головних торговельних партнерів країни, скоригований на різницю індексів інфляції. Розрахований на основі ІСЦ (Індекс 2010 = 100 %).	Міжнародна фінансова статистика (МВФ)
Інфляція	CPI	Індекс споживчих цін (Індекс 2010 = 100 %)	Міжнародна фінансова статистика (МВФ)

Джерело: складено автором на основі даних [105; 134; 197]

У контексті нашого дослідження розглянемо не звичайні прирости показників, а відхилення змінних від свого рівноважного стану. Рівноважний стан обчислюємо, згладжуючи часові ряди за допомогою фільтра Ходріка–Прескота (HP 1600) [122]. Відхилення отримуємо, розрахувавши різницю між десезонованим та згладженим часовими рядами. Таким способом отримуємо відхилення змінних ВВП, інвестицій, процентної ставки, реального ефективного обмінного курсу та інфляції (додаток П).

Відхилення обсягів відісланих грошових переказів обчислювали трохи інакше. Ми не лише провели десезонування даних, а також згладили їх за допомогою фільтра Ходріка–Прескота (НР 15). Рівноважний стан, як і в попередньому випадку, обчислили за допомогою фільтра Ходріка–Прескота (НР 1600). Проведення маніпуляцій із часовим рядом мало сенс, адже це дало змогу не включати в модель надмірні коливання відісланих переказів з Польщі, що були пов'язані з циклічними та сезонними чинниками, а не з реальними економічними процесами (додаток П).

Для специфікації моделі потрібно сформулювати систему рівнянь, яка б описувала структуру та взаємозалежність макроекономічних процесів у Польщі. За основу моделі, як і в підрозділі 2.2, візьмемо регресійні рівняння В. Корбо та Х. Тессаги [95]. Видозмінимо структуру рівнянь, для того щоб врахувати вплив відтоку грошових переказів мігрантів на економіку Польщі. Всі рівняння оцінюватимемо за допомогою методу найменших квадратів. Лаги дібрано з метою отримати статистично значимі результати регресійного аналізу.

Структуру валового внутрішнього продукту спробуємо описати за допомогою низки ендогенних та екзогенних змінних. Залежною змінною є $LGDP_GAP$ – відхилення ВВП Польщі від рівноважного. Незалежними змінними виступають:

- $LGDPW_GAP$ – відхилення світового ВВП від рівноважного;
- $LINV_GAP$ – відхилення обсягу інвестицій від рівноважного;
- $LREM_GAP$ – відхилення відісланих грошових переказів від рівноважного;
- LR_GAP – відхилення процентної ставки від рівноважного;
- $LREER_GAP$ – зростання реального ефективного обмінного курсу;
- $LCPI_GAP$ – відхилення інфляції від рівноважного.

Важливо зазначити, що показники відхилення відісланих грошових переказів беремо зі знаком мінус, оскільки відтік переказів являє собою потенційні інвестиції, що були б вкладені в польську економіку, однак пішли з країни в формі переказів.

Результати регресійного аналізу представлені нижче:

$$\begin{aligned} \text{LGDP_GAP}_t = & 0,19 * \text{LGDPW_GAP}_{t-2} - 0,005 * \text{LINV_GAP}_{t-1} - \\ & (2,7) \qquad \qquad \qquad (-0,73) \qquad \qquad \qquad (2.6) \\ & 0,05 * \text{LREM_GAP}_t - 0,02 * \text{LR_GAP}_{t-1} - 0,4 * \text{LREER_GAP}_{t-1} + 0,84 * \text{LGDP_GAP}_{t-1} \\ & (-2,17) \qquad \qquad \qquad (-2,18) \qquad \qquad \qquad (-1,49) \qquad \qquad \qquad (9,01) \end{aligned}$$

У дужках подано t -статистику відповідних коефіцієнтів. Скоригований коефіцієнт детермінації (Adjusted R^2) дорівнює 0,77, а статистика Дарбіна–Вотсона (DW stat) – 2,16. Позитивне відхилення у зростанні відісланих грошових переказів на 1 % призводить до негативного відхилення ВВП Польщі на 0,05 %. Між показниками відхилення ВВП Польщі та ВВП ЄС існує прямий зв'язок (0,19 %), що виявляється з лагом 2 квартали. Водночас позитивне відхилення рівня процентних ставок на 1 % призводить до негативного відхилення ВВП Польщі на 0,02 %. Коефіцієнти відхилення інвестицій та реального ефективного обмінного курсу виявились статистично не значимими (додаток Р.1).

Наступне рівняння моделі стосується монетарної складової польської економіки й описане за допомогою правила Тейлора. Залежна змінна демонструє відхилення процентної ставки грошового ринку від своєї рівноваги. Як вдалося з'ясувати в результаті регресійного аналізу позитивні відхилення в приростах ВВП за минулий період на 1 % зумовлюють відхилення процентних ставок на 2,56 %. Виявлено також, що позитивне відхилення коефіцієнта інфляції негативно впливає (-2,92 %) на відхилення процентних ставок у Польщі з лагом 3 квартали (додаток Р.2).

динаміку ендогенних змінних моделі. У нашій системі рівнянь ендогенними змінними виступають ВВП, процентна ставка, реальний ефективний обмінний курс та інфляція, а екзогенними – світовий ВВП, інвестиції та відіслані грошові перекази.

Спробуємо побудувати модель на період 2001–2014 рр., скориставшись методом динамічного розв’язання. Припустимо, що тепер 2001 р., а наша модель прогнозує показники на майбутній період. Порівнюючи історичні дані (Actual) та змодельовані показники (Baseline), можна стверджувати, що модель досить добре здійснює прогноз, повторюючи головні коливання реальних даних (рис. 2.15).

Суть нашого дослідження полягає в проведенні симуляційних експериментів. Змодельуємо шок у обсягах відісланих грошових переказів і прослідкуємо як він впливатиме на наші ендогенні змінні. Шок у екзогенній змінній змодельуємо як зростання відтоку грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,07 %) у початковий момент часу, тобто станом на перший квартал 2015 р. (Scenario 1) (додаток С). Загалом наша модель спробує спрогнозувати показники на період з першого кварталу 2015 р. до кінця 2016 р.

Перш ніж безпосередньо моделювати вплив шоку в обсягах відісланих грошових переказів на динаміку макроекономічних показників, сформулюємо головні гіпотези нашого дослідження.

Гіпотеза 1. Припускаємо, що зростання обсягу відісланих грошових переказів негативно вплине на економічне зростання в країні приймання. Так, відтік капіталу з країни призводить до зменшення інвестицій та заощаджень і відповідно до зниження ВВП (Е. Беджа [73], Дж. Брада, А. Кутан, В. Ґуран [87], І. Рахієм, О. Аденії [186]).

Гіпотеза 2. Мігранти надсилають велику частку доходу в країну походження, скорочуючи тим самим власне споживання. Відповідно це

зумовлює зменшення споживчої бази в країні і, як наслідок, зниження загального рівня інфляції (В. Олні) [176].

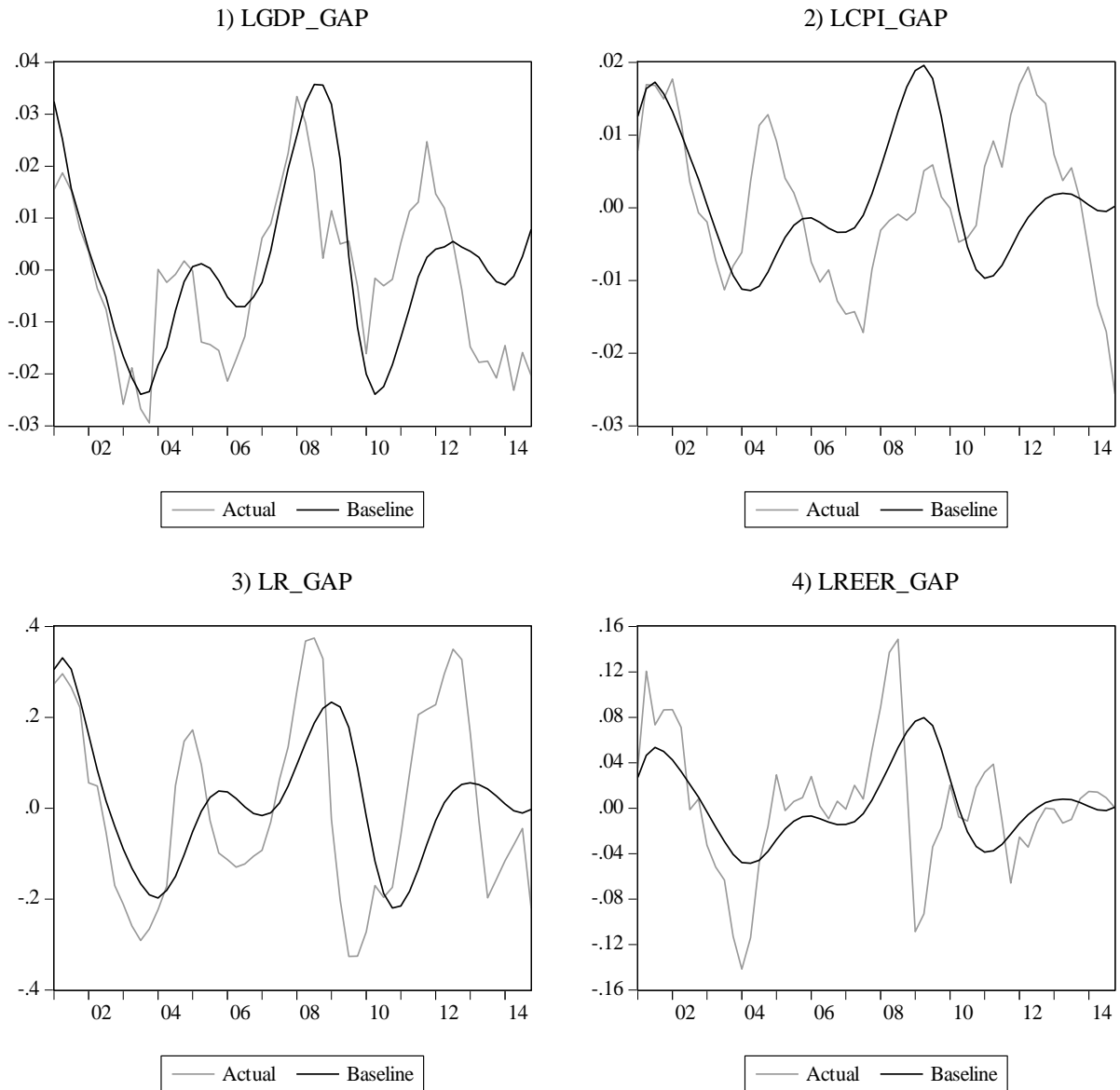

Рис. 2.15. Порівняння історичних і змодельованих показників відхилення ВВП, інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу (2001–2014), %

Гіпотеза 3. Правило монетарної політики Тейлора підтверджує пряму залежність між показниками ВВП, інфляції та рівнем процентних ставок [226, с. 202]. Із огляду на попередні гіпотези щодо негативного впливу відісланих переказів на ВВП, а також падіння рівня інфляції в країні приймання, очікуємо, що процентні ставки знизяться.

Гіпотеза 4. Прогнозуємо, що значний відтік іноземних валют призведе до девальвації національної валюти в Польщі. Кошти, як звичайно, переказують у доларах або ж євро, що стимулюватиме масовий обмін національної валюти. Як наслідок, пропозиція злотих зросте, а отже, знизиться індекс реального ефективного обмінного курсу.

Результати симуляційного експерименту демонструють вплив різкого збільшення відісланих грошових переказів на приріст ВВП, інфляції, процентної ставки і реального ефективного обмінного курсу. На рис. 2.16 представлено порівняння двох прогнозів: початкового (Baseline), який показує динаміку коефіцієнтів за незмінних умов, та експериментального (Scenario 1), що демонструє динаміку змінних під впливом шоку у відхиленні обсягів відісланих грошових переказів. Лінії реакції містяться в коридорі ± 2 стандартних відхилення.

Результати експерименту не підтвердили жодну з гіпотез нашого дослідження. Порівнюючи лінії прогнозу сценаріїв, представлених у коридорі ± 2 стандартних відхилення, модель не виявила значних змін у відхиленнях макроекономічних показників після введення екзогенного шоку (див. рис. 2.16). Таким чином, мала структурна модель продемонструвала стійкість економіки Польщі до відтоку грошових переказів з країни, жодних істотних впливів не спостерігається (додаток Т).

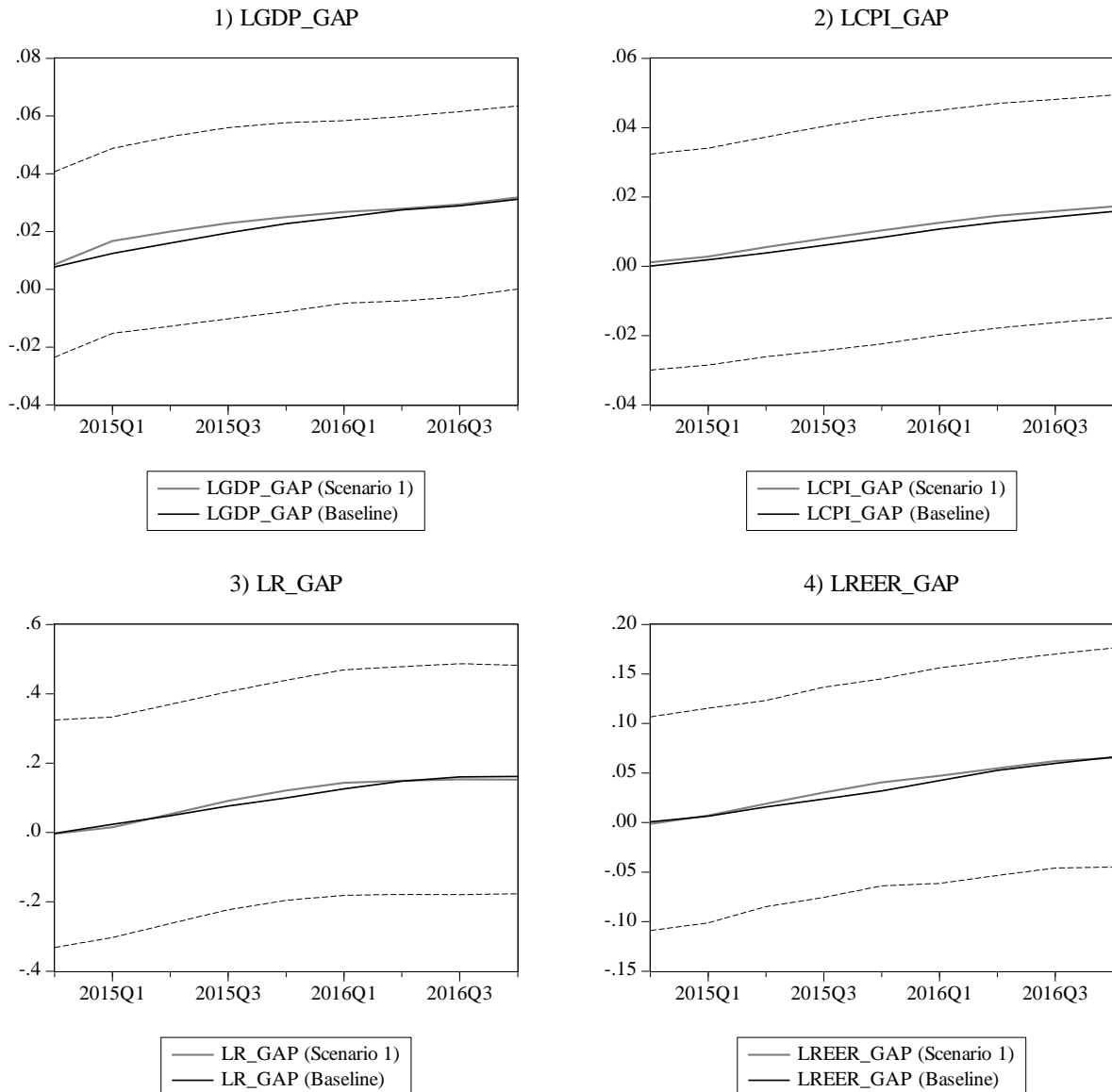

Рис. 2.16. Вплив шоку у відхиленнях грошових переказів на динаміку приросту ВВП, інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу, ± 2 стандартних відхилення (2015–2016), %

Для конкретизації результатів проведемо ще одне дослідження на основі моделі неструктурної векторної авторегресії (VAR-моделі). VAR-модель включатиме ті ж самі квартальні показники змінних за 2001–2014 рр. При побудові моделі, як і в попередньому випадку, використовували відхилення логарифмованих змінних від стану рівноваги. Довжину лагування ($l=1,2$) для

моделі обирали за допомогою інформаційного критерію Шварца (додаток У.2). Графік AR-коренів показав, що наша модель є стаціонарною (додаток У.3). Оцінку статистичної значимості здійснювали на основі відповідних значень t -статистики, коефіцієнта детермінації та інформаційних критеріїв Акаїке і Шварца (додаток У.1) [155].

За допомогою функції імпульсних реакцій спробуємо продемонструвати як вплине зростання обсягів відісланих грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,07 %) на динаміку показників ВВП (LGDP_GAP), інфляції (LCPI_GAP), процентної ставки (LR_GAP) та реального ефективного обмінного курсу (LREER_GAP) в наступних вісім кварталів, тобто на період 2014–2016 рр.

Для побудови імпульсу обрано декомпозиційний метод Холескі. На рис. 2.17 показано результати дослідження, зокрема, динаміку відхилень ВВП, інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу у відповідь на імпульс – зростання відхилення відісланих грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,07 %). Лінії відклику представлені в коридорі ± 2 стандартних відхилення.

VAR-модель продемонструвала пряму залежність між приростом відісланих переказів і приростом ВВП в Польщі. Імпульс у відхиленні показника переказів на 0,07 % позитивно впливає на динаміку ВВП в Польщі: відхилення показника від рівноваги максимально зростає на 0,001 % через чотири квартали після шоку (див. рис. 2.17). У цьому випадку доцільно також дослідити обернену залежність між зростанням економіки та відтоком переказів з країни. На рис. 2.18 продемонстровано динаміку відхилення відісланих грошових переказів у відповідь на імпульс – зростання приросту ВВП на одне стандартне відхилення (0,02 %). Очевидно, що під час економічного зростання країни в'їзду мігрантів відтік переказів із лагом 3 квартали починає знижуватись. Такий результат можна пояснити тим, що в часи бурхливого економічного зростання Польщі мігранти вважають за доцільне вкладати кошти

там, аніж інвестувати в країні свого походження. Ще одним поясненням є зростання потоків неофіційних переказів.

VAR-модель продемонструвала, що перекази практично не впливають на рівень інфляції в Польщі (див. рис. 2.17). Миттєвим результатом зростання відісланих переказів є незначне зниження рівня інфляції в країні (0,0005 %). Та вже з другого кварталу спостерігається позитивний приріст відхилення інфляції (0,0004 %). На нашу думку, такий результат можна пояснити ефективною політикою таргетування інфляції. Монетарна політика нівелює будь-який вплив переказів на рівень інфляції в країні (див. рис. 2.17).

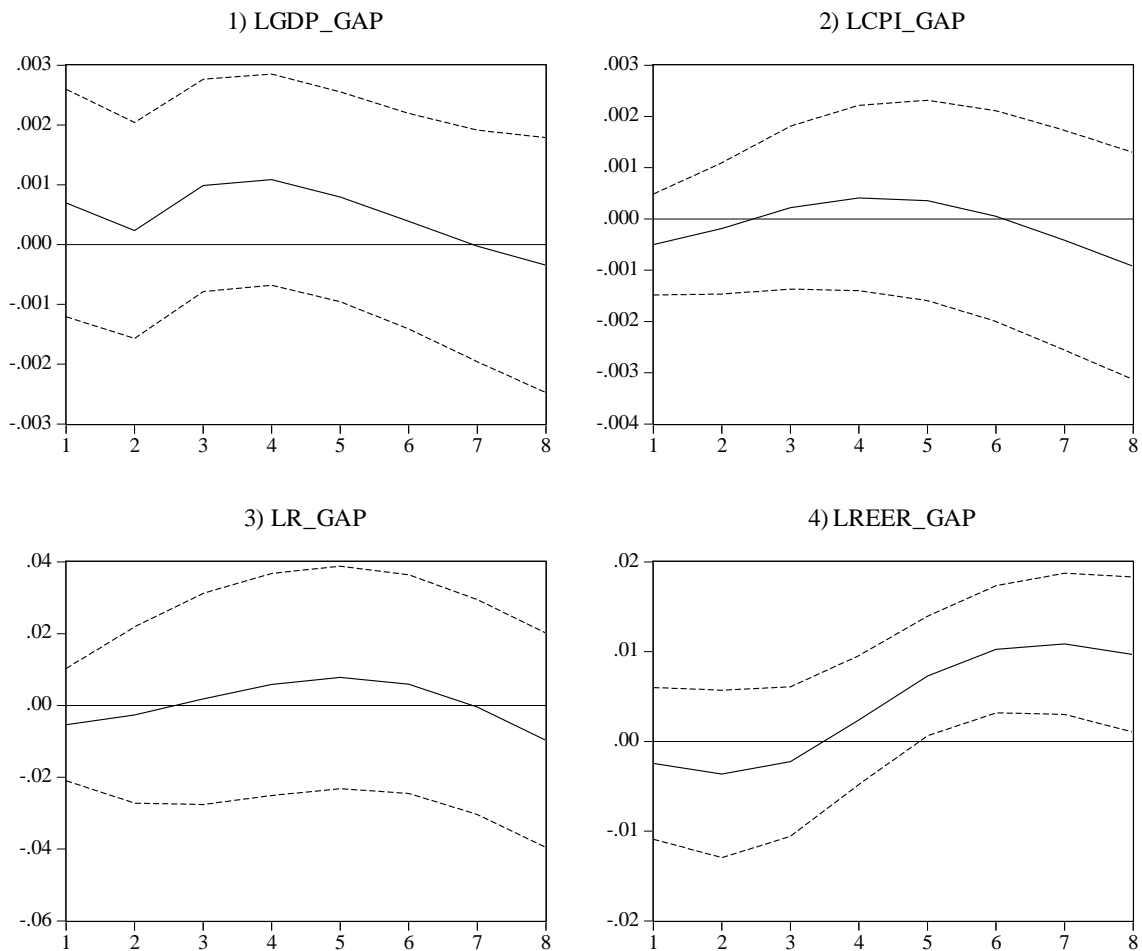

Рис. 2.17. Імпульсні відклики у показниках ВВП, інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу, ± 2 стандартних відхилення (2015–2016), %

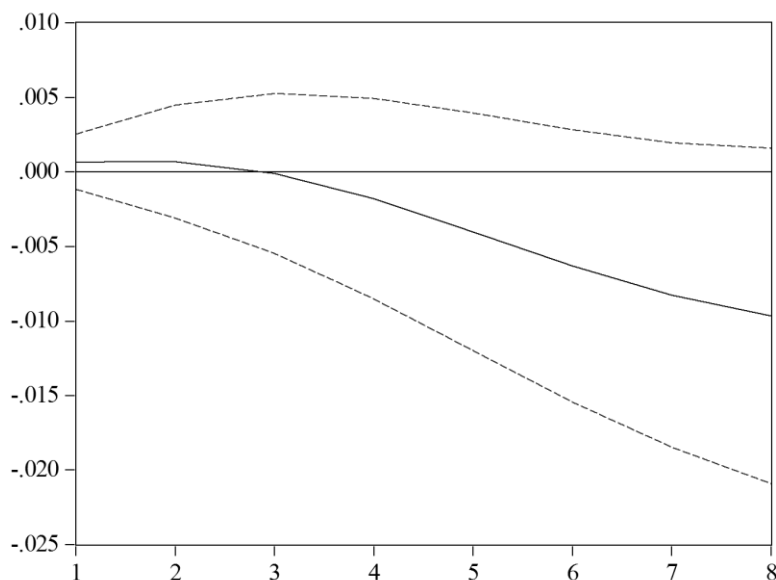

Рис. 2.18. Імпульсний відклик у показниках відісланих грошових переказів, ± 2 стандартних відхилення (2015–2016), %

Аналогічно, VAR-модель продемонструвала нейтральний вплив відісланих переказів на рівень процентних ставок в Польщі. Так, протягом двох кварталів після різкого зростання переказів відхилення процентних ставок від рівноваги є негативним – $-0,005$ %, але згодом відхилення процентних ставок починає зростати – до $0,007$ % (див. рис. 2.17). Як і в попередньому випадку, на нашу думку, такий результат є наслідком монетарного режиму таргетування інфляції, адже саме процентна ставка є інструментом проведення такої монетарної політики.

VAR-модель продемонструвала, що миттєвим ефектом зростання переказів є девальвація злотого – відхилення індексу реального ефективного обмінного курсу знижується на $0,003$ % (див. рис. 2.17). Переважно мігранти переказують кошти не в злотих, а в євро, і для того щоб зробити переказ, здійснюють обмін валют. Як наслідок, зростає попит на євро та долари, а пропозиція злотих збільшується, що й зумовлює незначну девальвацію валюти. Однак, як бачимо з рис. 2.17, із лагом 6 кварталів після зростання переказів спостерігається зворотне зміцнення реального ефективного курсу злотого [155].

Підсумовуючи результати проведених досліджень, виокремимо ефекти надісланих переказів на економіку Польщі. Насамперед, ми підтвердили прямий зв'язок між обсягами відісланих переказів та економічним зростанням країни. Наша модель продемонструвала також, що відтік переказів стимулює девальвацію національної валюти – злотого. Стосовно впливу переказів на рівень інфляції та процентних ставок модель виявила нейтральний результат, що можна пояснити ефективною політикою інфляційного таргетування в Польщі.

У більшості країн, що приймають мігрантів частка відісланих переказів у фінансовій системі незначна, і відповідно економічні впливи переказів не завжди відчутні. Та в будь-якому разі важливо створювати всі необхідні умови для легкого доступу мігрантів до фінансової системи країни приймання. Це сприятиме зменшенню відтоку національної валюти нелегальними каналами та спростить процес асиміляції мігрантів, як нових членів суспільства.

Висновки до розділу 2

Комплексне розуміння міграційних процесів неможливе без дослідження впливу грошових переказів на економіку країни походження та країни призначення мігрантів. Незважаючи на те що для країни-реципієнта грошові перекази є найбільш очевидною перевагою трудової міграції, в економічній літературі не існує однозначної точки зору щодо їх впливу на економіку.

У дисертаційній роботі побудовано та здійснено порівняльний аналіз двох економетричних моделей з метою дослідити вплив грошових переказів на економіку України як країни – реципієнта переказів.

На основі офіційних кварталних даних за 2001–2014 рр. розроблено малу структурну модель, за допомогою якої описано взаємозв'язок між обсягами переказів і головними макроекономічними показниками: ВВП, інфляцією,

процентною ставкою та реальним ефективним обмінним курсом. У дослідженні взято не прирости абсолютних показників, а відхилення змінних від їх рівноважного стану. З метою уникнути впливу сезонних чинників на результати моделі проведено десезонування даних.

На основі проведення низки симуляційних експериментів продемонстровано наскільки динамічно економіка України здатна відповідати на екзогенний шок у обсягах грошових переказів. Шок змодельований як зростання обсягу грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,31 %) у початковий момент часу, тобто станом на перший квартал 2015 р. Продемонстровано вплив такого шоку на ендогенні змінні (відхилення приростів номінального ВВП, процентної ставки, реального ефективного обмінного курсу та інфляції від рівноважного стану).

Результати проведеного дослідження виявили прямий зв'язок між обсягами переказів до України та приростом ВВП (відхилення ВВП від рівноважного на 0,014 % більше за експериментального сценарію, тобто після введення шоку). Це свідчить про те, що збільшення обсягу грошових переказів позитивно впливає на приріст ВВП України в короткотерміновому періоді. Дослідження достовірно не підтвердили припущення, що трансферти стимулюють інфляційні процеси в Україні, демонструючи їх нейтральний вплив на рівень інфляції. Можна припустити, що для України набагато більший вплив на обсяг інфляції порівняно з притоком переказів має незбалансована монетарна політика уряду. Структурна модель підтвердила, що зростання переказів стимулює ріст сукупного попиту населення, а відповідно призводить до підвищення процентних ставок (0,06 %).

Стосовно негативних наслідків слід зазначити, що модель виявила симптоми «голландської хвороби». Припущення про те, що притік іноземних валют у формі переказів сприяє зміцненню реального курсу гривні, підтвердились (0,01 %). Такий результат демонструє негативний вплив

переказів на конкурентоспроможність країни через механізм зміцнення реального курсу національної валюти й відповідно здорожчання українського експорту.

У дисертаційній роботі розроблено також модель векторної авторегресії (VAR-модель), що охоплює квартальні дані за 2001–2014 рр. Як і в малій структурній моделі, VAR-модель демонструє функції реакції показників ВВП, інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу у відповідь на імпульс – зростання обсягу грошових переказів до України на одне стандартне відхилення (0,31 %).

Результати VAR-моделі виявили, що в короткотерміновому періоді перекази мігрантів здатні позитивно впливати на економічне зростання в Україні (0,008 %), змінюючи залежність у середньо- і довготерміновому періодах. VAR-модель продемонструвала очевидний вплив переказів на рівень інфляції в Україні. Миттєвим результатом зростання переказів є зниження рівня інфляції (-0,004 %), однак через рік спостерігається позитивний приріст відхилення інфляції (0,007 %). Початково притік валюти з-за кордону збільшує попит населення на гривні, що зменшує тиск на споживчий ринок і тимчасово знижує інфляцію. Та згодом ці акумульовані кошти стимулюють споживчий попит населення, збільшуючи рівень споживання в країні й відповідно стимулюючи інфляцію. VAR-модель продемонструвала пряму залежність між обсягами переказів та зростанням процентної ставки (0,06 %), що пояснюється збільшенням попиту на гривні. VAR-модель підтвердила припущення, що перекази зміцнюють реальний ефективний обмінний курс гривні, хоча їх вплив невеликий (0,003 %) і спостерігається з лагом до одного року. Далі настає протилежний ефект – перекази стимулюють девальвацію національної валюти. Притік валюти з-за кордону стимулює попит на національну валюту, зміцнюючи її реальний ефективний курс, однак розвиток інфляційних процесів призводить до девальвації гривні.

Підсумовуючи результати дослідження, побудованого на офіційній статистиці, зауважимо, що і мала структурна модель, і VAR-модель виявили прямий зв'язок між збільшенням обсягів переказів та економічним зростанням України в короткотерміновому періоді. Підтвердилась гіпотеза про те, що перекази мігрантів позитивно впливають на ріст процентних ставок. За допомогою декомпозиційного аналізу констатовано, що саме процентні ставки є тим каналом, через який перекази мігрантів впливають на економіку України. Різке зростання грошових переказів пояснює від 7 до 60 % коливань показника процентних ставок. Стосовно негативних економічних наслідків, які можуть спровокувати перекази, виявлено, що трансферти в короткотерміновому періоді сприяють зміцненню гривні, але призводять до зниження конкурентоспроможності країни, підтверджуючи тим самим ефект «голландської хвороби». У довготерміновій перспективі перекази також можуть стимулювати розвиток інфляційних процесів в Україні через зростання сукупного попиту населення.

За аналогією двох наведених вище моделей у дисертаційній роботі побудовано та здійснено економетричне дослідження впливу відісланих грошових переказів на економіку Польщі на основі малої структурної моделі та VAR-моделі. Вперше розглянуто Польщу як країну – донора переказів.

На основі квартальних даних за 2001–2014 рр. розроблено малу структурну модель та проведено низку симуляційних експериментів, що демонструють як економіка Польщі здатна відповідати на екзогенний шок у обсягах відісланих грошових переказів. Цей шок змодельований як зростання обсягу грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,07 %). Однак результати малої структурної моделі не продемонстрували значних змін у відхиленнях макроекономічних показників після введення екзогенного шоку, що свідчить про стійкість польської економіки до відтоку грошових переказів.

Проведено ще одне дослідження для Польщі на основі моделі неструктурної векторної авторегресії (VAR-моделі), що включає квартальні показники 2001–2014 рр. За допомогою функції імпульсних відкликів показано вплив зростання обсягів відісланих грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,07 %) на динаміку макроекономічних показників.

VAR-модель продемонструвала пряму залежність між приростом відісланих переказів і приростом ВВП в Польщі (відхилення показника від рівноваги максимально підвищується на 0,001 % через чотири квартали після шоку). Результати дослідження оберненої залежності між зростанням економіки та відтоком переказів з країни показали, що під час економічного зростання Польщі відтік переказів починає знижуватись із лагом у три квартали. Такий результат можна пояснити бажанням інвестувати кошти в країні призначення або ж збільшенням потоків неофіційних переказів.

VAR-модель виявила, що перекази суттєво не впливають на рівень інфляції в Польщі (-0,0005 %). Такий результат можна пояснити ефективною політикою таргетування інфляції. Аналогічно VAR-модель продемонструвала нейтральний вплив відісланих переказів на рівень процентних ставок у Польщі, що знову ж таки є наслідком монетарного режиму таргетування інфляції, адже саме процентна ставка є інструментом проведення монетарної політики.

Модель демонструє, що миттєвим ефектом зростання переказів є девальвація злотого (-0,003 %), оскільки мігранти, для того щоб здійснити переказ, обмінюють місцеву валюту на долари та євро, збільшуючи пропозицію злотого, що й призводить до незначної його девальвації, але згодом спостерігається зворотне зміцнення реального ефективного курсу національної валюти.

Підсумовуючи результати дослідження, побудованого на офіційній статистиці, виокремимо такі ефекти переказів на економіку Польщі як країни-донора: підтверджено прямий зв'язок між обсягами відісланих переказів та

економічним зростанням країни; продемонстровано, що відтік переказів стимулює девальвацію національної валюти; виявлено нейтральний вплив переказів на рівень інфляції та процентних ставок, що можна пояснити ефективною політикою інфляційного таргетування в Польщі. Спираючись на результати малої структурної моделі, можна вважати, що економіка Польщі невразлива до різкого зростання відтоку грошових переказів.

Основні положення цього розділу викладені у наукових працях автора [17; 15; 21; 25; 155].

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ

3.1. Проблеми обліку статистичних даних про обсяги офіційних та неофіційних грошових переказів

Проведення ґрунтовних економічних досліджень та формулювання на їх основі політичних рекомендацій неможливе без попереднього аналізу історичних даних щодо обсягів грошових переказів, їхньої форми та способів використання. В офіційній статистичній інформації багатьох країн спостерігається неточність і непослідовність оцінки обсягів грошових переказів. Причиною цього є намагання мігрантів використовувати неофіційні канали переказу коштів, а також недоліки офіційної системи обрахунку та складання платіжного балансу країни.

Під час проведення круглого столу 15-16 березня 2011 р. в м. Тула, представники центральних банків країн СНД та фахівці МВФ обговорили практичні питання щодо складання статистики грошових переказів у країнах СНД та виокремили такі причини розбіжностей в офіційних даних країн [34]:

1) Різниця в методах обліку та класифікації статистичної інформації. Через відсутність інформації про тривалість перебування мігранта за кордоном, комерційні банки класифікують фінансові потоки в довільному порядку. Так, перекази мігрантів дуже часто потрапляють не до статті балансу «Грошові перекази працюючих за кордоном», а до статті «Інші поточні трансферти». В Індії та інших країнах походження, де мігрантам дозволено мати депозитні рахунки в іноземних валютах, виникає проблема з обліком грошових переказів, оскільки ці депозити здебільшого класифікують як рахунки нерезидентів [160].

2) Відсутність або низька ефективність системи збору інформації на місцях (наприклад, неточність методів обчислення).

3) Ідентифікація грошових переказів за країною реєстрації фінансової установи, що здійснює переказ, а не за країною місця перебування відправника та отримувача коштів. Грошові перекази, що надходять із країн Перської затоки через міжнародні банківські установи, часто можуть вважатись такими, що надіслані з Великої Британії або США, оскільки там зареєстрований головний офіс банківської установи [160].

4) Відмінності у визначених порогових значеннях для включення трансакцій до статистичного звіту. У країнах-донорах переказів моніторинг грошових трансфертів є низькопріоритетним, адже обсяги переказів у структурі платіжного балансу невеликі. Так, банківські установи ЄС не зобов'язані звітувати про закордонні трансакції обсягом до 12,5 тис. євро. Очевидно, що суми переказів від трудових мігрантів є значно нижчими, і тому не завжди вони потраплятимуть до офіційної статистики [137, с. 5].

5) Відмінності щодо визнання певних територій під юрисдикцією тієї чи іншої держави (Придністров'я, Крим).

6) Відмінності у визначенні систем переказу коштів, на основі яких складається офіційна звітність (банківські установи, міжнародні платіжні системи, поштова служба і т. ін.).

7) Використання різних обмінних курсів при зведенні показників до єдиної валюти.

8) Різні способи обчислення переказів, що надходять неофіційними шляхами (оцінки експертів, розрахунок обсягу валют, що привозять мігранти під час візитів до країни походження, інформація посольств про кількість громадян за кордоном тощо). Слід також зазначити, що не всі країни розраховують обсяги коштів, що надходять неформальними шляхами.

З метою уніфікації системи обліку статистичної інформації МВФ, починаючи з 1948 р., видає керівництво зі складання статистики платіжного балансу. Перегляд методології відбувається в середньому раз на 15 років [35].

Так, із 1993 р. діяло «Керівництво з платіжного балансу. П'яте видання» (КПБ-5) [69]. Через необхідність враховувати вплив глобалізаційних процесів у 2009 р. МВФ видав нове «Керівництво з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції. Шосте видання» (КПБ-6) [68].

Оскільки ще не всі країни світу при складанні платіжного балансу послуговуються новою методологією, спробуємо порівняти КПБ-5 та КПБ-6. Аналіз дасть змогу виявити основні переваги та недоліки використання офіційних даних для дослідження впливу грошових переказів на економіку країни-донора та країни-реципієнта.

Згідно з КПБ-5 для визначення обсягів грошових переказів прийнято враховувати три компоненти платіжного балансу [69]:

1) «Грошові перекази працюючих за кордоном» (англ. workers' remittances) – поточні трансферти мігрантів, що працевлаштовані за кордоном та є резидентами країни призначення. У цьому випадку вважається, що особа мігрує за кордон на термін понад один рік.

2) «Оплата праці» (англ. employee compensation) – заробітна плата та інші доходи, отримані резидентами країни за роботу, виконану для нерезидентів за межами її території (доходи мешканців прикордонних регіонів, сезонних робітників, працівників посольств).

3) «Грошові перекази мігрантів» (англ. migrants' transfers) – фінансові потоки, що виникають при переїзді особи на постійне місце проживання до іншої країни.

У платіжному балансі країни «Грошові перекази працюючих за кордоном» та «Оплата праці» відносяться до рахунка поточних операцій, а «Грошові перекази мігрантів» – до рахунка операцій із капіталом та фінансових операцій.

Незважаючи на те що стаття балансу «Грошові перекази працюючих за кордоном» найбільш реально відображає динаміку переказів мігрантів, на

практиці дослідники сумують три вище згаданих компоненти для ведення статистичної звітності щодо переказів.

Недолік другого компонента «Оплата праці» полягає в тому, що він включає доходи громадян за кордоном, а не фактичні перекази коштів. Проте є причина враховувати цей компонент для обліку переказів, оскільки він бере до уваги також заробітні плати сезонних працівників.

Доволі дискусійним є врахування статті «Грошові перекази мігрантів» при обчисленні обсягів переказів. Адже вона включає трансферти мігранта, що тривалий час проживав за кордоном і вирішив повернутись у країну походження з акумульованими раніше заощадженнями. Тобто сюди відносять трансферти, зумовлені зміною місця проживання, що насправді не супроводжуються реальними потоками грошових переказів. Так, припустімо, що якийсь мільярдер вирішує переїхати до іншої країни, проте така зміна місця проживання не означатиме, що обсяги переказів до цієї країни зростуть на декілька мільярдів доларів (обсяг статків мільярдера), оскільки реального трансферту коштів мігрантів не відбулось, це лише перекласифікація активів [90].

Фінансові потоки, що формують три згадані вище статті балансу, здатні мати різний економічний ефект. Для того щоб визначити їх вплив на економіку, Р. Чамі зі співавторами обчислили кореляцію кожного компонента балансу з показником реального ВВП на душу населення. Так, сума компонентів «Грошові перекази працюючих за кордоном» та «Оплата праці» негативно корелює з реальним ВВП на душу населення, середній показник кореляції становить $-0,026$. Включення третього компонента змінює показник кореляції до $0,029$ і це свідчить про те, що «грошові перекази мігрантів» є проциклічними та більш подібними за своєю поведінкою до потоків приватного капіталу, тоді як перекази мігрантів є антициклічними [90, с. 3–8]. Відповідно дослідники, що

сумують три компоненти, можуть значно видозмінити базу даних по переказах і, як наслідок, отримати висновки, не характерні для переказів мігрантів.

Перехід на нову методологію КПБ-6 передбачає зміни у формах звітності, вдосконалення чинних і впровадження нових методик обрахунку, перекласифікацію даних за окремими статтями. Розглянемо найважливіші зміни, що стосуються обліку грошових переказів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Порівняльний аналіз КПБ-5 та КПБ-6

КПБ-5 (1993)	КПБ-6 (2009)
«Грошові перекази працюючих за кордоном» – трансферти мігрантів, що працевлаштовані за кордоном та є резидентами країни приймання	«Приватні трансферти» – грошові перекази тих, хто працює понад рік, та інші приватні перекази між резидентами та нерезидентами
«Оплата праці» – заробітна плата та інші доходи, отримані резидентами країни за роботу, виконану для нерезидентів за межами її території	«Оплата праці» – частина заробітку членів родини за кордоном, яку вони пересилають у країну походження. Вона дорівнює різниці між оплатою праці, отриманої від тимчасового працевлаштування за кордоном, і витратами працівника в країні перебування
«Грошові перекази мігрантів» – фінансові потоки, що виникають при переїзді особи на постійне місце проживання до іншої країни	---

Джерело: складено автором на основі даних [68; 69]

Відтепер грошові перекази мігрантів формуються з двох компонентів платіжного балансу:

- «Оплата праці»;
- «Приватні трансферти» [68].

«Оплата праці» є винагородою індивіда за його трудовий вклад у виробничу діяльність певного підприємства (вноситься в платіжний баланс лише в тому випадку, якщо працівник і працедавець є резидентами різних країн).

«Приватні трансферти», які замінили в новому Керівництві статтю «Грошові перекази працюючих за кордоном» (КПБ-5), складаються з поточних трансфертів (у грошовій та матеріальній формах) отриманих/надісланих резидентами країни від/до нерезидентів. Вони переважно генеруються з переказів мігрантів, призначених для підтримки їхніх сімей у країні походження. Проте, на відміну від КПБ-5, «приватні трансферти» визначаються незалежно від джерела доходу. Концепція «мігрант» зникає з платіжного балансу, оскільки «приватні трансферти» беруть за основу місце проживання особи, а не її міграційний статус. Слід пам'ятати, що визначення грошових переказів у платіжному балансі трохи ширше ніж реальні грошові потоки, спричинені переміщенням людей між країнами, оскільки платіжний баланс складається не на основі концепцій міграції, зайнятості чи сімейних зв'язків, а на основі трансакцій між банківськими установами, міжнародними платіжними операторами та іншими фінансовими інституціями.

Відмінність між «приватними трансфертами» та «оплатою праці» визначається тривалістю перебування за кордоном і наявністю резиденства країни приймання. Перекази осіб, які змінюють місце проживання на термін понад один рік, фіксуються як «приватні трансферти», а валовий дохід сезонних і тимчасових працівників, які не є резидентами країни призначення фіксується в балансі як «оплата праці» [68].

Відповідно до КПБ-6 із платіжного балансу зникає стаття «Грошові перекази мігрантів», а зміни в активах та зобов'язаннях, що виникають при переїзді особи на постійне місце проживання до іншої країни, тепер фіксуються в статтях «Інші активи» та «Інші зобов'язання». Проте для забезпечення узгодженості часових рядів статті «Грошові перекази мігрантів» та «Грошові перекази працюючих за кордоном» далі публікуються в платіжному балансі країни як додаткові пункти.

Основним джерелом офіційних даних про обсяги грошових переказів в Україні є квартальний та річний платіжні баланси, що публікуються НБУ, а згодом надсилаються до МВФ для формування бази даних міжнародної фінансової статистики (International Financial Statistics) і статистичного щорічника з платіжного балансу (Balance of Payments Yearbook).

У 2011 р. НБУ розпочав публікацію даних про грошові перекази відповідно до нових методологічних вказівок (КПБ-6), однак квартальні показники з трансфертів існують лише з 2008 р. Слід зазначити, що починаючи з даних за третій квартал 2015 р. статистика публікуватиметься лише згідно з КПБ-6 [35].

У 2014 р. офіційні обсяги грошових переказів в Україну зменшилися на 24 % порівняно з попереднім роком й становили 6,6 млрд дол. США. З них 4,3 млрд дол. США надійшли як «оплата праці», тоді як перекази у формі «приватних трансфертів» становили лише 2,2 млрд дол. (рис. 3.1) [34].

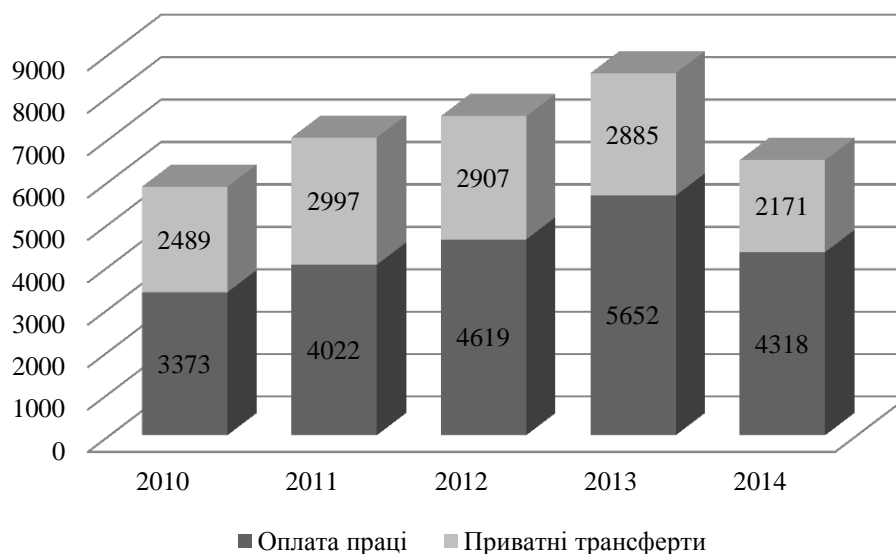

Рис. 3.1. Структура грошових переказів за джерелами формування, млн дол. США

Якщо порівнювати дані про обсяги грошових переказів від Світового банку та НБУ, розрахованих за КПБ-5, останні є помітно меншими [103]. Як бачимо з

рис. 3.2, обсяги переказів, розраховані за КПБ-6, краще демонструють реальну динаміку трансфертів, аніж показники, обчислені за КПБ-5. Попри це, дані Світового банку про обсяги переказів демонструють найвищу динаміку, адже окрім даних МВФ та національних банків спеціалісти Світового банку враховують власні оцінки обсягу грошових переказів. Стрибок у показниках за 2005–2007 рр. пояснюється радше модернізацією методів збору та обліку даних, а також врахуванням НБУ переказів, що надходять неформальними шляхами, аніж різким збільшенням обсягів грошових переказів.

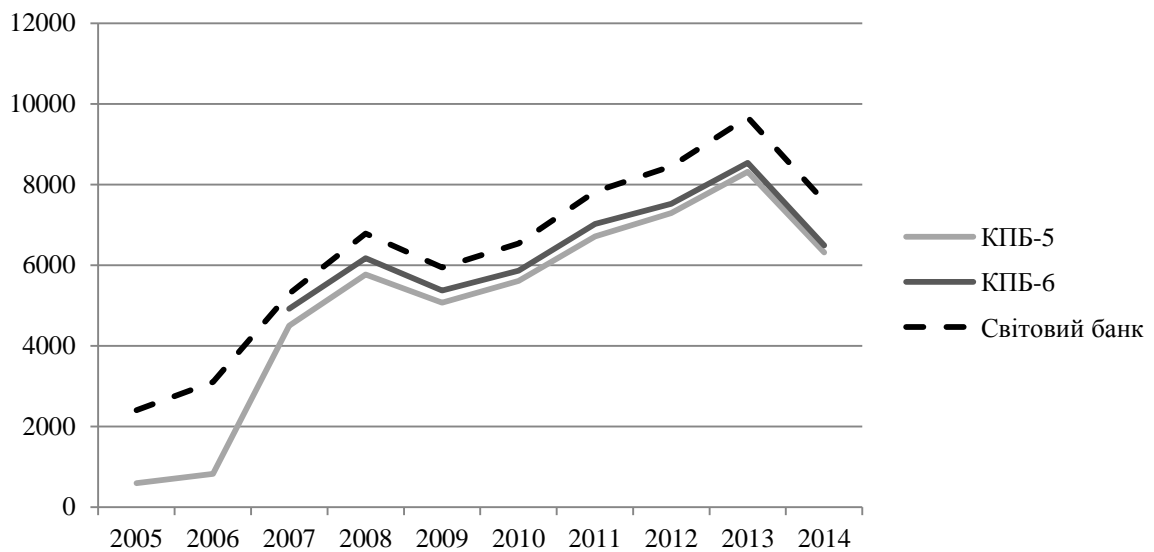

Рис. 3.2. Динаміка обсягу грошових переказів, розрахованих за різними методиками, млн дол. США

Зазвичай до грошових переказів мігрантів відносять трансакції, що здійснюються за допомогою банків, міжнародних платіжних систем або ж поштових офісів. Однак сьогодні банки в різних країнах світу, обчислюючи обсяги грошових переказів, також починають зважати на нові технології та альтернативні канали переказу коштів, включаючи їх до загального обсягу переказів у країну. До таких новітніх способів переказу відносять: дебетні картки для розрахунку в магазинах роздрібної торгівлі (Білорусь, Кіпр, Польща, Індонезія, Марокко, Гватемала), трансфери за допомогою мобільних

операторів (Індонезія, Мексика, Філіппіни, країни Африки) і навіть купівлю мігрантами нерухомості в країні походження (Білорусь, Колумбія, Кіпр, Індонезія, Молдова, Філіппіни, Туніс) [137].

НБУ обліковує грошові перекази на основі інформації від банківських установ та міжнародних операторів переказу коштів. Дослідження каналів надходження грошових переказів в Україну показало, що найбільш поширеним способом переказування коштів є міжнародні платіжні системи. Перекази через банківську систему посідають друге місце (рис. 3.3). У 2014 р. частка переказів, що надходили через міжнародні платіжні системи, склала 49 %, тоді як частка переказів, які надходили через банки, – близько 37 % [34].

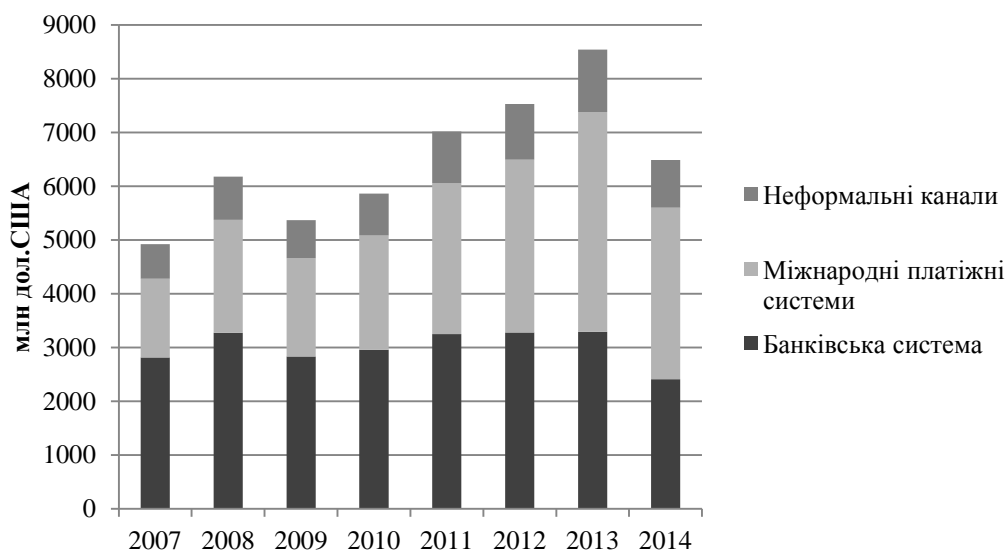

Рис. 3.3. Розподіл обсягів грошових переказів за каналами надходження (2007–2014)

Варто зазначити, що при розрахунках обсягів грошових переказів до України НБУ не бере до уваги громадянство відправників та одержувачів трансфертів, оскільки це не вказується під час здійснення банківських переказів. Тому кінцева сума не виключає переказів, надісланих громадянами інших держав в Україну.

Важливою проблемою, яка виникає під час дослідження особливостей здійснення грошових переказів, є налагодження та модернізація процесу збору та обліку статистичних даних. Однак, незважаючи на існування кількох джерел даних про обсяги трансфертів в Україну, ґрунтовна оцінка економічних наслідків грошових переказів на мікро- і макрорівні за допомогою економетричних методів доволі проблематична. Побудувати довготермінові часові ряди для макроекономічних змінних неможливо через відносно короткий період незалежності України, а також через зміни в методології збору та аналізу статистичних даних. Статистичні ж опитування домогосподарств щодо питань міграції не проводяться на постійній основі, а їх результати не завжди є достовірними через проблеми розміру вибірки.

Збір та облік даних із грошових переказів слід удосконалювати як у країнах-реципієнтах, так і в країнах-донорах. Проте цей висновок не заперечує потенційну цінність досліджень, що здійснюються на мікрорівні аналізу, тобто опитувань домогосподарств щодо шляхів переказу коштів, а також мети їх використання. Вважається, що інформація, зібрана на мікрорівні, не може бути використана для аналізу на макрорівні, тобто на державному чи міжнародному рівні, проте це не так. Дані, зібрані під час опитувань у поєднанні з офіційними статистичними даними дають змогу отримати скориговані макропоказники для подальшого визначення обсягу нелегальних переказів. Це дозволить також конкретизувати цільову структуру грошових переказів, зокрема, визначити яка частка витрачається на оплату товарів та послуг, а яка – на інвестиції.

Аналізуючи офіційну статистику, варто брати до уваги той факт, що реальні обсяги можуть бути більшими, адже мігранти використовують не лише легальні, а й нелегальні канали переказу коштів. У більшості країн, що розвиваються, переказ коштів через банківські установи є дороговартісним або не викликає у мігрантів довіри.

Нелегальних каналів переказу коштів дуже багато. Найбільш поширений спосіб – передавання готівки через кур'єрів або співвітчизників, які повертаються додому. Грошовими трансфертами також прийнято вважати витрати на подорожі додому та візити родичів в країну, що приймає. Крім цього, мігранти переказують кошти не лише своїм сім'ям, а й церквам, громадським організаціям, фондам, і зазвичай ці трансферти важко відслідкувати.

Суми офіційних переказів не відповідають реальним грошовим потокам. Якщо порівнювати обсяги відправлених і отриманих переказів у світовому масштабі, стає зрозуміло, що вони не збігаються (рис. 3.4). Причиною цього може бути і різниця в методах обліку та класифікації статистичної інформації, і наявність потоку неофіційних трансфертів. На рис. 3.4 чітко показано, що під час світової економічної кризи 2008–2010 рр. кількість відправлених переказів зменшувалась, тоді як зростало число отриманих переказів. Можна припускати, що в роки рецесії мігранти стали інтенсивніше використовувати неофіційні канали переказу коштів.

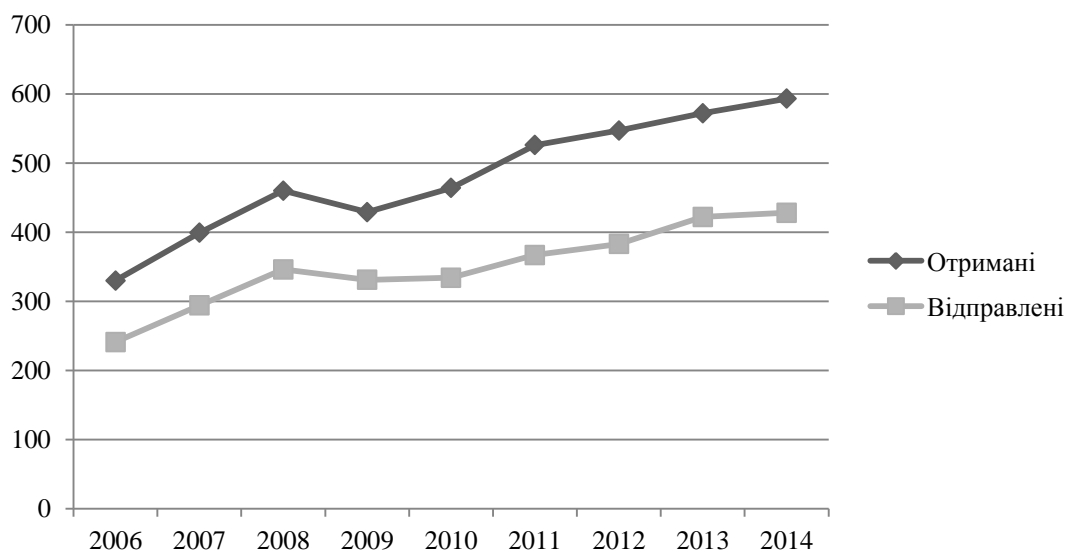

Рис. 3.4. Грошові перекази мігрантів у світі, млрд дол. США [41]

Починаючи з 2007 р., НБУ став обраховувати обсяг готівки, яка надійшла в Україну через нелегальні канали. Інформація подається на основі оцінок

українських експертів та місії МВФ. У 2014 р. обсяги коштів, що надійшли в країну неофіційними шляхами, становили майже 13,7 % загального обсягу переказів [34].

Із усвідомленням масштабів неофіційних грошових потоків виникає потреба пошуку методів для їх адекватної оцінки. За оцінкою ООН частка неофіційних переказів у світі становить понад 40 % обсягу офіційних переказів; за оцінками інших фахівців ця частка становить від 20 до 45 % [224].

Багато незалежних експертів використовують власні альтернативні методи розрахунку неофіційних переказів. Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (IFAD) визначив, що в 2006 р. загальна кількість грошових переказів до України становила 8,5 млрд дол. США, тоді як за даними Світового банку Україна отримала лише 3,1 млрд дол. США. Цього ж року І. Майданік з Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, використовуючи дані про кількість трудових мігрантів та їхній освітній рівень, розрахувала загальну суму доходів українців за кордоном. За її підрахунками, доходи всіх громадян України, що працюють за кордоном, становили від 2,1 до 11,6 млрд дол. США [26], однак немає інформації про те, яку частину свого доходу мігранти в середньому надсилають в Україну.

У 2008 р. в межах проекту «Обстеження трудової міграції в Україні» здійснено перше загальнодержавне опитування з питань міграції. Дослідження провели Державний комітет статистики України та Український центр соціальних реформ за фінансової й технічної підтримки Фонду А. Яценюка «Open Ukraine» спільно з Фондом В. Пінчука та Представництвом Світового банку в Україні. В опитуванні взяли участь 22 тис. українських родин. Результати дослідження показали, що близько 61,1 % трудових мігрантів переказують кошти в Україну. Середній розмір такої допомоги в 2007 р. становив 2207 дол. США [10, с. 51–53]. Використавши дані цього опитування, підрахуємо грошові перекази до України. Згідно з інформацією ООН, кількість громадян України за кордоном становить

5,2 млн осіб [40]. Отже, у 2007 р. мігранти переказали в Україну 7 млрд дол. США (5,2 млн осіб \times 61,1% \times 2207 дол. США), що на 55,4 % перевищує офіційні дані НБУ. Таким чином, можна зробити висновок, що неофіційні потоки становлять більше половини офіційних переказів, що чинить негативний вплив грошових переказів на економіку України через збільшення тіньового сектору економіки.

У 2013–2015 рр. у межах проекту «Дослідження та діалог щодо політики у сфері міграції й грошових переказів в Україні», який реалізовувало в Україні Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) за фінансової підтримки уряду Канади, проведено загальнонаціональне опитування домогосподарств із питань трудової міграції. За результатами дослідження, дві третини українських трудових мігрантів (66 %) переказували кошти до України. У 2014 р. одне домогосподарство мігрантів переказало в середньому 4 348 дол. США. Опитування показало, що 59 % домогосподарств – відправників грошових переказів віддають перевагу використанню неофіційних каналів, головним чином особистому перевезенню самими мігрантами, їхніми друзями або водіями автобусів. Схильність віддавати перевагу офіційним каналам збільшується пропорційно до відстані від України. У США та Канаді офіційним каналам віддають перевагу 72 % мігрантів, тоді як у країнах СНД цей показник зменшується до 50 %, а в країнах ЄС, де проживає найбільша група мігрантів з України, перевага офіційних каналів знижується до 37 % [31].

Багато вчених пропонують власні теорії та методики підрахунку неофіційних переказів. Проте серед наукових публікацій відсутні дослідження, що пов'язували б грошові перекази мігрантів із рівнем доларизації української економіки. На нашу думку, притік валюти з-за кордону в формі грошових переказів зумовлює зростання рівня доларизації.

Доларизація економіки – це використання в грошовому обігу країни іноземної валюти паралельно з національною грошовою одиницею. Сьогодні в Україні існує неофіційна доларизація, за якої іноземна валюта є нелегальним

платіжним засобом в країні, хоч становить значну частку в готівковому обігу цієї країни [31].

Однією з головних причин доларизації економіки є значні надходження в Україну валютних переказів мігрантів. У 2010 р. А. Ісакова дослідила, що для країн – реципієнтів великих потоків грошових переказів характерний високий рівень депозитної доларизації, яка позитивно корелює з кредитною доларизацією [138], адже більша частина коштів надходить в Україну офіційно, через банки та міжнародні платіжні системи. Проте через брак довіри до банківського сектору лише незначна частка грошових переказів залишається на банківських рахунках у формі депозитів.

Т. Баліно, А. Беннет та Е. Боренштайн у своїх дослідженнях стверджують, що високий рівень доларизації економіки властивий країнам із розвиненими нелегальними валютними ринками [70]. Неофіційні потоки грошових переказів несуть більший ризик доларизації економіки, аніж офіційні, адже призводять до зростання рівня і готівкової, і депозитної доларизації, а як наслідок – до збільшення частки тіньової економіки. Для населення перекази мігрантів є важливим каналом надходження валюти з-за кордону, що ніде не обліковується. Що більша частка іноземної валюти у грошовому обігу країни, небезпечнішими для її економіки є валютні коливання.

Реальний рівень доларизації економіки слід було б розраховувати як співвідношення всієї іноземної валюти до загальної маси грошей в Україні. Проте цей показник обчислити неможливо, адже обсяг запасів валюти, що перебуває на руках у населення, визначити дуже важко. Тому прийнято використовувати показники, які можуть лише приблизно показати масштаби явища й тенденції його змін. МВФ розробив методику визначення рівня доларизації економіки на підставі співвідношення депозитів у іноземній валюті до грошової маси. У науковій літературі до високодоларизованих країн зазвичай відносять країни, в яких значення цього показника перевищує 30 % [70].

Дослідивши рівень доларизації за критерієм співвідношення депозитів у іноземній валюті до широких грошей за M2, можемо сказати, що Україна сьогодні має високодоларизовану економіку (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Рівень доларизації економіки України в 2006–2014 рр.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Грошова маса (M2), млрд грн.	259,4	391,3	512,5	484,8	596,8	681,8	771,1	906,2	939,5
Депозити в іноземній валюті, млрд грн.	70,8	91,6	157,9	161,9	177,3	211,3	252,1	248,2	293,6
Рівень доларизації, %	27,3	23,4	30,8	33,4	29,7	31	32,7	27,4	31,3

Джерело: складено автором на основі даних НБУ [39]

Як бачимо з табл. 3.2, показник доларизації досяг піка в 2009 р. – 33,4 %, що було зумовлене впливом світової економічної кризи. Інтерпретуючи отримані результати з огляду на міжнародну міграцію, слід зауважити, що під час рецесії заробітчани стали переказувати більше валюти рідним в Україні, які, задовольнивши необхідні поточні витрати, розміщували решту грошей на банківських депозитних рахунках. Це підтверджує компенсаційний характер грошових переказів, адже під час економічних спадів мігранти переказують додому більше коштів, щоб компенсувати зниження рівня доходу та наслідки кризи в країні походження.

Спробуємо емпірично дослідити вплив чинників, що визначають рівень доларизації економіки України. Досліджуваний період охоплює квартальні показники з 2002 по 2013 рр. включно [18]. Усі необхідні для дослідження дані отримані з бази даних НБУ [39], Державної служби статистики України [37] та ресурсу EconStatsTM [52]. На основі наведених вище аргументів припускаємо, що існує залежність між обсягами неофіційних переказів та рівнем доларизації економіки. Зрозуміло, що отримати достовірну інформацію про неофіційні перекази неможливо, тому розрахунки можна проводити, використовуючи лише

офіційні показники. Для того щоб визначити обсяги грошових переказів в Україну, ми, керуючись КПБ-5, обчислюємо суму таких статей платіжного балансу: «Оплата праці», «Грошові перекази працюючих за кордоном» та «Грошові перекази мігрантів». Рівень доларизації визначаємо за методикою МВФ.

Щоб краще зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між обсягами та кількістю грошових переказів і рівнем доларизації економіки, проведемо тест Грейнджера (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Тест Грейнджера (Granger Causality Test) аналізованої моделі

Нульова гіпотеза	«Грошові перекази не є причиною для доларизації економіки»		«Доларизація економіки не є причиною для грошових переказів»	
	Лаг (квартал)	P-значення	Лаг (квартал)	P-значення
	1	0,2128	1	0,2401
	2	0,0169**	2	0,5364
	3	0,0054***	3	0,4485
	4	0,0103**	4	0,1283
	5	0,0161**	5	0,2219
	6	0,0246**	6	0,3858
	7	0,0343**	7	0,7092
	8	0,2257	8	0,01***

Примітка: * – позначає статистичну значущість на рівні 10 %, ** – на рівні 5 %, *** – на рівні 1 %.

Джерело: отримано автором у програмі Eviews

Результати тесту Грейнджера з допустимим рівнем похибки до 5 % демонструють, що саме надходження грошових переказів є причиною доларизації економіки, а не навпаки. Такий вектор впливу простежується в коротко- та середньотерміновому періоді – з лагом від півроку до двох років, і зв'язок між цими показниками є одностороннім. Отже, завдяки тесту Грейнджера, ми підтвердили нашу гіпотезу про те, що надходження переказів мігрантів стимулює

доларизацію економіки України. Взнявши до уваги той факт, що ми враховували лише офіційні перекази, можна прогнозувати, що врахування нелегальних грошових потоків лише посилить виявлену залежність щонайменше на 50 %.

Для проведення емпіричного дослідження необхідно визначити які чинники окрім надходження грошових переказів впливають на рівень доларизації економіки. У 1998 р. А. Із та Е. Леві-Сяті дослідили, що детермінантами депозитної та кредитної доларизації є волатильність інфляції та реального валютного курсу, стверджуючи також, що зниження рівня доларизації виступає індикатором макроекономічної стабільності в державі [139]. У 2005 р. С. Бейлі, використавши VAR-аналіз, виявив позитивний зв'язок між рівнем фінансової доларизації економіки Ямайки та показником інфляції [67]. Окрім цього, емпіричне дослідження показало, що за відносно стабільного валютного курсу знижується рівень доларизації в країні.

Отже, залежна змінна нашого дослідження – CD_t , рівень доларизації економіки України (у %) розрахований за методикою МВФ. Незалежними змінними є REM_t – грошові перекази в Україну (у млн дол. США), ER_t – офіційний курс долара до гривні США та INF_t – рівень інфляції, обчислений як ІСЦ до попереднього кварталу.

Нижче наведено результати регресійного аналізу, в дужках вказана t -статистика коефіцієнтів моделі:

$$CD_t = 8.49 + 1.3 \log(REM_{(t-4)}) + 6.6 \log(ER_{(t-4)}) - 0.02 INF_t, \quad R^2 = 0.7$$

(0.53) (3.14) (2.39) (-0.17) (3.1)

Отримані результати свідчать про незначущість коефіцієнта інфляції, однак очевидна важливість урахування динаміки валютного курсу для визначення рівня доларизації економіки. Відповідний коефіцієнт вказує на те, що девальвація національної валюти на 1 % призводить до зростання рівня доларизації на 6,6 % з лагом один рік. Проте головним результатом дослідження є підтвердження нашої

гіпотези про позитивну залежність між обсягами грошових переказів та рівнем доларизації. Зокрема, коефіцієнти моделі вказують на те, що зі збільшенням обсягів грошових переказів на 1 % зростає рівень доларизації економіки на 1,3 %.

Отже, результати емпіричного дослідження виявили, що в короткотерміновому періоді великі потоки грошових переказів стимулюють доларизацію економіки. У контексті такої залежності можна прогнозувати, що неофіційні потоки переказів лише посилять негативний вплив коштів мігрантів на рівень доларизації економіки України [18].

Збільшення кількості мігрантів та зростання обсягів грошових переказів в Україну призводить до подальшої доларизації економіки, яка своєю чергою підвищує кредитний та валютний ризики. Необхідно суттєво зменшити частку не лише валютних позик і вкладів, а також кількість іноземної валюти на руках у населення, адже високий рівень доларизації економіки України позбавляє НБУ можливості ефективно здійснювати монетарну політику.

Заохочення переказування коштів через офіційні канали, зокрема, через банківську систему, також підвищує інвестиційні можливості країни, адже переказ, отриманий не в готівковій формі, навряд чи буде просто витрачений на споживання. Окрім цього, для багатьох сімей отримання переказу є чи не єдиною нагодою контактування з банківською установою. Тому, завдяки офіційним трансфертам, банки можуть збільшувати базу своїх клієнтів.

Україна сьогодні є одним із найбільших донорів мігрантів у світі та щороку отримує мільярди доларів грошових переказів. Однак велика частка коштів і досі надходить нелегальними каналами, що призводить до зростання рівня доларизації економіки. Тому потрібно змінювати підхід до сприйняття переказів як потоків нелегальної валюти для проїдання. Перекази мігрантів – це не тільки інвестиційні вкладення в банківську систему країни, а й інструмент економічного зростання нашої держави. Далі ми проаналізуємо існуючу державну політику в сфері

заохочення притоку грошових переказів та спробуємо визначити необхідні механізми її вдосконалення.

3.2. Державна політика в сфері грошових переказів мігрантів

Так звана міграційна економіка зростає з кожним роком. За розрахунками Світового банку, доходи мігрантів та діаспори в 2013 р. склали 2,48 трлн дол. США, обігнавши за розміром ВВП Бразилії, Росії, Канади та Індії [171]. Масштабність та інтенсивність потоків грошових переказів до країн, що розвиваються, стимулює уряди декларувати певну державну політику в сфері грошових переказів або ж модифікувати існуючу політику в фінансовому секторі економіки, адаптуючись до масових трансфертів з-за кордону. Однак слід зазначити, що уряди не всіх країн зацікавлені у заохоченні притоку грошових переказів мігрантів, мотивуючи це тим, що трансферти витрачаються лише на споживання, а не інвестуються в економіку країни. Деякі країни навіть пробують оподатковувати перекази, що призводить до зменшення офіційних обсягів трансфертів, стимулюючи розвиток нелегальних каналів переказу коштів. Попри все, більшість країн все ж намагається максимізувати для себе позитивні наслідки залучення грошових переказів, реформуючи банківську систему та законодавство. Політика цих країн полягає в мобілізації грошових переказів за допомогою вищих процентних ставок на депозити та відкриття банківських рахунків у іноземних валютах.

Вперше увагу міжнародної спільноти до проблеми грошових переказів привернуто у 2004 р. на 30-му саміті Великої вісімки в Сі-Айленді, США. Після серії переговорів під час 35-го саміту, що відбувався в 2009 р. в Л'Аквілі, Італія, країни Великої вісімки зобов'язались протягом п'яти років знизити середню вартість переказу коштів з 10 до 5 %. Цей план отримав назву «Мета 5×5».

Міжнародна спільнота уповноважила Світовий банк створити робочу групу з питань переказів для координації та консультаційної підтримки Великої вісімки та Великої двадцятки. Така група – Global Remittances Working Group (GRWG) була створена в 2009 р. як багаторічна платформа співпраці для підвищення ефективності на ринку грошових переказів та збільшення їх обсягів [203].

Країни Великої двадцятки задекларували, що грошові перекази мігрантів відіграють важливу роль у забезпеченні стабільного доходу для бідних сімей в країнах, що розвиваються, і особливо в країнах з низьким рівнем доходів, послаблюючи вплив негативних зовнішніх шоків на добробут цих сімей; долучаються до стимулювання сукупного попиту населення [203].

Світовий банк підрахував, що з моменту масштабного зацікавлення проблемою грошових переказів у 2006 р. обсяги коштів, які вдалось заощадити завдяки глобальним ініціативам, склали близько 48 млрд дол. США [203]. На індивідуальному рівні країни Великої двадцятки прийняли низку заходів з метою скорочення вартості переказів та зростання їх впливу в фінансовому секторі країн-реципієнтів. Країни, що проводили реформи в сфері грошових переказів, мали на меті збільшення конкуренції на цьому ринку, зростання рівня прозорості, забезпечення захисту споживачів, збільшення ефективності національних платіжних систем та підвищення фінансової освіченості населення. Окрім цього, Австралія, Франція та США заснували спеціальні фонди, що через посередництво Світового банку та Африканського банку розвитку сприяли модернізації фінансової інфраструктури і збільшенню інвестиційних можливостей для мігрантів.

Державну політику в сфері грошових переказів можна умовно поділити на три напрями:

- 1) політика спрямована на зниження вартості грошових переказів;
- 2) політика заохочення інвестицій;
- 3) політика сприяння колективних грошових переказів.

Перший напрям державної політики має на меті зниження тарифів на переказ коштів у країну походження. В останні роки у світі спостерігається тенденція до зниження вартості грошових переказів. Так, у четвертому кварталі 2014 р. середня вартість переказу 200 дол. США становила 8 % суми переказу, що на 0,84 % менше, ніж в попередньому році. Оскільки в світі існує декілька основних центрів міграції (Північна Америка, Західна Європа, країни Перської затоки, Росія), слід брати до уваги, що більша частина коштів рухається в напрямку від розвинених країн до країн, що розвиваються. Саме тому експерти Світового банку розраховують середній зважений показник вартості переказів, який коригується на загальний обсяг переказаних коштів у межах певних грошових «коридорів». У 2014 р. зважена вартість переказу 200 дол. США в середньому становила 5,9 % [201].

Значна різниця у вартості переказів спостерігається між регіонами світу. Зокрема, найдорожче надсилати кошти до Центральної Африки (середня вартість переказу 200 дол. США становить 11,5 %), а найдешевше (5,57 %) – до Латинської Америки (рис. 3.5) [63]. Серед країн Великої двадцятки країнами-донорами переказів мігрантів з найнижчими трансфертними витратами є Росія, Саудівська Аравія та США. Українським мігрантам найвищий відсоток доводиться платити за переказ коштів із Чеської республіки (8,51 %), а найнижчий – з Росії (1,68 %) [201].

Послуги комерційних банків є найдорожчим способом переказу коштів. У 2014 р. середня вартість банківського переказу (200 дол. США) становила 12,5 %. Переказ коштів за допомогою міжнародних платіжних систем у середньому оцінили в 6,56 %. І, прогнозовано, найдешевшим способом надсилання коштів є переказ через поштові відділення, вартість якого становила 4,66 % [63].

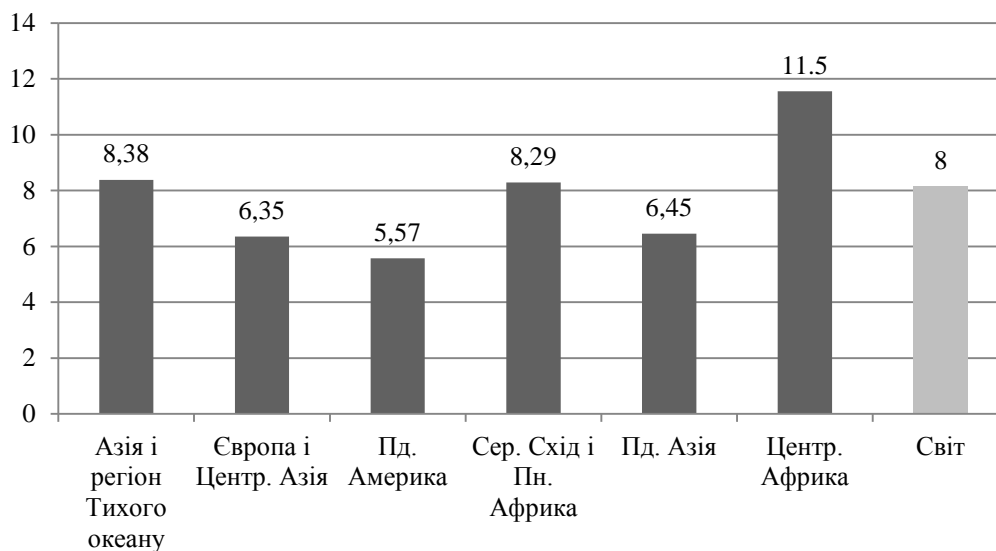

Рис. 3.5. Середня вартість переказу коштів за регіонами світу (2014), %

Найпоширенішим видом відправлення коштів є переказ типу «готівка – готівка», що становить 41 % усіх переказів у світі [63]. Проте останнім часом щораз більшої популярності набувають онлайн-перекази, перекази з рахунка на рахунок та перекази за допомогою операторів мобільного зв'язку. Лідерами в використанні сервісу мобільних коштів є країни Африки, де зареєстровано близько 130 таких операторів. Мобільні технології позитивно впливають на зниження вартості грошових переказів, оскільки не вимагають фізичної присутності клієнта, а також пропонують швидкий і безпечний метод трансакції. Цей спосіб переказу особливо доступний у сільській місцевості. Однак використання мобільних операторів з метою переказу коштів сьогодні доволі обмежене; частка таких трансфертів в загальному обсязі переказів не перевищує 2 % [169]. Більшість новітніх платіжних систем, що існують сьогодні здатні ефективно проводити трансферти, однак досить часто вони є запатентованими та непов'язаними з іншими системами платежів. Нові технології, включаючи мобільний зв'язок, пропонують нижчі операційні витрати й забезпечують споживачам більший комфорт. Створення відкритих

мереж переказу коштів, розрахованих на велику кількість учасників ринку, значно підвищить ефективність ринку та знизить витрати.

Найвищі трансфертні витрати спостерігаються між країнами, віднесеними до типу міграції Південь–Південь, тобто між країнами, що розвиваються. Відомі приклади, коли окрім стягнення відсотків за переказ коштів, банки також стягують відсотки за їх отримання, що фактично подвоює вартість грошових переказів [170]. Така ситуація свідчить про брак прозорості системи ціноутворення на ринку грошових переказів. У контексті інформатизації та технологізації глобальної фінансової системи існування таких високих відсотків на переказ коштів є несправедливим [16].

Політика в сфері грошових переказів дуже часто різниться між країнами. Інколи банки закривають рахунки міжнародних платіжних операторів, підозрюючи останніх у відмиванні грошей та фінансуванні тероризму. Уряди Індії та ОАЕ здійснювали спроби оподаткувати потоки переказів, проте зустріли сильний спротив суспільства.

У деяких випадках держава, навпаки, провадить перемовини з трансфертними компаніями про зниження тарифів або ж про відкриття філій національних банків за кордоном. Так, влада Філіппін звільнила перекази мігрантів від будь-яких стягнень і податків. У Китаї, Мексиці та Нігерії у разі переказу коштів між банками, які належать до однієї мережі, відсоток за переказ коштів не знімають. У Єгипті діє безвідсотковий переказ коштів, за умови здійснення операції в національній валюті [189]. А в США запроваджена ініціатива, за якою мігрантам дозволяється класти кошти на банківський депозит з можливістю вільно знімати ці кошти за кордоном.

На будь-якому ринку важливе значення має прозорість і ступінь поширення інформації, оскільки ці чинники дають змогу прийняти рішення про те, якою послугою краще скористатись, а також сприяють підвищенню ефективності ринку. Зокрема, на ринку грошових переказів клієнту не завжди

очевидна загальна вартість відправлення коштів, оскільки існує ціла низка змінних величин, від яких залежить вартість грошового переказу. До таких змінних відносять комісію за проведення операції, обмінний курс і курсову маржу, а також швидкість обслуговування. На практиці клієнт не завжди може отримати інформацію про ці витрати. Саме з цієї причини в 2008 р. Світовий банк створив інтернет-ресурс Remittance Prices Worldwide (RPW), де двічі на рік публікує дані про ціни на грошові перекази та умови обслуговування клієнтів. На веб-сайті представлена інформація по 226 напрямках («коридорах»), які забезпечують відправлення коштів із 32 країн до 89 країн-реципієнтів [201].

Зниження вартості переказу коштів для мігрантів є пріоритетом зовнішньоекономічної політики країн, залучених до процесу міграції. Згідно з дослідженнями 54 % мігрантів, які надсилають гроші в країну свого походження вважають, що саме високі трансфертні витрати є основною перепорою для використання офіційних каналів переказу коштів [137].

Велика двадцятка й надалі декларує зниження вартості трансфертів як пріоритетне завдання в сфері грошових переказів. Досягнення «Мети 5×5» дозволить мігрантам заощаджувати близько 16 млн дол. США щороку [203]. Мігранти й члени їхніх сімей зможуть за рахунок цих коштів поліпшити свій добробут, а отже, скоротиться рівень бідності в країнах походження.

Робоча група з питань сталого розвитку країн «Великої двадцятки» поставила за мету до 2030 р. знизити середню вартість грошових переказів у світі до 3 %. Зниження вартості переказу з теперішніх 8 до 3 % допоможе мігрантам заощаджувати близько 20 млрд дол. США щорічно. Тому необхідно збільшувати кількість операторів, що переказують кошти, й дозволити конкуренції регулювати вартість трансфертів на ринку. Адже, зниження вартості відправлення коштів є запорукою використання мігрантами саме офіційних каналів переказу і зменшення обсягів неофіційних потоків міграційного капіталу.

Другий напрям державної політики спрямований на заохочення реципієнтів грошових переказів інвестувати кошти в банківську сферу, розвиток підприємництва, промисловості, нерухомість і менше витратити на споживання та щоденні витрати. З цією метою створюються різноманітні соціальні фонди для фінансування житлового будівництва та сприяння розвитку підприємництва.

Особлива увага приділяється різноманітним ініціативам у банківській сфері, що можуть стосуватись особливих умов нарахування процентних ставок за депозитами, преміального кредитування та обмінного курсу. Так, банки Бангладеш пропонують премію до валютного курсу при обміні іноземної валюти на національну [188], а центральний банк Індонезії ініціював спеціальну кредитну програму для громадян, що вирішили емігрувати [189]. У Бразилії, Єгипті, Казахстані, Мексиці, Туреччині банки кредитують своїх громадян під забезпечення майбутніх переказів з-за кордону, адже на мікрорівні грошові перекази мігрантів можуть слугувати підтвердженням кредитоспроможності бідних верств населення.

Заохочення переказу коштів через банківську систему підвищує інвестиційні можливості країни, оскільки переказ, отриманий не в готівковій формі, навряд чи буде витрачений лише на споживання. Окрім цього, для багатьох сімей отримання коштів від членів сімей є чи не єдиною нагодою контактувати з банківською установою. Завдяки офіційним переказам мігрантів, банки можуть залучати нових клієнтів, оскільки існує велика ймовірність того, що реципієнт висловить бажання відкрити депозитний рахунок.

Варто також зазначити, що уряди деяких держав ініціюють фінансування спеціальних освітніх програм з метою змінити споживацькі навички населення та стимулювати їхню інвестиційну діяльність.

Третій напрям державної політики полягає в сприянні колективних грошових переказів, зокрема, залученні заощаджень діаспори, яка відіграє

важливу роль у підтриманні зв'язків між країною походження та країною перебування.

Термін «відтік мізків» доволі застарілий, адже технологічний прогрес значно змінив перебіг міграційних процесів у світі. Мігранти й члени діаспори тепер мають більше можливостей дізнатись про ситуацію в країні свого походження й активно сприяти зростанню добробуту не лише членів своєї сім'ї, а й усієї країни [24].

Згідно з дослідженнями експертів Світового банку, проведеними у 2013 р., мігранти в країнах перебування щорічно заощаджують близько 497 млрд дол. США [169]. Ефективним інструментом залучення цих коштів може стати випуск країною походження облігацій для діаспори (diaspora bonds).

Країні-емітенту облігації для діаспори забезпечують довготермінове фінансування під низькі відсотки, що необхідно в часи економічних спадів. Для мігранта-інвестора такі облігації є більш привабливими порівняно з розміщенням коштів на депозит у країні призначення, де процентні ставки дуже низькі. Зазвичай облігації для діаспори забезпечують прибутковість на рівні 3-4 %, а термін обігу становить у середньому 5 років [169]. Номінал облігацій є різним, починаючи від найнижчого, для того щоб залучити інвесторів із різним рівнем доходів.

Відмінність облігацій для діаспори від державних цінних паперів полягає в тому, що їх можна емітувати з нижчою дохідністю завдяки «патріотичній» знижці [147]. Окрім простого бажання інвестувати власні кошти, мігранти також прагнуть фінансово підтримати свою країну завдяки елементу благодійності, держава-емітент зменшує витрати на виплату відсотків за облігаціями, проте збільшується рівень відповідальності перед кредиторами. Тому важливо не лише залучати кошти мігрантів на реалізацію різноманітних соціальних проектів, а й звітувати про результати виконаної роботи.

Постає питання, чи потребують мігранти-інвестори вкладати та отримувати відсотки в національній валюті країни походження. Результати досліджень на мікрорівні свідчать, що у більшості представників діаспори залишаються певні зобов'язання в країні виїзду, тому накопичення коштів у національній валюті для них є цікавою пропозицією.

Потенційним ринком для діаспорних облігацій є інвестиції мігрантів у країні походження та призначення, а також перекази членам сім'ї (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Розподіл доходу мігранта [191]

Понад 20 країн світу, серед яких Непал, Шрі-Ланка, Кенія, Філіппіни та Ефіопія, використовують механізм залучення коштів діаспори через випуск спеціальних облігацій. Однак найбільш ефективною емісія облігацій для діаспори була в Індії та Ізраїлі, де уряди змогли залучити близько 40 млрд дол. США [169]. Політику саме цих двох країн використовують як приклад інші країни.

В Ізраїлі випуск облігацій для мігрантів розпочався в 1951 р., коли країна оговтувалась від наслідків війни 1948 р. Уряд країни емітував ці облігації задля фінансування інфраструктурних проектів та реалізації соціальних програм.

Дохідність облігацій була невисокою, але для мігрантів та представників діаспори це не відіграло жодної ролі, адже головним стимулом купувати облігації було бажання допомогти рідній країні. Відтоді випуск облігацій для діаспори в Ізраїлі не припинявся. Розповсюдженням облігацій займається спеціально створена урядом фінансова компанія – Корпорація розвитку Ізраїлю, представництва якої розташовані в різних країнах світу. Корпорація розвитку Ізраїлю зареєстрована як член Корпорації із захисту прав інвесторів США. Проте рейтингування облігацій у світових рейтингових агентствах (S&P, Fitch, Moody's) не проводилось, оскільки цей процес тривалий й затратний [147]. Запропоновано широкий вибір номіналу ізраїльських облігацій для діаспори, а також різні терміни виплати відсотків. Важливо, що придбати ці облігації можуть усі зацікавлені, не лише мігранти, а також юридичні особи. Вважається, що саме мігранти, вкладаючи кошти в облігації для діаспори, створили основу для подальшого залучення масштабних іноземних інвестицій в країну.

На відміну від Ізраїлю, Індія використовує більш консервативний підхід до випуску та розповсюдження облігацій для діаспори. За всю історію країна емітувала ці облігації лише тричі (в 1991 р., 1998 р. та 2000 р.), застосовуючи їх як механізм урегулювання платіжного балансу в часи економічних спадів. Облігації для діаспори продавав центральний банк Індії, розповсюджуючи їх за допомогою міжнародних банківських холдингів. Номінал облігацій різнився, проте термін погашення та виплати відсотків був фіксованим – 5 років. Важливо зауважити, що право купувати облігації для діаспори мали лише індуси або ж особи індійського походження [147]. Для заохочення банків-агентів розміщувати облігації для діаспори, Центральний банк дозволяв залишати 50 % залучених коштів на кредитування клієнтів у Індії. В деяких випадках банки навіть видавали кредити на придбання облігацій для діаспори.

Подібну практику залучення коштів своїх громадян та діаспори використали в Єгипті. З метою розширити й збільшити пропускну здатність

Суецького каналу уряд країни випустив спеціальні сертифікати, які поширював через єгипетські банки та консульства в США, країнах Перської затоки та інших країнах. За 8 днів у вересні 2014 р. уряд Єгипту залучив 8 млрд дол. США, що становило 19 % доходу бюджету країни. Завдяки продажу цих сертифікатів річний дохід від експлуатації Суецького каналу зріс утричі [5].

Облігації для діаспори є своєрідними інвестиціями-першопрохідцями до країн, що розвиваються. І, як свідчить приклад Ізраїлю, вони не тільки сприяють залученню майбутніх іноземних інвестицій, а й позитивно впливають на суверенний кредитний рейтинг країни.

Цілі розвитку тисячоліття (Millennium Development Goals 2000–2015) ООН приділяли особливу увагу мігрантам. Наступна глобальна агенда ООН – План розвитку після 2015 року (Post-2015 Development Agenda) також зосереджується на мігрантах і грошових переказах. Згідно з розрахунками ООН країни, що розвиваються, можуть щорічно отримувати близько 100 млрд дол. США за допомогою заощаджень діаспори та зниження вартості грошових переказів [169].

Зниження вартості переказу коштів є одним із чотирьох головних постулатів Глобального плану дій щодо грошових переказів (Global Remittances Agenda) [170, с. 9] (рис. 3.7). Як ми вже зазначали, у цій сфері відбувається доволі значний прогрес. Останнім часом спостерігається прогрес і в сфері модернізації системи збору та аналізу інформації про обсяг переказів. Більшість країн ввели нову модель складання платіжного балансу відповідно до рекомендацій МВФ (КПБ-6). Наступним кроком стане належне відображення й трансформація статистичних даних, що складені згідно з КПБ-5 у відповідність до КПБ-6 задля створення узгодженої та послідовної бази історичних даних щодо переказів. У багатьох країнах, що розвиваються (країни Африки), системи збору та обліку статистичних даних щодо обсягів грошових переказів потребують значної модернізації.

Незважаючи на існування глобальної фінансової взаємозалежності, прогрес у сфері розширення доступу сімей мігрантів до фінансових продуктів за рахунок грошових переказів був дуже повільним. Для більшості домогосподарств отримання кредиту або ж страхування під заставу майбутніх грошових надходжень досі неможливе.

Рис. 3.7. Глобальний план дій щодо грошових переказів (Global Remittances Agenda) [170, с. 9]

З метою фінансування економічного розвитку країни грошові перекази мігрантів можуть бути додатково залучені наступними шляхами:

- використання майбутніх потоків грошових переказів як забезпечення для отримання міжнародних позик (сек'юритизація);
- покращення суверенного кредитного рейтингу країни [169].

Використання майбутніх потоків грошових переказів як забезпечення дасть змогу знизити вартість та подовжити терміни погашення міжнародних позик. Важливим елементом такої сек'юритизації може також стати випуск спеціальних облігацій, повернення відсотків за якими здійснюватиметься за рахунок грошових переказів, а не за рахунок державних коштів. С. Кеткар та Д. Ратха підрахували, що протягом 2008 р. банки країн, що розвиваються (Мексика, Бразилія і Туреччина), залучили таким способом понад

20 млрд дол. США [148]. Для прикладу, у 2002 р. центральний банк Бразилії спромігся залучити 250 млн дол. США завдяки сек'юритизації облігацій майбутніми потоками грошових переказів з Японії. Такі облігації отримали рейтинг ВВВ+, тоді як рейтинг суверенних бразильських облігацій був лише на рівні ВВ-. На цьому етапі відсутність відповідного законодавства є найбільшим викликом для реалізації механізму сек'юритизації майбутніх потоків грошових переказів у країнах, що розвиваються.

Перекази мігрантів можуть також слугувати інструментом поліпшення суверенного кредитного рейтингу країни, оскільки вони є набагато стабільнішим джерелом надходжень, ніж інші потоки капіталу. Позитивний вплив на рейтинг країни може здійснюватись через зниження ставок на отримання кредитів від міжнародних організацій та через продовження терміну погашення позик. Визначаючи кредитний рейтинг країни, провідні рейтингові агентства часто враховують надходження грошових переказів від мігрантів. Так, Світовий банк спільно з МВФ, визначаючи боргову стійкість країн із низьким рівнем доходів, обов'язково враховує обсяги отриманих грошових переказів. Основним індикатором боргової стійкості країни виступає співвідношення зовнішнього боргу до експорту країни. З урахуванням грошових переказів цей показник поліпшується для країн, що отримують значні обсяги трансфертів щодо ВВП (Вірменія, Гватемала, Непал, Пакистан). Таким чином, збільшуються можливості країн, що розвиваються, використовувати міжнародне кредитування.

Яскравим прикладом країни, яка за допомогою низки реформ зуміла збільшити потік грошових переказів, стала Індія. Ця країна є найбільшим реципієнтом переказів мігрантів у світі, оскільки отримує близько 16 % усіх трансфертів, які надходять до країн, що розвиваються [79]. Зростанню грошових переказів до Індії сприяло посилення конкуренції на фінансовому ринку, що збільшило кількість способів переказу коштів. Міжнародні трансфертні

компанії активно співпрацюють з індійською поштовою службою, що дає змогу переказувати кошти у найвіддаленіші куточки країни. Значного поширення також набули перекази коштів через інтернет та за допомогою мобільних операторів.

Потік грошових переказів до Індії поділяється на внутрішні перекази мігрантів та локальне зняття коштів з іноземних депозитних рахунків NRI (Non-Resident Indian – представники індійської діаспори, включаючи громадян Індії, що живуть за кордоном) [92]. Внутрішні перекази мігрантів є традиційними трансфертами мігрантів до Індії, що зазвичай здійснюються через банківські відділення з метою підтримки своїх сімей. Депозитні схеми для нерезидентів, або NRI-депозити, були запроваджені індійськими банками в 70-х роках минулого століття з метою залучення іноземного капіталу та збільшення валютних резервів країни. Привабливість NRI-депозитів полягає в тому, що вони можуть бути деноміновані як у національній, так і в іноземній валюті. Власники рахунків у іноземній валюті можуть вільно вносити кошти, перебуваючи за кордоном. NRI-депозити є досить стабільними фінансовими потоками, оскільки вони не вразливі до економічних криз у країні походження мігрантів.

Індія ніколи не декларувала певних політичних програм у сфері грошових переказів, проте починаючи з 1970-х років і до сьогодні держава активно регулює пов'язані з ними питання. Інтервенції уряду зазвичай спрямовані на заохочення депозитних вкладів та звільнення грошових переказів мігрантів від оподаткування.

Лібералізація індійської економіки, що розпочалась у 1991 р., сприяла інтеграції держави зі світовою економікою, знизила тарифи та значно послабила контроль над надходженнями іноземного капіталу. З лібералізацією валютного режиму значно зросло використання офіційних каналів для переказу коштів

мігрантами, а власники NRI депозитів почали активніше відкривати рахунки в національній валюті, а не в іноземній, як це було раніше.

За допомогою розміщення облігацій серед своїх мігрантів Індії вдалось задовольнити попит на іноземну валюту та покращити ситуацію з її швидким притоком в країну. Завдяки політиці щільної співпраці з мігрантами в 1990-2000 рр. Індія залучила близько 80 млрд. дол. США грошових переказів, що перевищило обсяги прямих іноземних інвестицій більше ніж в чотири рази [57].

Можна стверджувати, що завдяки цілеспрямованій політиці у сфері грошових переказів Індія досягла значних результатів. По-перше, відбулось значне зростання грошових переказів, особливо через офіційні канали, і, по-друге, більшість реципієнтів перетворились із чистих споживачів у інвесторів, вкладаючи кошти, а не лише витрачаючи їх на щоденні потреби своїх сімей.

Індія зуміла правильно поєднати всі три напрями державної політики з метою ефективного залучення грошових переказів з-за кордону. На нашу думку, успіх реформ неможливий без урахування соціокультурних чинників міграції, адже це пришвидшить досягнення ефективних результатів. Відмінності між етнічними спільнотами мігрантів можуть впливати на характер використання ними грошових переказів і їх слід враховувати під час впровадження міграційної політики, спрямованої на максимізацію позитивного впливу цих потоків.

П. Курієн, детально дослідивши грошові перекази мігрантів із країн Перської затоки до трьох індійських селищ, виявила вражаючі відмінності в потоках грошових переказів, а також у особливостях їх використання [153]. Результати дослідження показали, що в селищі, населення якого сповідує іслам, найбільша частка грошових переказів призначалася для задоволення потреб громади; жителі індуїстського селища витрачали значні кошти на проведення

релігійних ритуалів; а в християнському селищі грошові перекази йшли на потреби сімей мігрантів, заощадження та освіти.

Слід також звернути увагу на відмінності між сферами працевлаштування мігрантів у країнах приймання. Згідно з результатами дослідження, мусульмани переважно працювали за кордоном нелегально, тоді як індуїсти та християни обіймали технічні й адміністративні посади в країні призначення [153].

Різнилися і способи збереження заощаджень. Мусульманське поселення переважно користувалось послугами лихварів, у індуїстському селищі заощадження зберігались на довготермінових банківських депозитах, а жителі селища, які сповідують християнство, купували боргові зобов'язання [153].

Ігнорування ролі соціокультурних чинників при розробленні міграційної політики може послаблювати позитивні наслідки від її імплементації, адже етнічна структура, релігія, цінності та моральні норми спільноти визначають і ставлення людей до грошових переказів. Урядові структури, банки та організації з розвитку, що працюють над формуванням політики в сфері грошових переказів мусять брати до увагу важливість цих чинників для мігрантів, бо навіть саме поняття «розвитку» різні етнічні групи можуть трактувати по-різному. Тому дуже важливо розробити такі норми міграційної та інвестиційної політики країни, які б враховували культурні відмінності між етнічними групами, що її населяють.

3.3. Вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів в Україні

Україна належить до десятки найбільших країн – донорів робочої сили в світі [78]. Із огляду на політичну та економічну кризу, що триває з кінця 2013 р. спостерігається розвиток нової хвилі еміграції в Україні. Однак відбувається

інтенсифікація міграційних потоків до країн Західної Європи, як альтернатива еміграції до Росії.

Згідно з даними НБУ в 2014 р. обсяги грошових переказів до України склали 6,6 млрд дол. США, наближаючись за обсягом до іноземних інвестицій, що становили близько 7 млрд дол. США [50]. Перекази мігрантів є надзвичайно стабільними грошовими потоками. Зазвичай вони не вразливі до політичних проблем у країні, як це відбувається з прямими іноземними інвестиціями. Альтруїзм, що є одним із головних мотиваційних чинників переказу коштів, перетворює їх на певний компенсаційний механізм під час економічних спадів.

Глобальне зростання обсягів грошових переказів вимагає від держави розроблення та імплементації спеціальних норм міграційної політики. Перекази мігрантів мають перетворитися з масштабних потоків нелегальної готівки на потужний інструмент економічного зростання.

Із проведеного вище дослідження стає зрозуміло, що перекази значною мірою впливають на економіку України. Розроблена в дисертаційній роботі емпірична модель (розділ 2.2) виявила, що в короткотерміновому періоді існує прямий зв'язок між збільшенням обсягів переказів та економічним зростанням в Україні. Варто також згадати про виявлені негативні наслідки переказів для економіки України, зокрема, зміцнення національної валюти та можливий розвиток інфляційних процесів у довготерміновому періоді. Тому для України, як і для багатьох інших країн – реципієнтів грошових переказів, постає завдання виробити певну стабільну політику в цій сфері.

Згідно з дослідженнями МОП близько 70 % усіх трудових мігрантів в Україні є вихідцями з західних областей, відповідно більша частина всіх переказів надходить саме в ці регіони. Дослідження О. П'ятковської свідчать, що перекази мігрантів позитивно впливають на розвиток західних прикордонних територій, а тамтешні мешканці краще забезпечені житлом і товарами довготривалого вжитку [43]. Згідно з результатами опитування,

проведеного МОП у 2012 р., більшість сімей, що отримують перекази в Україні, належать до середнього та нижчого класу і проживають у містах [9].

Збільшення обсягів трансфертів є свідченням зростання доходів населення в Україні. Проте для оцінки добробуту важливий не лише розмір доходу, а й структура витрат, що має включати витрати на задоволення щоденних потреб, на освіту, придбання товарів тривалого користування, відпочинок тощо. За даними Державного комітету статистики України розподіл отриманих грошових переказів за сферами використання виглядає таким чином (рис. 3.8). Як бачимо з рис. 3.8, більшість опитаних сімей мігрантів (72 %) використовують отримані перекази на споживчі витрати. Натомість на інвестиції йде значно менше коштів [10; с. 53]:

Рис. 3.8. Використання грошових переказів трудових мігрантів в Україні (2007–2008), % загальної кількості осіб

Результати загальнонаціонального опитування, проведеного МОМ у 2013–2015 рр., виявили, що 42 % обсягу грошових переказів до України становлять заощадження, а частка інвестицій складає 18 %. Однак найбільша частка інвестицій зорієнтована на купівлю нерухомості (17 %). У 2014 р. лише 1 % загального обсягу грошових переказів спрямовувався на продуктивні

інвестиції (в бізнес, акції, цінні папери) [31]. Причиною цього є поганий інвестиційний клімат в Україні та недостатня поінформованість населення щодо інвестиційного інструментарію і можливостей вигідного розміщення заощаджень.

Особливість переказів полягає в тому, що вони скеровуються в ті сфери, розвитку яких найбільше потребує суспільство, а не в яких бачать свою вигоду корпоративні інвестори. До прикладу, в 2013 р. грошові перекази в декілька разів перевищили обсяг прямих інвестицій в таких галузях, як сільське господарство, будівництво, освіта й охорона здоров'я (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Обсяги грошових переказів та прямих інвестицій в Україну за видами економічної діяльності (2013), млн дол. США [56]

У всіх досліджуваних областях, за винятком Дніпропетровської та Київської, обсяги грошових переказів перевищують обсяги прямих іноземних інвестицій (рис. 3.10) [56]. Це свідчить про низьку інвестиційну привабливість України для іноземних інвесторів. Однак великі обсяги переказів з-за кордону свідчать про довіру мігрантів, і за умови їх ефективного використання можуть компенсувати брак інвестицій. А. Гайдучкий вважає, що грошові перекази є

інвестиційним фундаментом, що в майбутньому приверне іноземні інвестиції в країну, адже перекази мігрантів, спочатку споживчі, а потім інвестиційні, насичують ринок та поліпшують інвестиційний клімат. Важлива відмінність переказів від іноземних інвестицій полягає в тому, що українські мігранти добре обізнані з особливостями ведення бізнесу в країні походження, на відміну від інвесторів з-за кордону.

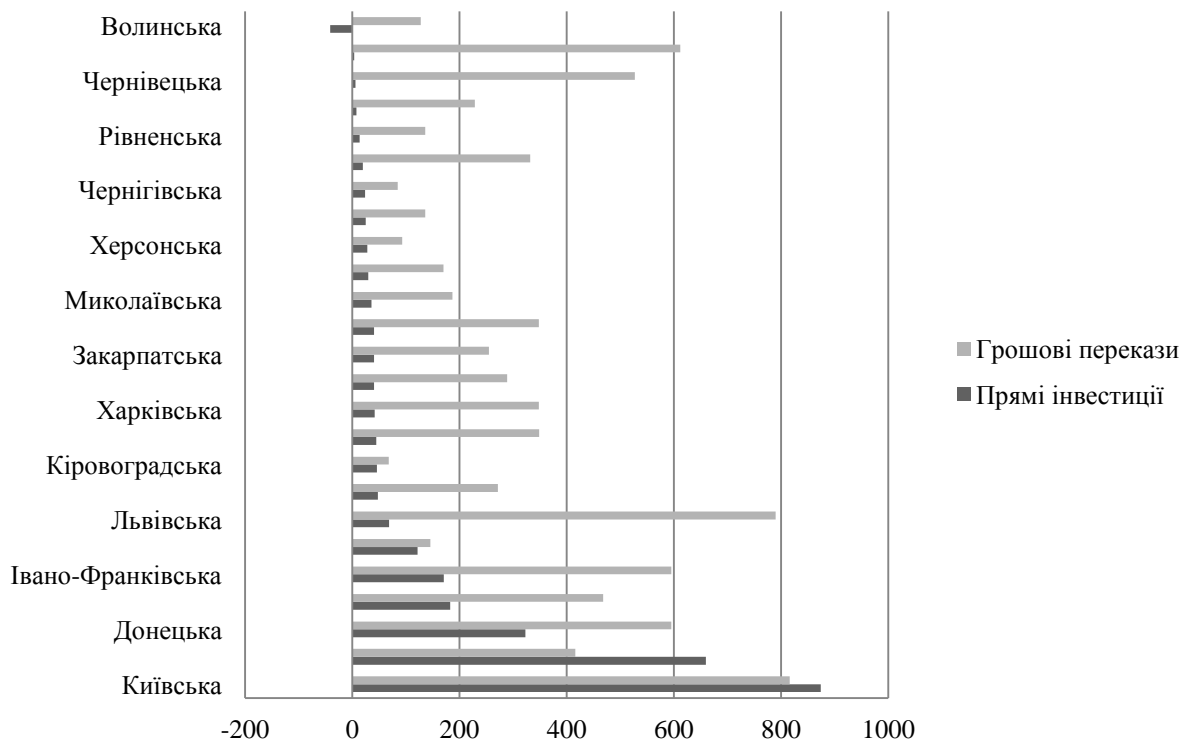

Рис. 3.10. Обсяги грошових переказів та прямих іноземних інвестицій в розрізі областей України (2013), млн дол. США [56]

Існування в Україні радянських стереотипів, які розглядають міграцію лише як спосіб забезпечення попиту на робочу силу, призводить до неефективної міграційної політики. Міграційна політика в сфері грошових переказів потребує реформування фінансового сектору країни в напрямі переорієнтації грошових переказів зі сфери споживання в сферу інвестицій.

Важливо зазначити, що процес надсилання коштів на батьківщину є децентралізованим самостійним рішенням кожного мігранта, яке формується на

основі його цінностей, бажань, потреб та можливостей. Детермінантним чинниками для здійснення переказу можуть стати або альтруїзм мігранта стосовно членів сім'ї, що залишились удома, або ж бажання інвестувати в країні походження. Однак мігранти, навіть перебуваючи за кордоном, краще обізнані з потребами своїх сімей, аніж органи державної влади, і здатні ефективно їх задовольняти за допомогою переказів з-за кордону.

Неефективність державної політики в сфері грошових переказів пояснюється бажанням уряду ототожнювати перекази з іншими потоками іноземного капіталу. Вважається, що перекази мігрантів мають використовуватись лише для національного розвитку й у жодному разі не витратяться на «непродуктивне» споживання населенням імпортової продукції. Однак такий підхід є хибним, оскільки і потоки іноземного капіталу, і державні видатки в країнах, що розвиваються, мають проциклічний характер, тоді як перекази мігрантів за своєю природою зазвичай є антициклічними.

Заперечувати позитивний вплив переказів на економічне зростання в країні походження мігрантів не можна, однак механізм такого впливу більш опосередкований. Політика примусового залучення коштів мігрантів на виконання певних державних проектів або ж їх оподаткування не буде ефективною. Важливо створювати умови, які б заохочували мігрантів і членів їхніх сімей інвестувати свої кошти. На рівні малих суспільних груп потрібно створювати позитивний інвестиційний мікроклімат та змінювати споживчу поведінку населення. В іншому випадку виникне проблема «ризиків публічної безвідповідальності» – відсутність бажання політичної еліти здійснювати реформи (змінювати законодавство, боротись з корупцією та поліпшувати інвестиційний клімат).

До пріоритетних напрямів міграційної політики в сфері грошових переказів віднесемо:

- удосконалення системи статистичного обліку грошових переказів;

- зниження вартості переказів;
- заохочення переказу коштів через офіційні канали;
- заохочення колективних переказів;
- підвищення рівня фінансової грамотності громадян.

Удосконалення міграційної статистики має першорядне значення для розроблення адекватної міграційної політики. Тому в Україні необхідно запровадити проведення регулярних опитувань населення, що дало б змогу дослідити особливості надходження грошових переказів та сфери їх використання. Важливим кроком може стати створення наукового центру для систематичного здійснення наукових досліджень з питань міграції та обміну інформацією, що допоможе комплексно вивчати міграційні процеси.

Зниження вартості переказу коштів з-за кордону є найважливішим напрямом міграційної політики, адже високі трансфертні витрати змушують людей використовувати неофіційні канали переказу. Вихід бачимо в збільшенні кількості операторів та міжнародних трансфертних компаній і посиленні, таким чином, конкуренції на ринку платіжних операторів.

Ефективним інструментом зниження вартості переказу стане використання електронних платіжних систем (PayPal, WebMoney). Яскравим прикладом є міжнародна система PayPal, що виступає найпоширенішим методом інтернет-розрахунків у світі. Сьогодні її використовують у понад 200 країнах світу. PayPal забезпечує зручний переказ грошових коштів із різних фінансових джерел (наприклад, кредитної карти або банківського рахунка) будь-яким категоріям одержувачів, без розкриття їхньої фінансової інформації. Система функціонує на базі 26 валют і дозволяє здійснювати їх взаємну конвертацію [178].

PayPal приймає картки українських банків для оплати товарів і послуг в інтернеті та не дає змоги вводити кошти в Україну. В травні 2015 р. Американська торгова палата підтримала ідею виходу PayPal в Україну. На

адресу НБУ та Мінекономіки надіслано офіційне прохання усунути бар'єри для виходу системи на ринок. Зокрема, дозволити переказ та зарахування коштів у іноземній валюті на рахунок PayPal в Україні, а також зарахування коштів у іноземній валюті з рахунка PayPal на банківський рахунок українського банку з можливою конвертацією в гривні [12]. Проблема полягає в тому, що вимоги американської сторони НБУ прийняв не повністю, зараз переговори тривають. Та в перспективі, якщо PayPal повноцінно функціонуватиме на українському ринку, переказ коштів стане набагато доступнішим, що зменшить потоки нелегальної готівки з-за кордону [14].

Важливим аспектом державної політики в сфері грошових переказів є легалізація неофіційних потоків грошових переказів. Щороку в Україну надходять мільярдні потоки іноземні валюти, що не фіксуються в платіжному балансі. Відповідно їх не враховують міжнародні кредитори та рейтингові агентства, що зменшує шанси країни на отримання міжнародних позик під низькі відсотки та знижує рейтинг її суверенних облігацій. Користуючись наведеними вище розрахунками, спробуємо дослідити як зміниться дефіцит платіжного балансу України з урахуванням сум неофіційних переказів мігрантів. Так, у підрозділі 3.1 ми з'ясували, що в середньому обсяг нелегальних грошових потоків становить близько половини обсягу офіційних переказів (55,4 %). На рис. 3.11 представлена динаміка реального сальдо платіжного балансу [44] та скоригованого на суму неофіційних потоків.

Як бачимо, виведення грошових переказів з тіні сприяло б зменшенню дефіциту платіжного балансу, зокрема в 2014 р. – на 27 %. Скорочення негативного сальдо платіжного балансу своєю чергою збільшує обсяги золотовалютних резервів і зміцнює курс національної валюти, що дає змогу розв'язати низку економічних і соціальних проблем в Україні.

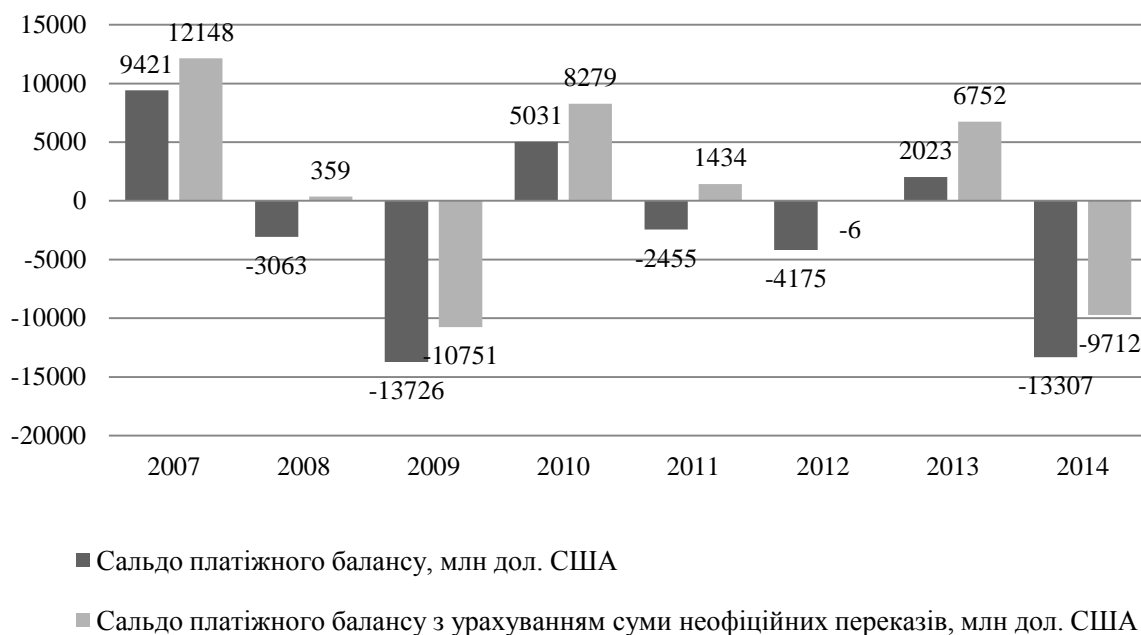

Рис. 3.11. Сальдо платіжного балансу України (2007–2014)

Починаючи з 2006 р. частка переказів, що надходили в Україну через офіційні канали, збільшилася. Цьому сприяло порушення Антимонопольним комітетом України справи проти трансфертної компанії-монополіста – компанії Western Union, яка вимагала за свої послуги надто високу плату – 15–20 % суми переказу. Як наслідок, компанія знизила тарифи в 2–4 рази, залежно від країни-донора переказу [36]. У 2006 р. були також прийняті зміни до законодавства, що надали право пошті здійснювати операції з іноземною валютою. Безумовно, це спрямувало потік переказів саме через поштові відділення, які є у всіх куточках України і де вартість переказу досить помірна [28].

Важливим аспектом міграційної політики в сфері переказів є запровадження системи банківських ініціатив, що заохочували б реципієнтів переказу відмовитись від використання неофіційних способів переказу коштів. Стимулювання здійснення переказів через банківську систему, а також лібералізація умов переказу зменшить обсяги неофіційних трансфертів. Практика інших країн демонструє ефективність відкриття спеціальних банківських рахунків для

мігрантів та членів їхніх родин (у країні призначення і в країні походження) з вигідними відсотками за депозитами та преміальним валютним курсом при обміні іноземної валюти на національну. Використання офіційних каналів переказу коштів збільшить обсяги надходження капіталу в Україну, що забезпечить подальше використання цих коштів у банківській системі. Завдяки додатковим коштам банки зможуть отримати довготермінову ліквідність.

Часто реципієнти переказів мають намір інвестувати в розвиток власного бізнесу, однак стикаються з браком фінансування. Важливо забезпечити доступ мігрантів і членів їхніх сімей до кредитів, використовуючи майбутні потоки переказів як забезпечення. Якщо фінансові інституції розглядатимуть перекази мігрантів як стабільне джерело доходу й відповідно як джерело погашення позик, то існування грошових трансфертів стане вагомим чинником при визначенні кредитоспроможності позичальника.

Не слід забувати про налагодження продуктивної співпраці з діаспорою. В Україні практично відсутній досвід використання міграційних мереж для стимулювання колективних інвестицій. Насамперед варто забезпечити інституційну основу для реалізації програми випуску облігацій для діаспори й створення пайових фондів.

У 2009 р. під егідою Світового банку Д. Ратха та С. Мохapatра підрахували обсяги активів, які накопичують мігранти окрім витрат на власне споживання та перекази рідним. Згідно з результатами їхнього дослідження у 2009 р. 6,5 млн українців, що проживали за кордоном, заощадили близько 10 млрд дол. США, забезпечивши нашій країні восьме місце в рейтингу [191]. У 2014 р. Світовий банк оновив результати дослідження. Так, станом на 2014 р. Мексика (47 млрд дол. США) та Китай (32 млрд дол. США) лідирували за обсягом заощаджень своїх мігрантів та діаспори, обсяги ж заощаджень українців становили 13 млрд дол. США [169].

У розрахунках Д. Ратха та С. Мохapatра опирались на вузьке трактування поняття діаспори, що охоплює лише мігрантів першого покоління. Однак ми часто вважаємо українською діаспорою також осіб українського походження. Якщо брати до уваги широке визначення поняття діаспори, то в такому разі чисельність діаспори становитиме 15–20 млн осіб, а обсяги потенційно залучених коштів відповідно набагато вищими.

Згідно з підрахунками ОЕСР Україна належить до десятки країн-лідерів за кількістю високоосвічених мігрантів, що проживають у розвинених країнах, їхня кількість становить близько 246 тис. осіб. На основі цих даних Т. Бабич спробувала спрогнозувати потенційний обсяг залучених коштів з розміщення облігацій для діаспори. Зіставляючи обсяги реально залучених інвестицій в Індії та Шрі-Ланці й кількість високоосвічених спеціалістів із цих країн, вона припустила, що Україна в змозі залучати близько 2 млрд дол. США щорічно [30].

А. Гайдуцький вважає, що Україна потенційно може розраховувати на додаткових 3–10 млрд дол. США щорічно [33]. Свої висновки він побудував на розрахунках Світового банку, а також на статистиці залучення коштів діаспори в Індії та Ізраїлі.

Згідно з результатами загальнонаціонального опитування, у 2014 р. загальна вартість чистих заощаджень, які трудові мігранти з України зберігали за кордоном, становила 4 млрд дол. США. Зауважимо, що українські домогосподарства з трудовими мігрантами становлять лише 3 % загальної кількості домогосподарств в Україні, однак обсяги їхніх заощаджень становлять 67 % загальної вартості заощаджень усіх домогосподарств в Україні [31]. Отже, обсяг потенційно залучених коштів через облігації для діаспори міг становити близько 4 млрд дол. США.

В Україні програми випуску та розміщення облігацій для діаспори можна запроваджувати під егідою уряду та НБУ. Розповсюдження та обслуговування

цих облігацій доцільно здійснювати банкам через свої відділення за кордоном та в тісній співпраці з консульськими представництвами України. А. Гайдуцький вважає, що до основних витрат на облігації для діаспори можна віднести лише комісію банків-агентів за кордоном, яка не перевищить 2,5 % [53]. На нашу думку, сюди можна також зарахувати витрати на рекламу облігацій серед закордонних українців, однак розмір цих витрат не співмірний з обсягами потенційно залучених інвестицій.

Чинником, що спонукатиме мігрантів інвестувати в облігації для діаспори, безумовно, є патріотизм. Однак патріотизму замало, потрібні довіра до уряду та впевненість, що залучені фонди використовуватимуться доцільно. Представники діаспори мають бути впевнені в ефективності державного управління. Як свідчать дослідження, проведені в Ізраїлі, діаспора активніше допомагає країні, коли та зазнає зовнішніх атак, однак за наявності внутрішніх проблем діаспора долучається менш активно [147]. Тому варто ще раз наголосити, що успіх облігацій для діаспори залежить від її довіри до уряду.

Важливо, щоб філантропія діаспори була організованою та систематично спрямованою. М. Флейчук, О. Радіца та О. П'ятковська [55] зазначають, що ефективним фінансовим механізмом залучення та використання переказів є створення в Україні пайових фондів діаспори. У світі відомі такі організації, як Mexican Talent Network, The South African Diaspora Network, GlobalScot, Armenia 2020, Ethiopia Commodity Exchange, і Fundación Chile, що сприяють створенню спільних підприємств та залучають інвестиції в країну походження [183]. Існують також асоціації рідних міст, які з допомогою діаспори фінансують різноманітні соціальні проекти (реконструкцію церков, будівництво шкіл та лікарень) в країні походження. У Мексиці діє державна програма «Три до одного», суть якої полягає в тому, що органи місцевої, державної та федеральної влади інвестують по 1 дол. США на кожен долар, інвестований мігрантами з-за кордону [166]. Аналогічно уряд Молдови створив механізм

(Pare 1+1), за яким він надає суми, еквівалентні інвестиціям діаспори для реалізації окремих ініціатив зі сприяння поверненню кваліфікованих громадян та інвестицій у підприємництво [38].

Залучення коштів від української діаспори, на нашу думку, необхідно спрямовувати на втілення вузьких соціально орієнтованих проектів або ж поліпшення інфраструктури. В такому разі легше заслужити довіру мігрантів. Україна потребує величезних капіталовкладень на відбудову різних секторів економіки, а також на розвиток охорони здоров'я та освіти, а це потенційний ринок використання залучених коштів.

Уряд України поки що не враховує потенційних можливостей та ресурсів, якими володіє наша діаспора. Статистичні дані щодо кількості українців, що тимчасово або постійно проживають за кордоном, місць їхнього проживання, розміру доходів, інвестицій і заощаджень неповні та недосконалі. Важливо на державному рівні затвердити програму співпраці з українською діаспорою, яка б охоплювала соціальну, фінансову, торговельну та науково-інноваційну сфери, адже мігранти та діаспора є значним джерелом фінансової підтримки в часи економічних та політичних негараздів у країні.

Несприятливий інвестиційний клімат в Україні доповнюється недостатньою поінформованістю іноземних інвесторів щодо можливостей ефективного вкладення капіталу. Залучення коштів не буде достатньою мірою ефективним без проведення рекламних та консультаційних заходів щодо бізнес-можливостей в Україні.

Важливим аспектом міграційної політики є підвищення рівня обізнаності щодо грошових переказів та можливих перспектив їх використання для інвестицій і серед мігрантів, і серед представників місцевого самоврядування. В Італії та Франції Світовий банк успішно запустив проект «Грінбек 2.0» (Greenback 2.0 – Remittances Champion Cities) і згодом планує реалізувати його в Німеччині та Великій Британії. Мета проекту – збільшити ефективність на

ринку грошових переказів, використовуючи інноваційний підхід: пропагувати зміни, продиктовані реальними потребами мігрантів і членів їхніх сімей. У межах цього проекту фахівці Світового банку впроваджують ініціативи з метою збільшити рівень прозорості та ефективності на ринку грошових переказів. Головна мета – це задоволення потреб мігрантів, а головні інструменти досягнення мети – налагодження комунікації між мігрантами, операторами надання послуг у сфері переказів та місцевою владою. Символічно в кінці проекту обираються міста-чемпіони [117].

У контексті дослідження соціокультурних чинників міграції варто звернути увагу на те, що окрім коштів мігранти також привозять у свою країну нові ідеї, ноу-хау, корисні вміння та навички, що можуть бути використані задля зростання її добробуту. У 2001 р. соціолог П. Левітт ввела в науковий обіг поняття «соціальні перекази мігрантів», звертаючи увагу на те, що мігранти привозять дещо значно важливіше ніж гроші, вони привозять соціальний капітал [158]. Соціальні перекази мігрантів виникають після повернення мігрантів додому, а також під час спілкування з друзями та родичами.

Звички, навички та поведінка мігрантів здатні впливати на спосіб організації життя суспільства. Соціальні перекази мігрантів змінюють уявлення громадян про забезпечення демократичних прав і свобод, а також про ефективність виконання державними органами своїх обов'язків. Переїнявшись способом організації суспільства в розвинених країнах, мігранти вимагатимуть, щоб після повернення на батьківщину державні органи та органи місцевого самоврядування надавали послуги на такому ж високому рівні. Працюючи за кордоном, вони передають знання про ефективні форми організації та ведення бізнесу в країні свого походження. Так, розробники програмного забезпечення з Пакистану та Індії, що емігрували до США, не лише стимулювали розвиток нових технологій в країні походження, а й запровадили нові моделі ведення бізнесу та нові аспекти бізнесової етики.

Коллективні соціальні перекази мігрантів спонукають до створення спеціальних організацій, які за підтримки державних органів у країні походження реалізують різноманітні соціальні проекти (спортивні події, придбання медичного обладнання, боротьбу зі СНІД), використовуючи досвід країни перебування. Такі проекти активізують діяльність органів місцевого управління, громадських організацій та релігійних громад у країні походження мігрантів [158]. Грошові трансферти здатні впливати на економіку країни, тоді як соціальні перекази мігрантів стимулюють процес конвергенції стандартів життя в країнах, що залучені до процесу міграції.

Важливою проблемою для України є відсутність механізму легалізації доходів мігрантів і методів їх оподаткування, що важливо для їхнього пенсійного забезпечення після повернення з-за кордону.

Не слід забувати, що Україна є не лише донором, а й реципієнтом мігрантів з інших країн. На території України сьогодні перебуває близько 5,4 млн мігрантів [78], які надсилають у країну свого походження близько 2 млрд дол. США щорічно [200], а з урахуванням нелегальних потоків ця сума набагато більша. Стратегія міграційної політики не може оминати проблем, що стосуються іммігрантів і відісланих переказів. Україна має впроваджувати практику легалізації іммігрантів, їхніх доходів, заощаджень і переказів. Варто вводити державні ініціативи, за яких і працедавець, і мігрант зацікавлені легалізувати свої фінансові відносини, що дозволить банкам отримати нових клієнтів, а державі – нових платників податків [1].

Злагоджена робота державних органів інтенсифікуватиме переказ коштів офіційними каналами. Міграційну політику в сфері ефективного залучення грошових переказів необхідно проводити на всіх рівнях влади:

1. банківський сектор (спеціальні типи рахунків і вкладів);
2. фіскальна служба (спеціальна податкова та митна політика);

3. міграційна служба (сприяння легальному працевлаштуванню за кордоном);
4. дипломатичний корпус (орієнтаційна підтримка в країнах перебування мігрантів);
5. обласна та районна влада, місцеве самоврядування (програми державно-приватного партнерства, залучення колективних інвестицій) [2].

Проблемою України є неефективне регулювання міграційних процесів як на національному, так і на регіональному рівнях. Зокрема, на національному рівні не задекларовано жодної стратегії державної міграційної політики чи стратегії співпраці з діаспорою. Особливу увагу слід приділити двостороннім угодам, які регулюватимуть потоки трансфертів, регламентуватимуть проблему їх оподаткування, пенсійного забезпечення та стимулюватимуть інвестиції. На регіональному рівні відсутні будь-які програми співпраці з українцями за кордоном, зокрема, програми залучення колективних грошових переказів на розвиток та задоволення потреб регіонів [55].

Державна політика в сфері грошових переказів має охоплювати всі можливі механізми стимулювання переказів та їх ефективного використання. На рис. 3.12 представлені основні напрями міграційної політики в сфері грошових переказів, яку, на нашу думку, потрібно імплементувати в Україні.

Безумовно, важливим аспектом міграційної політики є створення інформаційної бази даних для дослідження впливу переказів на економіку, адже лише за наявності правдивої інформації можна здійснювати реальні реформи. Стратегічне завдання міграційної політики – зниження вартості переказів, що стимулюватиме переказ коштів через офіційні канали. Для цього слід розробити систему банківських заохочень, що приваблюватиме реципієнтів переказу коштів до фінансових установ і стимулюватиме їхню інвестиційну діяльність, на противагу класичному проїданню переказів. Трансферти мігрантів можуть також сприяти залученню капіталу на макрорівні. Слід запровадити механізм, який би

дозволяв використовувати майбутні потоки грошових переказів як забезпечення під час отримання міжнародних позик (сек'юритизація) та визначення суверенного кредитного рейтингу країни. Не варто забувати про залучення колективних переказів. Створення спеціалізованих фондів допоможе українській діаспорі фінансово долучитись до реалізації важливих соціальних проектів.

Рис. 3.12. Напрями міграційної політики в сфері грошових переказів

Очевидно, що проведення цілеспрямованої державної політики в сфері грошових переказів залежить від співпраці фінансових інституцій та уряду з об'єднаннями мігрантів за кордоном. Для стимулювання переказів через офіційні канали держава повинна скорочувати трансфертні тарифи та запроваджувати інноваційні методи залучення іноземної валюти з альтернативних джерел, а також враховувати важливість соціокультурних

чинників міграції. Ефективне залучення переказів мігрантів дозволить Україні досягнути вищих темпів економічного зростання та зменшить її залежність від позик у міжнародних організаціях.

Висновки до розділу 3

Здійснення економічних досліджень та формулювання на їх основі політичних рекомендацій неможливе без попереднього аналізу історичних даних щодо обсягу грошових переказів. Неточна статистична інформація є наслідком того, що мігранти схильні використовувати неофіційні канали переказу коштів; спотворюють статистику також недоліки офіційної системи обрахунку та складання платіжного балансу країни.

У дисертаційній роботі розглянуто загальний стан і основні проблеми обліку статистичних даних щодо обсягу грошових переказів мігрантів. Зосереджено увагу на веденні офіційної статистики, зокрема, процедури складання платіжного балансу країни. Здійснено порівняльний аналіз п'ятого видання Керівництва з платіжного балансу (КПБ-5) та нового – шостого видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КПБ-6), які публікує Міжнародний валютний фонд задля уніфікації системи складання балансу в усіх країнах світу. Описано зміни, передбачені новим керівництвом, а також виокремлено основні його переваги. Запропоновані кроки щодо вдосконалення процесу збору та обліку інформації щодо переказів, адже достовірні дані є запорукою продуктивних наукових досліджень.

Результати дослідження каналів надходження грошових переказів в Україну показали, що найбільш поширеними способами переказу коштів є міжнародні платіжні системи та банківські установи. Слід також зазначити, що мігранти використовують не лише легальні, а й нелегальні канали переказу коштів. Із усвідомленням масштабів неофіційних грошових потоків постає необхідність у

пошуку методів для їх адекватної оцінки. За результатами опитування, проведеного Державним комітетом статистики України та Українським центром соціальних реформ у 2008 р., підраховано, що реальні потоки грошових переказів до України на 55,4 % перевищують офіційні дані НБУ. Таким чином, зроблено висновок, що неофіційні потоки становлять більше половини офіційних переказів і стимулюють зростання тіньової економіки. Виведення грошових переказів із тіні дало б змогу зменшити дефіцит платіжного балансу в 2014 р. на 27 %.

Сьогодні Україна є одним із найбільших донорів мігрантів у світі та щороку отримує мільярди доларів грошових переказів. Із надходженням валюти з-за кордону в формі грошових переказів зростає рівень доларизації. У 2014 р. рівень доларизації економіки України становив 31,3 %. У дисертаційній роботі побудовано економетричну модель, мета якої дослідити вплив грошових переказів мігрантів на процес доларизації економіки України. Досліджуваний період охоплює квартальні показники за 2002–2013 рр. На основі регресійного аналізу та результатів тесту Грейнджера підтверджено припущення про позитивну залежність між обсягами грошових переказів та рівнем доларизації. Зокрема, коефіцієнти моделі вказують на те, що зі збільшенням обсягів грошових переказів на 1 % рівень доларизації економіки зростає на 1,3 %. Отже, результати дослідження показали, що в короткотерміновому періоді великі потоки грошових переказів стимулюють доларизацію економіки України.

Зростання обсягів грошових переказів вимагає від держави розроблення та імплементації спеціальних норм міграційної політики. У розділі проаналізовано існуючу державну політику в сфері грошових переказів і визначено необхідні механізми її вдосконалення. Загалом державну політику в цій сфері можна умовно поділити на три напрями: політика, спрямована на зниження вартості грошових переказів; політика заохочення інвестицій; політика сприяння колективним грошовим переказам.

Удосконалення міграційної статистики має першорядне значення для розроблення державної політики в сфері грошових переказів. В Україні необхідно започаткувати проведення регулярних опитувань населення, що сприятиме дослідженню особливостей надходження грошових переказів та сфери їх використання. Стратегічним завданням міграційної політики є зниження вартості переказів, що стимулюватиме надсилання коштів через офіційні канали. Останнім часом у світі спостерігається тенденція до зниження вартості грошових переказів. У кінці 2014 р. середня вартість переказу 200 дол. США становила 8 % суми переказу. Ефективним інструментом зниження вартості переказу стане використання електронних платіжних систем. Рекомендовано розробити систему ініціатив у банківській сфері (особливі умови нарахування процентних ставок за депозитами, преміальний обмінний курс і т. ін.), що стимулюватимуть реципієнтів переказів інвестувати отримані кошти, а не витратити їх на щоденні потреби.

Важливо на державному рівні затвердити програму співпраці з українською діаспорою, адже мігранти й діаспора надають значну фінансову підтримку в часи економічних та політичних негараздів у країні. Ефективним інструментом залучення колективних переказів може стати випуск облігацій для діаспори, що забезпечують довготермінове фінансування під низькі відсотки, адже елемент благодійності дає змогу державі-емітенту зменшити витрати на виплату відсотків за облігаціями. За різними розрахунками Україна потенційно може розраховувати на додаткові 3–10 млрд дол. США щорічно у разі випуску облігацій для діаспори.

Основні положення цього розділу висвітлені у наукових працях автора [18; 14; 16; 24; 22; 156].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні проведено аналіз процесу формування грошових переказів мігрантів, що дало змогу оцінити їх вплив на економіку країни-донора і країни-реципієнта та розробити рекомендації щодо використання переказів з метою прискорення економічного розвитку. За підсумками дослідження сформульовано такі висновки теоретичного та практичного характеру:

1. На підставі аналізу наукових напрацювань представників сучасних теорій міграції обґрунтовано, що теорія неокласичної економіки є найбільш актуальною в контексті дослідження міграційних процесів, адже прихильники цієї теорії пояснюють рух робочої сили економічною нерівністю між країнами. Наголошено також на важливості нової економічної теорії міграції, яка єдина через грошові перекази пов'язує причини міграції та наслідки цього процесу для країни походження мігрантів.

2. У науковій літературі справжній інтерес до проблеми дослідження грошових переказів стали виявляти в 70-х роках ХХ ст. Прийнято виокремлювати два основних підходи до вивчення грошових переказів мігрантів: ендогенний і портфельний. Згідно з першим підходом головною мотивацією для переказу коштів є альтруїзм мігранта до членів сім'ї, згідно з другим підходом – бажання інвестувати кошти в країні походження. За допомогою економетричної моделі, побудованої для панельних даних з фіксованими ефектами, мета якої – показати взаємозалежність показників ВВП та обсягу отриманих грошових переказів, підтверджено альтруїстичну модель переказу коштів, що вказує на головну функцію грошових переказів – компенсацію втрат від зниження доходів реципієнта.

3. Обґрунтовано необхідність поглибленого аналізу соціокультурних чинників міграції, що характеризують країну з позиції освітнього рівня населення, його професійних навичок і вмінь, рівня соціальної безпеки, релігії та характеру сімейних стосунків. Здійснено спробу пов'язати вимір індивідуалізму та колективізму з явищем міграції, зокрема, дослідити вплив культурного середовища на бажання та здатність мігрантів переказувати кошти. На основі кореляційного та регресійного аналізу не підтверджено запропоновану гіпотезу про взаємозв'язок між обсягами переказів на одного мігранта й культурними особливостями країни, що визначені за допомогою індексу Гофштеде.

4. На основі офіційних квартальних даних за 2001–2014 рр. побудовано малу структурну модель та VAR-модель з метою дослідження впливу грошових переказів на економіку України як країни – реципієнта переказів. У короткотерміновому періоді виявлено позитивний вплив переказів на економічне зростання та рівень процентних ставок. Досліджено, що саме процентні ставки є каналом, через який перекази мігрантів впливають на економіку України. Щодо негативних економічних наслідків доведено, що в короткотерміновому періоді перекази мігрантів сприяють зміцненню гривні, а в довготерміновому періоді стимулюють розвиток інфляційних процесів через зростання сукупного попиту населення.

5. На основі офіційних квартальних даних за 2001–2014 рр. побудовано малу структурну модель та VAR-модель з метою дослідити вплив грошових переказів на економіку Польщі як країни – донора переказів. Результати VAR-моделі підтвердили прямий зв'язок між обсягами відісланих переказів та економічним зростанням країни. Продемонстровано, що відтік переказів стимулює девальвацію національної валюти. Виявлено нейтральний вплив переказів на рівень інфляції та процентних ставок, що можна пояснити

ефективним проведенням політики інфляційного таргетування в Польщі. Однак за результатами малої структурної моделі можна вважати, що економіка Польщі не вразлива до різкого зростання відтоку грошових переказів.

6. В офіційній статистиці багатьох країн спостерігається неточність оцінювання обсягів грошових переказів через недоліки офіційної системи обрахунку та складання платіжного балансу країни. Здійснено ретельний аналіз шостого видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КПБ-6), яке публікує Міжнародний валютний фонд з метою уніфікації системи складання балансу в усіх країнах світу. На основі аналізу переваг нового керівництва рекомендовано здійснити повний перехід до публікації платіжного балансу згідно з КПБ-6 в тих країнах, де цей процес ще не розпочато.

7. Серед каналів надходження грошових переказів важливе місце посідають неофіційні канали переказу коштів. На підставі результатів соціологічного опитування підраховано, що реальні потоки грошових переказів до України на 55,4 % перевищують офіційні дані НБУ, що стимулює тінізацію економіки України. На основі припущення, що надходження валюти з-за кордону може зумовити зростання рівня доларизації, побудовано економетричну модель та проведено тест Грейнджера. Результати регресійного аналізу підтверджують, що зі збільшенням обсягів грошових переказів на 1 % рівень доларизації економіки зростає на 1,3 %. Отже, дослідження показало, що в короткотерміновому періоді потоки грошових переказів стимулюють доларизацію економіки України.

8. Дослідження сучасних тенденцій міжнародної політики в сфері грошових переказів підтверджує, що лише за узгодженої політики, спрямованої на зниження вартості грошових переказів, запровадження банківських ініціатив для заохочення індивідуальних і колективних інвестицій та вдосконалення

механізмів легалізації грошових переказів можна досягти зниження дефіциту платіжного балансу та економічного зростання країни.

9. Тенденція збільшення обсягів грошових надходжень від мігрантів вимагає розроблення та імплементації спеціальних норм державної міграційної політики в Україні. Найважливішим завданням є зниження вартості переказів, що сприятиме легалізації отриманих коштів. Ефективним інструментом зниження вартості переказу стане використання електронних платіжних систем, що набувають сьогодні щораз більшої популярності. На державному рівні важливо затвердити програму співпраці з українською діаспорою, що сприятиме залученню колективних переказів, зокрема, через випуск облігацій для діаспори. З метою отримати достовірні дані щодо обсягів грошових переказів необхідно започаткувати проведення регулярних опитувань населення, що дасть змогу дослідити особливості надходження переказів та сфери їх використання. Впровадження наведених вище рекомендацій щодо вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів сприятиме використанню цих потоків для соціально-економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арабські Емірати: п'ять фактів про нову країну-мрію трудових мігрантів / Андрій Гайдуцький [Електронний ресурс] // Форбс. – 2014. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1378408-arabski-emirati-p-yat-faktiv-pro-novu-krayinu-mriyu-trudovih-migrantiv>
2. Бізнес-ангели України: хто вони? / Андрій Гайдуцький [Електронний ресурс] // Форбс. – 2014. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1394482-biznes-angeli-ukrayini-hto-voni>
3. Вербовий М. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції / М. Вербовий // Демократичне врядування. – 2011. – Вип. 7. – С. 7.
4. Гайдуцький А. П. Грошові трансферти мігрантів у системі міжнародного ринку капіталу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Гайдуцький А. П. – К., 2010. – 31 с.
5. Гайдуцький А. П. Як залучити \$8 млрд за 8 днів. Постреволюційний досвід Єгипту – як «достукатися» до заощаджень своїх співгромадян [Електронний ресурс] / А. П. Гайдуцький // Форбс Україна. – 2014. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1382522-yak-zaluchiti-8-mlrd-za-8-dniv>
6. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс] // НБУ. – 2015. – Режим доступу : www.bank.gov.ua
7. Грущинська Н. М. Технологічні трансформації економіки України в умовах сучасних глобальних процесів / Н. М. Грущинська // Стратегія розвитку України : наук. журнал – К. : НАУ, 2014 – №1 – С. 46–51.

8. Доклад Комиссии по народонаселению и развитию о работе ее тридцать девятой сессии (14 апр. 2005 г., 3–7 апр. и 10 мая 2006 г.). – Нью Йорк, 2006. – 20 с.
9. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні / Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи – Будапешт, 2013. – 96 с.
10. Зовнішня трудова міграція населення України / Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 568 с.
11. Ігнатоля Н. Міграція населення як об'єкт соціологічного аналізу / Н. Ігнатоля, В. Рюль // Социальные технологии. – 2009. – Вип. 2. – С. 7.
12. Карпенко О. Когда же PayPal придет в Украину: свежий срез по переговорам НБУ с компанией [Електронний ресурс] / О. Карпенко. – 2015. – Режим доступу : <http://ain.ua/2015/09/22/605179>
13. Клименко І. Електронне урядування у дзеркалі архетипіки / І. Клименко // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць асоціації докторів наук з державного управління : Спец. вип. – Х. : Докнаукдержупр, 2011. – С. 35–40.
14. Ластовецька Р. Використання електронних платіжних систем в Україні / Роксолана Ластовецька // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право : зб. наук. праць 5-ї щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18 лют. 2016 р.). – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. – С. 327–329.
15. Ластовецька Р. Вплив міграційних мереж на зовнішньоекономічні зв'язки країни-донора та країни-реципієнта / Роксолана Ластовецька // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право : зб. наук.

- праць 4-ї щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–17 квіт. 2015 р.). – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – С. 350–353.
16. Ластовецька Р. Динаміка вартості грошових переказів: тенденції і перспективи / Роксолана Ластовецька // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право : зб. матеріалів 4-ї щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15 лют. 2015 р.). – Львів : DPI, 2015. – С. 303–306.
17. Ластовецька Р. О. Effects of international migration on the sending country economy / Роксолана Орестівна Ластовецька // Шевченківська весна. Економіка : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, 24–28 берез. 2014 р.) / [за заг. ред. проф. В. Д. Базилевича]. – К. : ТОВ «Вістка», 2014. – Вип. 12. – С. 116.
18. Ластовецька Р. О. Взаємовплив обсягу неофіційних грошових переказів та рівня доларизації економіки України / Роксолана О. Ластовецька // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 355–362.
19. Ластовецька Р. О. Грошові перекази мігрантів як компенсаційний механізм в періоди економічних спадів / Роксолана Орестівна Ластовецька // Шевченківська весна. Економіка : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, 18–22 берез. 2013 р.) / [за заг. ред. проф. В. Д. Базилевича]. – К. : ДП «Прінт-Сервіс», 2013. – Вип. 11. – С. 295–297.
20. Ластовецька Р. О. Культурний вимір індивідуалізму та колективізму як мотиваційний фактор грошових переказів / Р. О. Ластовецька // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2015. – Т. 20. – № 2/1. – С. 16–20.
21. Ластовецька Р. О. Особливості економічного розвитку України в умовах зростання грошових переказів з-за кордону / Р. О. Ластовецька // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : економіка і менеджмент. – 2015. – № 13. – С. 18–21.

22. Ластовецька Р. О. Проблеми обліку статистичних даних про обсяги грошових переказів / Р. О. Ластовецька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – № 4. – С. 41–44.
23. Ластовецька Р. О. Соціально-культурні детермінанти грошових переказів / Роксолана Орестівна Ластовецька // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право : зб. матеріалів 3-ї щорічної Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 квіт. 2014 р.). – Львів : DPI, 2014. – С. 277–281.
24. Ластовецька Р. Облігації для діаспори як потенційне джерело інвестицій / Роксолана Ластовецька // Еколого-економічні проблеми у міжнародній торгівлі та інвестиціях : зб. матеріалів 3-ї міжнар. наук. конф. (м. Львів, 20–21 жовт. 2015 р.) / [за ред. д-ра екон. наук, проф. Ігоря Грабинського]. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – С.69–74.
25. Ластовецька Р. Сучасні тенденції в країнах-реципієнтах робочої сили / Роксолана Ластовецька // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право : зб. наук. праць 5-ї щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17 верес. 2015 р.). – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – С. 383–387.
26. Майданік І. Вплив зовнішніх трудових міграцій на економічний розвиток регіонів / І. Майданік // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец. вип. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики.» Т. 2. – К. : КНЕУ, 2006. – С. 77–86.
27. Майданік І. Теоретичні підходи мікрорівня до вивчення трудових міграцій / І. Майданік // Вісник національного технічного ун-ту України «Київський політехнічний інститут». – 2006. – Вип. 3. – С. 5.
28. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування / О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.

29. Массей Д. Синтетическая теория международной миграции / Д. Массей // Мир в зеркале международной миграции. Науч. серия : Международная миграция населения. Россия и современный мир. – М., 2002. – Вып. 10. – С. 132–148.
30. Мігранти як рятівне коло. Чи доцільний випуск євробондів для діаспори? [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2015. – Режим доступу : www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/27/7034138/
31. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні // Дослідження та діалог щодо політики у сфері міграції й грошових переказів в Україні. – Київ, 2016. – Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні. – 116 с.
32. Міщенко В. Доларизація: причини та наслідки для економіки України / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5. – С. 28–31.
33. Облігації для мігрантів: незадіяні можливості [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2010. – Режим доступу : www.gazeta.dt.ua/ECONOMICS/obligatsiyi_dlya_migrantiv_nezadiyani_mozh_livosti.html
34. Огляд приватних грошових переказів в Україну [Електронний ресурс] // НБУ. – 2014. – Режим доступу : www.bank.gov.ua
35. Особливості 6-го видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КПБ-6) [Електронний ресурс] // НБУ. – 2015. – Режим доступу : www.bank.gov.ua
36. Офіційний сайт Антимонопольного комітету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article;jsessionid=41450705C9B6923F0DC14F0E56012FF8?art_id=76989&cat_id=93531&mustWords=%D0

%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%B9&searchPublishing=1

37. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
38. Офіційний сайт Міністерства Економіки Республіки Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mec.gov.md/>
39. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
40. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org>
41. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.econ.worldbank.org
42. П'ятковська О. Р. Вплив зовнішньої трудової міграції на добробут населення України / О. Р. П'ятковська // Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. / упоряд. О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2011. – С. 62–71.
43. П'ятковська О. Р. Грошові трансферти українських трудових мігрантів як соціально-економічна детермінанта транснаціональних сімей / О. Р. П'ятковська // Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання : зб. доповідей Міжн. наук.-практ. конф. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2012. – С. 332–343.
44. Платіжний баланс України [Електронний ресурс] // НБУ. – 2015. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.bank.gov.ua/>
45. Психология общения. Энциклопедический словарь/ под общ. ред. А. А. Бодалева. – М. : Когито-Центр, 2011. – 600 с.
46. Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція : навч. посіб. / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак. – К. : Академія, 2007. – 312 с.

47. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
48. Социальные факторы и особенности миграции населения в СССР / под. ред. Л. Л. Рыбаковского, В. Я. Чуракова. – М., 1978. – С.13.
49. Статистика // Центральный банк Российской Федерации. – 2015. – Режим доступа : www.cbr.ru
50. Статистика [Электронный ресурс] // НБУ. – 2015. – Режим доступа : www.bank.gov.ua
51. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступа : www.ukrstat.gov.ua
52. Статистичний портал EconStatsTM [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.econstats.com>
53. Україна могла б залучати 3–10 млрд дол. щорічно на Diaspora Bonds / Андрій Гайдуцький [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2014. – Режим доступа : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ukrainiina_mogla_b_zaluchati_3_10_mlr_d_shc_horichno_na_diaspora_bonds_andriy_gaydutskiy_1955630
54. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців // ООН. – 2015. – Режим доступа : [unhcr.org.ua](http://www.unhcr.org.ua)
55. Флейчук М. І. Інституційні механізми залучення коштів трудових мігрантів як інвестиційного ресурсу розвитку економіки периферійних територій західних регіонів України [Аналітична записка до Президента України] / М. І. Флейчук, О. А. Радіца, О. Р. П'ятковська, 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступа : <http://www.niss.gov.ua/articles/1338/>
56. Чому трудові мігранти перспективніші за іноземних інвесторів [Електронний ресурс] // Форбс. – 2015. – Режим доступа :

- <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1367112-chomu-trudovi-migranti-perspektivnishi-za-inozemnih-investoriv>
57. Як екстрено поповнити золотовалютні резерви країни. Індійські рецепти для України / Андрій Гайдуцький [Електронний ресурс] // Форбс Україна. – 2014. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1383595-yak-ekstreno-popovniti-zolotovalyutni-rezervi-krayini>
 58. Adams R. Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries? / R. Adams, J. Page // *World Development*. – 2005. – № 10. – P. 1645–1669.
 59. Adams R. Remittances, household expenditure and investment in Guatemala / R. Adams, A. Cuecuecha // *World Development*. – 2010. – Vol. 38 (11). – P. 1626–1641.
 60. Adepou A. Perspectives on Migration Within and From Sub-Saharan Africa / A. Adepou – 2005. – Paris, OECD Development Centre. – 65 p.
 61. Agarwal R. Are international remittances altruism or insurance? Evidence from Guyana using multiple-migrant households / R. Agarwal, A. Horowitz // *World Development*. – 2002. – № 30 (11). – P. 2033–2044.
 62. Amuendo-Dorantes C. Workers remittances and the real exchange rate: a paradox of gifts / C. Amuendo-Dorantes, S. Pozo // *World Development*. – 2004. – № 32 (8). – P. 1407–1417.
 63. An analysis of trends in the average total cost of migrant remittance services / *Remittance Prices Worldwide* // The World Bank – 2014. – Issue № 10. – 10 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://remittanceprices.worldbank.org/sites/default/files/rpw_report_june_2014.pdf
 64. Arango J. Explaining migration: a critical view / J. Arango // *International Social Science Journal*. – 2000. – № 52. – P. 283–296.

65. Awad I. The global economic crisis and migrant workers: Impact and response / I. Awad // International Labour Office. – International Migration Programme. – Geneva : ILO, 2009. – 60 p.
66. Aycicegi-Dinn A. Individualism–collectivism among Americans, Turks and Turkish immigrants to the U.S. / A. Aycicegi-Dinn, C. Caldwell-Harris // International Journal of Intercultural Relations. – 2011. – № 35. – P. 9–16.
67. Bailey S. A. Investigating the link between financial dollarization and inflation. Evidence from Jamaica / S. A. Bailey // The Bank of Jamaica. – Kingston, 2005. – 26 p.
68. Balance of payments and international investment position manual. Sixth Edition (BPM6) / International Monetary Fund. – New York, 2009. – 351 p.
69. Balance of payments manual. Fifth edition (BPM5) / International Monetary Fund. – New York, 1993. – 188 p.
70. Balino T. Monetary Policy in Dollarized Economies / T. Balino, A. Bennet, E. Borensztein / International Monetary Fund / IMF Occasional Paper. – № 171. – Washington D.C., 1999. – 12 p.
71. Bauer T. Assessment of possible migration pressure and its labor market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe / T. Bauer, K. F. Zimmermann // IZA Research Report. – 1999. – № 3. – 108 p.
72. Becker G. A theory of social interaction / G. Becker // Journal of Political Economy. – 1974. – Vol. 82. – P. 1063–1093.
73. Beja E. Jr. Capital Flight and Economic Performance / E. Jr. Beja // MPRA Paper. – 2007. – № 4885. – 24 p.
74. Bettin G. Endogeneity and sample selection in a model for remittances / G. Bettin, R. Lucchetti, A. Zazzaro // Journal of Development Economics. – 2012. – Vol. 99. – № 2. – P. 370–384.

75. Bettin G. Remittances and Vulnerability in Developing Countries / G. Bettin, A. Presbitero, N. Spatafora // International Monetary Fund. – Working Paper. – 2014. – № 13. – 32 p.
76. Bhagwati J. N. Brain Drain and Taxation: Theory and Empirical Analysis / J. N. Bhagwati // Amsterdam. – 1976. – 292 p.
77. Bhagwati J. N. Immiserizing Transfers from Abroad / J. N. Bhagwati, R. Brecher // Journal of International Economics. – 1982. – № 13. – P. 353–364.
78. Bilateral migration matrix [Электронный ресурс] // The World Bank. – 2013. – Режим доступа : www.econ.worldbank.org
79. Bilateral remittance estimates [Электронный ресурс] // The World Bank. – 2014. – Режим доступа : www.econ.worldbank.org
80. Bilateral remittances matrix [Электронный ресурс] // The World Bank. – 2014. – Режим доступа : www.econ.worldbank.org
81. Bonin H. Geographic Mobility in the European Union: Optimising its Economic and Social Benefits / H. Bonin [et al.] // IZA Research Report. – 2008. – № 19. – 152 p.
82. Borjas G. Economics of immigration / G. Borjas // Journal of Economic Literature. – 1994. – № 32. – P. 1667–1717.
83. Borjas G. Friends or Strangers: The Impact of Immigrants on the US Economy / G. Borjas – New York : Basic Books, 1990. – 274 p.
84. Borjas G. How Much Do Immigration and Trade Affect Labor Market Outcomes? / G. Borjas, R. Freeman, L. Katz // Brookings Papers on Economic Activity. – 1997. – № 1. – P. 1–90.
85. Borjas G. Immigration and welfare magnets / G. Borjas // Journal of Labor Economics. – 1999. – № 17. – P. 607–637.

86. Bourdet Y. Emigrant's Remittances and Dutch Disease in Cape Verde / Y. Bourdet, H. Falck // Kristianstad University College. – Working Paper. – 2003. – № 11. – 21 p.
87. Brada J. Capital Flight from Central and East European Countries: Estimates and Causes / J. Brada, A. M. Kutan, G. Vuksic // EMG Working Paper. – № 4. – 2008. – 38 p.
88. Carliner G. Wages, earnings and hours of first, second and third generation American males / G. Carliner // Economic Inquiry. – 1980. – № 18. – P. 87–102.
89. Chami R. Are Immigrant Remittance Flows a Source of Capital for Development? / R. Chami, C. Fullenkamp, S. Jahjah // International Monetary Fund. – 2005. – Vol. 52. – № 1. – P. 55–81.
90. Chami R. Macroeconomic consequences of remittances / R. Chami, A. Barajas, T. Cosimano [et al.] // International Monetary Fund, Occasional paper. – 2008. – № 259. – 84 p.
91. Charemza W. A small forward-looking inter-country model (Belarus, Russia and Ukraine) / W. Charemza, S. Makarova, Ya. Prytula [et al.] // Economic Modelling. – 2009. – Vol. 26. – P. 1172–1183.
92. Chishti M. The Phenomenal Rise in Remittances to India: A Closer Look // Migration Policy Institute. – 2007. – P. 1–16.
93. Chiswick B. The effect of Americanization on the earnings of foreign-born men / B. Chiswick // Journal of Political Economy. – 1978. – № 86. – P. 897–921.
94. Cooray A. International business cycles and remittance flows / A. Cooray, D. Mallick // The B. E. Journal of Macroeconomics. – 2013. – Vol. 13 (1). – P. 1–33.
95. Corbo V. Response to external and inflation shocks in a small open economy / V. Corbo, J. Tessaga // General Equilibrium models of the Chilean economy

- (ed. R. Chumacero and K. Schmidt-Hebbel), Central Bank of Chile. – 2005. – P. 29–55.
96. Cortes P. The effect of low-skilled immigration on US prices: Evidence from CPI data / P. Cortes // *Journal of Political Economy*. – 2008. – Vol. 116. – № 3. – P. 381–422.
97. Cox D. Intergenerational transfers and the demonstration effect / D. Cox, O. Stark // Boston College. – Working Papers in Economics. – 1994. – 329 p.
98. De Macedo J. Emigration and Remittances in Neoclassical Steady State / J. de Macedo // *Economia*. – 1977. – № 1. – P. 95–111.
99. Desai D. The fiscal impact of high-skilled emigration: Flows of Indians to the US / D. Desai, J. Kapur, K. McHale // *Rogers Journal of Development Economics*. – 2009. – № 88 (1). – P. 32–44.
100. Do Workers' Remittances Promote Economic Growth? / A. Barajas, R. Chami, C. Fullenkamp [et al.] // International Monetary Fund. – Working Paper. – 2009. – № 153. – 22 p.
101. Docquier F. Are migrant minorities strategically self-selected? / F. Docquier, H. Rapoport // *Population Economics*. – 1998. – № 11. – P. 579–588.
102. Durand J. Migradollars and development: A reconsideration of the Mexican case / J. Durand, E. Parrado, D. Massey // *International Migration Review*. – 1996. – P. 423–444.
103. Economy & Growth Data [Электронный ресурс] // The World Bank. – 2015. – Режим доступа : www.data.worldbank.org
104. Elbadawi I. Determinants of Expatriate Workers' Remittances in North Africa and Europe / I. Elbadawi, R. Rocha // World Bank Policy Research Working Paper. – 1992. – P. 10–38.
105. Eurostat [Электронный ресурс] // European Union. – 2015. – Режим доступа : www.ec.europa.eu/eurostat/data/database

106. Faini R. Remittances and the Brain Drain / R. Faini // IZA Discussion Paper. – 2006. – № 2155. – 19 p.
107. Faist T. The Volumes and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces / T. Faist // Oxford University Press. – 2000. – 400 p.
108. Freund C. Remittances, Transaction Costs, Determinants, and Informal Flows / C. Freund, N. Spatafora // World Bank. – Policy Research Working Paper. – 2005. – № 3704. – 42 p.
109. Friedberg R. The Impact of Immigrants on Host Country Wages, Employment and Growth / R. Friedberg, J. Hunt // The Journal of Economic Perspectives. – 1995. – Vol. 9. – № 2. – P. 23–44.
110. Germenji E. Estimating remittance functions for rural-based Albanian emigrants / E. Germenji, I. Beka, A. Sarris // Working paper ACE research project. – 2001. – P. 97-8158-R.
111. Gianmarco O. Rethinking the Effects of Immigration on Wages / O. Gianmarco, G. Peri // Journal of the European Economic Association. – 2012. – № 10. – P. 152–197.
112. Giuliano P. Remittances, financial development, and growth / P. Giuliano, M. Ruiz-Arranz // Journal of Development Economics. – 2009. – Vol. 90. – № 1. – P. 144–152.
113. Glytsos N. Remittances in Temporary Migration: A theoretic Model and Its Testing with the Greek-German Experience / N. Glytsos // Weltwirtschaftliches Archiv. – 1988. – Vol. 124 (3). – P. 524–549.
114. Glytsos N. Theoretical and Empirical Determinants of International Labor Mobility: A Greek-German Perspective / N. Glytsos, L. Katseli // Center for Economic Policy Research. – Discussion Paper Series. – 1986. – № 148. – P. 58–79.

115. Google Books Ngram Viewer [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://books.google.com/ngrams/graph?content=migrant+remittances&year_start=1900&year_end=2014&corpus=15&smoothing=3&share=&direct_url=t1%3B%2Cmigrant%20remittances%3B%2C0
116. Gorodnichenko Y. Understanding the Individualism-Collectivism Cleavage and its Effects: Lessons from Cultural Psychology / Y. Gorodnichenko, G. Roland // *Institutions and comparative economic development*. – 2012. – P. 213–236.
117. Greenback 2.0 – Remittances Champion Cities [Электронный ресурс] // *Remittance Prices Worldwide*. – 2015. – Режим доступа : <https://remittanceprices.worldbank.org/en/project-greenback-20remittances-champion-cities>
118. Gubert F. Do Migrants Insure Those Who Stay Behind? Evidence from the Kayes Area (Western Mali) / F. Gubert // *Oxford Development Studies*. – 2002. – Vol. 30. – P. 267–287.
119. Haas H. Migration and development. A theoretical perspective / H. de Haas // *International Migration Institute*. – Working Paper. – Oxford, 2008. – № 9. – 57 p.
120. Hagen-Zanker J. The determinants of remittances: A review of the literature / J. Hagen-Zanker, M. Siegel // *Maastricht University*. – Working Paper. – 2007. – 26 p.
121. Hagen-Zagen J. Why do people migrate? A review of the theoretical literature / J. Hagen-Zagen // *MPRA Paper*. – 2011. – № 28197. – 25 p.
122. Hodrick R. Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation / R. Hodrick, E. Prescott // *Journal of Money, Credit, and Banking*. – 1997. – № 1. – P. 1–16.

123. Hofstede G. Culture's consequences: International differences in work-related values / G. Hofstede // Beverly Hills. – CA : Sage Publications. – 1984. – 327 p.
124. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind / G. Hofstede. – Berkshire : Mc Grwa-Hill, 1991. – P. 188–215.
125. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind / G. Hofstede, G. J. Hofstede, M. Minkov // 3rd Edition. – McGraw-Hill, 2010. – 550 p.
126. Holst E. Migration and Money. What determines Remittances? Evidence from Germany / E. Holst, M. Schrooten // Institute for Economic Research Hitotsubashi University. – Discussion Paper Series A. – 2006. – № 477. – 29 p.
127. Hui C. Individualism–collectivism : A study of cross-cultural researchers / C. Hui, H. Triandis // Journal of Cross-Cultural Psychology. – 1986. – № 17. – P. 225–248.
128. Hunt J. Which Immigrants are Most Innovative and Entrepreneurial? Distinctions by Entry Visa / J. Hunt // Journal of Labor Economics. – 2011. – Vol. 29. – № 3. – P. 417–457.
129. Hyder Z. Equilibrium Real Effective Exchange Rate and Real Exchange Rate Misalignment in Pakistan / Z. Hyder, A. Mahboob // State Bank of Pakistan, Research Bulletin. – 2005. – Vol. 2. – № 1. – P. 237–263.
130. Iakova D. The Macroeconomic Effects of Migration from the New European Union Member States to the United Kingdom / D. Iakova // International Monetary Fund. – Working Paper. – 2007. – № 61. – 17 p.
131. Index Hofstede [Электронный ресурс] // Geert and Gert Jan Hofstede site. – 2010. – Режим доступа : www.geerthofstede.eu
132. Inglehart R. Culture Shift in Advanced Industrial Societies / R. Inglehart // Princeton University Press. – Princeton. – 1990. – P. 100–128.

133. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. Article 2 [Электронный ресурс] // The Global Campaign for Ratification of The Rights of Migrants. – Режим доступа : <http://www.migrantsrights.org/convention.html>
134. International Financial Statistics [Электронный ресурс] // IMF. – 2015. – Режим доступа : www.imf.org
135. International Migration: the human face of globalization // OECD. – Paris, 2009. – 167 p.
136. International Migration and Development in Mexican Communities / J. Durand, W. Kandel, E. Parrado, D. Massey // *Demography*. – 1996. – Vol. 33 (2). – P. 249–264.
137. Irving J. Migrant Remittance Flows: Findings from a global Survey of Central Banks / J. Irving, S. Mohapatra, D. Ratha // The World Bank, Working paper. – 2010. – № 194. – 72 p.
138. Isakova A. Financial Sector Development and Dollarization in the Economies of Central Asia [Электронный ресурс] / A. Isakova // Research Project with the support of Global Development Network. – 2010. – № 69. – Режим доступа : http://cloud2.gdnet.org/cms.php?id=research_paper_abstract&research_paper_id=16537
139. Ize A. Dollarization of Financial Intermediation: Causes and Policy Implications / A. Ize, E. Levy-Yeyati // IMF Working Paper 98/28. – International Monetary Fund. – Washington D.C., 1998. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9828.pdf>.
140. Ji L. Is it culture or is it language? Examination of language effects in cross-cultural research on categorization / L. Ji, Z. Zhang, R. Nisbett // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 2004. – № 87. – P. 57–65.

141. Jidoud A. Remittances and Macroeconomic Volatility in African Countries / A. Jidoud // International Monetary Fund. – Working Paper. – 2015. – № 49. – 37 p.
142. Job Attitudes: Review of Research and Opinion / F. Herzberg, B. Mausner, R. Peterson, D. Capwell // Pittsburg, PA : Psychological Service of Pittsburg. – 1957. – P. 67–89.
143. Kagitcibasi C. The autonomous-relational self: A new synthesis / C. Kagitcibasi // European Psychologist. – 1996. – № 1. – P. 180–196.
144. Katseli L. Effects of Migration on Sending Country: What Do We Know? / L. Katseli, R. Lucas, T. Xenogiani // OECD Developing Centre. – Paris, 2006. – № 250. – 42 p.
145. Kerr S. Economic Impacts of Immigration : A Survey / S. Kerr, W. Kerr // Harvard Business School. – Working Paper. – 2011. – Vol. 9. – № 13. – 37 p.
146. Kerr W. The Supply Side of Innovation: H-1B Visa Reform and US Ethnic Invention / W. Kerr, W. Lincoln // Journal of Labor Economics. – 2010. – Vol. 28. – № 3. – P. 473–508.
147. Ketkar S. Diaspora Bonds: Tapping the Diaspora during Difficult Times / S. Ketkar, D. Ratha // Journal of International Commerce, Economics and Policy. – 2010. – Vol. 1. – № 2. – P. 251–263.
148. Ketkar S. Innovative Financing for Development / S. Ketkar, D. Ratha // The World Bank. – Washington D.C., 2009. – 201 p.
149. Kireyev A. The Macroeconomics of Remittances: The Case of Tajikistan / A. Kireyev // International Monetary Fund. – Working Paper. – 2006. – № 2. – 24 p.
150. Kitayama S. Culture, emotion, and well-being : Good feelings in Japan and the United States / S. Kitayama, H. Markus, M. Kurokawa // Cognition and Emotion. – 2000. – № 14. – P. 93–124.

151. Kupets O. The Development and the Side Effects of Remittances in the CIS Countries: the Case of Ukraine / O. Kupets // European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies – CARIM-East Research Report. – 2012. – 54 p.
152. Kurekova L. Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU EastWest flows / L. Kurekova // Interdisciplinary conference on Migration. Economic Change, Social Challenge (University College London, April 6–9, 2011). – L., 2011. – 37 p.
153. Kurien P. A Socio-Cultural Perspective on Migration and Economic Development: Middle Eastern Migration from Kerala, India / P. Kurien – Syracuse, 2002. – 238 p.
154. Lastovetska R. Immigrant Remittances as Compensation in the Periods of Economic Downturns / Roksolana Lastovetska // Visnyk of the Lviv University. Series International Relations. – 2014. – № 35. – P. 165–170.
155. Lastovetska R. O. The impact of remittances outflows on the economy of Poland / Roksolana Orestivna Lastovetska // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2015. – № 9-10. – P. 123–125.
156. Lastovetska R. Вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів в Україні / Roksolana Lastovetska // Procesy migracyjne we współczesnym świecie: wyzwania dla społeczności międzynarodowej [red. R. Kordonski, O. Kordonska]. – Lwów; Olsztyn : Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, 2016. – S. 143–154.
157. Lee E. S. A Theory of Migration / E. S. Lee // Demography. – 1966. – Vol. 3. – № 1. – P. 47–57.
158. Levitt P. It's Not Just About the Economy, Stupid / P. Levitt // Wellesley College and Harvard University MIT and Center for the New Economy. – May 2010. – P. 27–29.

159. Lucas R. Motivations to remit: Evidence from Botswana / R. Lucas, O. Stark // *Journal of Political Economy*. – 1985. – Vol. 93. – P. 901–918.
160. Maimbo S. Worker Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance / S. Maimbo, D. Ratha // *Remittances: Development Impact and Future Prospects*, The World Bank. – 2005. – 379 p.
161. Mansoor A. Migration and Remittances. Eastern Europe and the Former Soviet Union / A. Mansoor, B. Quillin // *The World Bank*. – 2006. – 214 p.
162. Massey D. S. Economic development and international migration in comparative perspective / D. S. Massey // *Population and development review*. – 1988. – Vol.14. – № 3. – P. 383–409.
163. Massey D. S. Patterns and Processes of International Migration in the 21st Century / D. S. Massey. – University of Pennsylvania, 2003. – 42 p.
164. Massey D. S. Why does immigration occur? A theoretical synthesis / D. S. Massey // *The Handbook of International Migration*. The Russell Sage Foundation. – 1999. – P. 34–53.
165. Menz G. Political Economy of Managed Migration / G. Menz // *Oxford University Press*. – 2009. – 318 p.
166. Mexico's 3×1 Programs Aims to Channel Remittances [Электронный ресурс] // *Future Challenges*. – 2015. – Режим доступа : <https://futurechallenges.org/local/mexicos-3x1-programs-aims-to-channel-remittances/>
167. *Migration and Remittances Factbook 2011. Second Edition* // The International Bank for Reconstruction and Development. – The World Bank. – Washington : Green Press Initiative, 2011. – 264 p.
168. *Migration and Remittances Factbook 2016. Third Edition* // The International Bank for Reconstruction and Development. – The World Bank. – Washington D.C., 2015. – 287 p.

169. Migration and Remittances : Recent Developments and Outlook / D. Ratha, S. De, E. Dervisevic [et al.] // Migration and Development Brief. – The World Bank. – 2015. – № 24. – 27 p.
170. Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook / Migration and Remittances Team, Development Prospects Group // Migration and Development Brief. – 2014. – № 22. – 31 p.
171. Migration, Remittances, Diaspora and Development [Электронный ресурс] // World Bank. – 2015. – Режим доступа : <http://web.worldbank.org/>
172. Mincer J. Family migration decisions / J. Mincer // Journal of Political Economy. – 1978. – Vol. 86. – P. 749–773.
173. Mines R. Developing a Community Tradition of Migration to the United States: a Field Study in Rural Zacatecas, Mexico, and California Settlement Areas / R. Mines // Program in US-Mexican Studies, University of California, San Diego. – Monograph Series. – 1981. – № 3. – 219 p.
174. Miranda K. Workers' Remittances, Commodity Aid Utilization and Exchange Rate Unification / K. Miranda // IMF. – 1988. – P. 15–21.
175. Moldova after the Global Crisis: Promoting Competitiveness and Shared Growth // The World Bank, World Bank Report. – 2011. – № 55195-MD. – 101 p.
176. Olney W. Remittances and the Wage Impact of Immigration / W. Olney // Journal of Human Resources. – 2015. – Vol. 50. – № 3. – P. 694–727.
177. Osili U. Remittances and savings from international migration: Theory and evidence using a matched sample / U. Osili // Journal of Development Economics. – 2007. – Vol. 83 (2). – P. 446–465.
178. PayPal [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа : <https://www.paypal.com/>

179. Pereira A. Neoclassical Growth with Emigration and Remittances: An Extension to Optimal control / A. Pereira // *Economia*. – 1982. – № 6. – P. 209–233.
180. Piore M. *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies* / M. Piore // Cambridge University Press. – 1980. – 240 p.
181. Poirine B. A Theory of Remittances as an Implicit Family Loan Arrangement / B. Poirine // *World Development*. – 1997. – Vol. 25. – P. 589–611.
182. *Policy Coherence for Development: Migration and Developing Countries* // OECD Development Centre. – Paris, 2007. – 154 p.
183. Poros M. Migrant Social Networks: Vehicles for Migration, Integration, and Development / M. Poros // City University of New York. – 2011. – P. 27–33.
184. Prytula Y. Socio-Economic Determinants of International Migration / Y. Prytula, N. Pohorila // *Journal of Identity and Migration Studies*. – University of Oradea Publishing House. – 2012. – Vol. 6. – № 1. – P. 3–26.
185. Pylypenko A. Regional Map of Mentality after G. Hofstede: Lessons From Ukraine / A. Pylypenko, N. Lytvynenko, V. Voloshenuk // *Journal of US-China Public Administration*. – 2012. – № 2. – P. 195–204.
186. Raheem I. D. Capital inflows and outflow and economic growth in Sub-Saharan Africa / I. D. Raheem, O. A. Adeniyi // *International Journal of Economics and Business Research*, Inderscience Enterprises Ltd. – 2015. – Vol. 10 (1). – P. 66–80.
187. Rajan R. What prevents aid from enhancing growth? / R. Rajan, A. Subramanian // *IMF Working Paper*. – Washington D.C., 2005. – № 05/126. – 87 p.
188. Rapoport H. *The Economics of Migrants' Remittances* / H. Rapoport, F. Docquier // *The Institute for the Study of Labor*. – 2005. – № 1531. – P. 55–78.

189. Ratha D. Leveraging Remittances for Development / D. Ratha // Migration Policy Institute. – 2007. – P. 1–16.
190. Ratha D. Outlook for remittance Flows 2010-2011 / D. Ratha, S. Mohapatra, A. Silwal // Migration and Development Brief. – The World Bank. – 2010. – № 12. – 18 p.
191. Ratha D. Preliminary Estimates of Diaspora Savings / D. Ratha, S. Mohapatra // Migration and Development Brief. – The World Bank. – 2011. – № 14. – 6 p.
192. Ratha D. Remittances from Russia to CIS countries likely to fall sharply / D. Ratha [Электронный ресурс] // The World Bank. – 2014. – Режим доступа : www.blogs.worldbank.org/peoplemove/remittances-russia-cis-countries-likely-fall-sharply
193. Ratha D. South-South Migration and Remittances / D. Ratha, W. Shaw // World Bank Development Prospects Group. – World Bank Working Paper. – 2007. – P. 1–10.
194. Ravenstein E. G. The laws of migration / E. G. Ravenstein // Journal of the Royal Statistical Society. – 1885. – № 48. – P. 167–235.
195. Ravenstein E. G. The laws of migration / E. G. Ravenstein // Journal of the Royal Statistical Society. – 1889. – № 52. – P. 214–301.
196. Recommendations on Statistics of International Migration [Электронный ресурс] // United Nations, New York. – 1998. – Режим доступа : <http://www.armstat.am/file/doc/99475948.pdf>.
197. Regional Statistics [Электронный ресурс] // Central Statistical Office in Poland. – 2015. – Режим доступа : www.stat.gov.pl
198. Reichert J. The migrant syndrome: Seasonal U.S. wage labor and rural development in central Mexico / J. Reichert // Human Organization. – 1981. – Vol. 40. – № 1. – P. 56–66.

199. Remittance Data Inflows [Электронный ресурс] // The World Bank. – 2014. –
Режим доступа : www.econ.worldbank.org
200. Remittance Data Outflows [Электронный ресурс] // The World Bank. – 2015.
– Режим доступа : www.econ.worldbank.org
201. Remittance Prices Worldwide [Электронный ресурс] // The World Bank. –
Режим доступа : <https://remittanceprices.worldbank.org/>
202. Rempel H. The role of urban-to-rural remittances in rural development
/ H. Rempel, R. Lobdell // The role of urban-to-rural remittances in rural
development. – Journal of Development Studies. – 1978. – № 14. – P. 324–341.
203. Report on the Remittance Agenda of the G20 / International Bank for
Reconstruction and Development // The World Bank. – 2014. – 39 p.
204. Resilience amidst Conflict: An Assessment of Poverty in Nepal, 1995-96, and
2003-04 // The World Bank. – 2006. – 156 p.
205. Riley R. Immigration and its Effects / R. Riley, M. Weale // National Institute
Economic Review. – 2006. – Vol. 198. – P. 4–9.
206. Roberts B. Remittances in Armenia: Size, Impacts, and Measures to Enhance
Their Contribution to Development / B. Roberts, K. Banaian // United States
Agency for International Development (USAID) – Yerevan, 2004. – 64 p.
207. Rowthorn R. The fiscal impacts of immigration on advanced economies
/ R. Rowthorn // Oxford Review of Economic Policy. – 2008. – Vol. 24. –
№ 3. – P. 560–580.
208. Saadi-Sedik T. To Smooth or Not to Smooth: The Impact of Grants and
Remittances on the Equilibrium Real Exchange Rate in Jordan / T. Saadi-Sedik,
M. Petri // IMF Working Paper. – 2006. – № 257. – 37 p.
209. Sana M. Household Composition, Family Migration, and Community
Context: Migrant Remittances in Four Countries / M. Sana, D. Massey // Social
Science Quarterly. – 2005. – № 86 (2). – P. 509–528.

210. Schiopu I. Determinants of Workers' Remittances Evidence From The European Neighbouring Region / I. Schiopu, N. Siegfried // European Central Bank. – Working Paper Series. – 2006. – № 688. – 34 p.
211. Shavitt S. The horizontal/vertical distinction in cross-cultural consumer research / S. Shavitt, A. Lalwani, J. Zhang, C. Torelli // Journal of Consumer Psychology. – 2006. – № 16 (4). – P. 325–342.
212. Sjaadstad L. The costs and returns of human migration / L. Sjaadstad // Journal of Political Economy. – 1962. – Vol. 70. – P. 80–93.
213. Skeldon R. Migration and Development. A Global perspective / R. Skeldon // Longman Limited. – London, 1997. – 253 p.
214. Stahl C. Overseas Workers' Remittances in Asian Development / C. Stahl, F. Arnold // International Migration Review. – 1986. – № 20 (4). – P. 899–925.
215. Stark O. Migration Dynamics / O. Stark, Y. Wang // Economics Letters. – 2002. – № 76. – P. 159–164.
216. Stark O. On the Role of Rural to Urban Migration in Rural Development / O. Stark // Journal of Development Studies. – 1980. – Vol. 16 (3). – P. 369–374.
217. Stark O. Relative deprivation and international migration / O. Stark, J. Taylor // Demography. – 1989. – № 26. – P. 1–14.
218. Stark O. Rural-to-urban Migration in LDCs: a Relative Deprivation Approach / O. Stark // Economic Development and Cultural Change. – 1984. – Vol. 32. – № 3. – P. 475–486.
219. Stephan P. Exceptional contributions to US science by the foreign-born and foreign-educated / P. Stephan, S. Levin // Population Research and Policy Review. – 2001. – Vol. 20. – № 1-2. – P. 59–79.
220. Storesletten K. Sustaining fiscal policy through immigration / K. Storesletten // Journal of Political Economy. – 2000. – Vol. 108. – № 2. – P. 300–323.

221. Straubhaar T. The Determinants of Workers' Remittances: The Case of Turkey / T. Straubhaar // *Weltwirtschaftliches Archiv*. – 1986. – Vol. 122. – P. 728–739.
222. Swamy G. International Migrant Workers' Remittances: Issues and Prospects / G. Swamy // *World Bank Staff Working Paper*. – Washington D.C., 1981. – № 481. – 64 p.
223. Swiston A. Spillovers to Central America in Light of the Crisis: What a Difference a Year Makes / A. Swiston // *International Monetary Fund. – Working Paper*. – 2010. – № 35. – 37 p.
224. Tackling the Policy Challenges of Migration: Regulation, Integration, Development // *OECD Development Centre*. – Paris, 2011. – 27 p.
225. Tadesse B. Do immigrants counter the effect of cultural distance on trade? Evidence from US state-level exports / B. Tadesse, R. White // *Journal of Socio-economics*. – 2008. – 37 p.
226. Taylor J. B. Discretion versus Policy Rules in Practice / J. B. Taylor // *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*. – 1993. – № 39. – P. 195–214.
227. Taylor J. E. Migration and income diversification: Evidence from Burkina Faso / J. Taylor, F. Wouterse // *World Development, Elsevier*. – Vol. 36. – № 4. – 2008. – P. 625–640.
228. Taylor J. E. Remittances and Development in Mexico: The New Labour Economics of Migration: a Critical Review / J. E. Taylor, P. L. Fletcher // *Rural Mexico Research Project*. – 2001. – № 2. – P. 69–81.
229. Theories of International Migration : a Review and Appraisal / D. S. Massey, J. Arango, G. Hugo [et al.] // *Population and Development Review*. – 1993. – Vol. 19. – № 3. – P. 431–466.

230. Todaro M. P. A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries / M. P. Todaro // *American Economic Review*. – 1969. – № 59. – P. 138–148.
231. Todaro M. P. Internal migration in developing countries: a survey / M. Todaro, Ed. R. Easterlin // *Population and economic change in developing countries*. – University of Chicago Press. – 1980. – P. 361–402.
232. Triandis H. Acculturation indices as a means of confirming cultural differences / H. Triandis, Y. Kashima, E. Shimada, M. Villareal // *International Journal of Psychology*. – 1986. – № 21. – P. 43–70.
233. U.S. Bureau of the Census. X-12-ARIMA Reference Manual [Электронный ресурс] // U.S. Department of Commerce, Washington, D.C. – 2011. – Режим доступа : <https://www.census.gov/ts/x12a/v03/x12adocV03.pdf>.
234. Uzagalieva A. The poverty Effect of Remittance Flows: Evidence from Georgia / A. Uzagalieva, A. Menezes // *Post-Communist Economies*. – 2009. – Vol. 21. – № 4. – P. 453–474.
235. Wahba S. What Determines Workers' Remittances / S. Wahba // *Finance and Development*. – 1991. – P. 41–44.
236. Workers' Remittances and the Equilibrium Real Exchange Rate: Theory and Evidence / A. Barajas, R. Chami, D. Hakura, P. Montiel // *International Monetary Fund*. – Working Paper. – 2010. – № 287. – 42 p.
237. Worlds in motion. Understanding international migration at the end of the millennium / D. S. Massey, J. Arango, G. Hugo [et al.] // *Clarendon Press Oxford*. – 1998. – 316 p.
238. Yang D. Coping with disaster: The impact of hurricanes on international financial flows, 1970-2002 / D. Yang // *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*. – 2008. – № 8. – 38 p.
239. Zipf G. The PP/D hypothesis: on the Intercity Movement of Persons / G. Zipf // *American Sociological Review*. – 1946. – № 11. – P. 677–686.

ДОДАТКИ

Додаток А

Характеристика основних теорій міграції

Теорія	Предмет аналізу	Рівень аналізу	Чинники впливу	Критика
Неокласична теорія міграції	Причини міграції	Макро Мікро	Різниця в заробітній платі, рівнях доходу, можливостях працевлаштування	Не включає політичні фактори міграції. Не пояснює міграцію при однакових рівнях доходів. Не враховує ринкові недоліки. Статичність
Теорія людського капіталу		Мікро	Економічні переваги, індивідуальні характеристики	Надто оптимістичний погляд на явище міграції (люди не завжди мігрують за власним бажанням та заради отримання вищих доходів)
Нова економічна теорія міграції		Мікро Мезо	Розподіл доходів, недоліки кредитного ринку та ринку праці	Виступає більше як критика неокласичної теорії ніж як самостійна концепція. Прив'язка до країни виїзду. Обмежена в застосуванні (важко виокремити чинники ризику та ринкових недоліків від змінних доходу та рівня зайнятості)
Теорія сегментованого ринку		Макро: національний рівень Мезо	Попит на робочу силу, біфуркація ринку праці, ПП, міграційна політика держави	Прив'язка до країни в'їзду, виключає чинники «виштовхування» Неспроможність пояснити міграційні потоки між країнами з подібною структурою економіки
Теорія міграційних мереж	Тривалість і напрями міграцій-	Мезо	Міграційні мережі, діаспора	Мережі можуть бути взаємовиключними і сповільнювати міграцію замість стимулювати

Теорія міграційних систем	них потоків	Макро	Простір для розвитку	Описана недостатньою. Неспроможна пояснити зникнення міграційних систем із часом
Транснаціональна теорія міграції		Транснаціональний	Транснаціональний соціальний простір	Сумнівною є новизна концепції

Джерело: складено автором на основі даних [64, 119, 152, 162]

Додаток Б

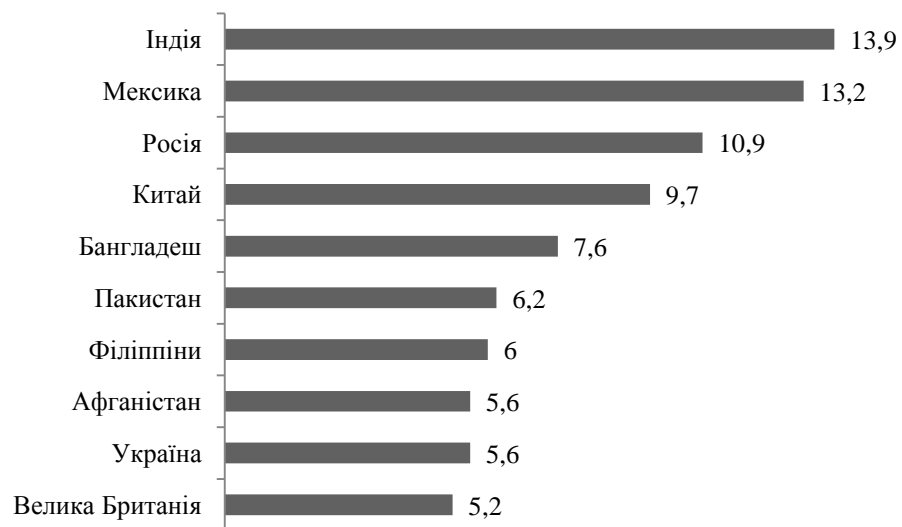
**Країни-реципієнти грошових переказів зі США
з розрахунку на одного мігранта у 2014 р.**

№	Країна-реципієнт	Перекази на 1 мігранта (дол. США)	Індекс Гофштеде	№	Країна-реципієнт	Перекази на 1 мігранта (дол. США)	Індекс Гофштеде
1	Люксембург	29 909	60	34	Бангладеш	2 529	20
2	Бельгія	21 893	75	35	Марокко	2 517	46
3	Франція	12 956	71	36	Ізраїль	2 508	54
4	Швеція	11 427	71	37	Латвія	2 454	70
5	Іспанія	9 246	51	38	Еквадор	2 311	8
6	Угорщина	8 124	80	39	Португалія	2 217	27
7	Китай	6 850	20	40	Індонезія	2 192	14
8	Мальта	6 207	59	41	Ямайка	2 112	39
9	Таїланд	5 875	20	42	Польща	1 988	60
10	Гватемала	5 687	6	43	Перу	1 977	16
11	Австрія	5 679	55	44	Мексика	1 884	30
12	Індія	5 424	48	45	Колумбія	1 847	13
13	Панама	5 391	11	46	Хорватія	1 825	33
14	Данія	5 275	74	47	Нідерланди	1 628	80
15	Чехія	5 019	58	48	Україна	1 574	31,5 (експертні оцінки)
16	В'єтнам	4 910	20	49	Бразилія	1 454	38
17	Коста-Рика	4 886	15	50	Болгарія	1 340	30
18	Філіппіни	4 833	32	51	Румунія	1 055	30
19	Австралія	4 794	90	52	Ірландія	1 052	70
20	Словенія	4 330	27	53	Малайзія	929	26
21	Литва	4 299	60	54	Іран	872	41

22	Швейцарія	4 217	68	55	Греція	854	35
23	Німеччина	3 876	67	56	Росія	707	39
24	Словаччина	3 769	52	57	Нова Зеландія	624	79
25	Японія	3 758	46	58	Аргентина	589	46
26	Норвегія	3 717	69	59	Гонконг	475	25
27	Фінляндія	3 607	63	60	Уругвай	394	36
28	Сербія	3 023	25	61	Туреччина	375	37
29	Пакистан	2 996	14	62	Велика Британія	366	89
30	Ель-Сальвадор	2 820	19	63	Тринідад і Тобаго	353	16
31	Італія	2 696	76	64	Венесуела	197	12
32	Естонія	2 611	60	65	Чилі	1	23
33	Південна Корея	2 538	18				

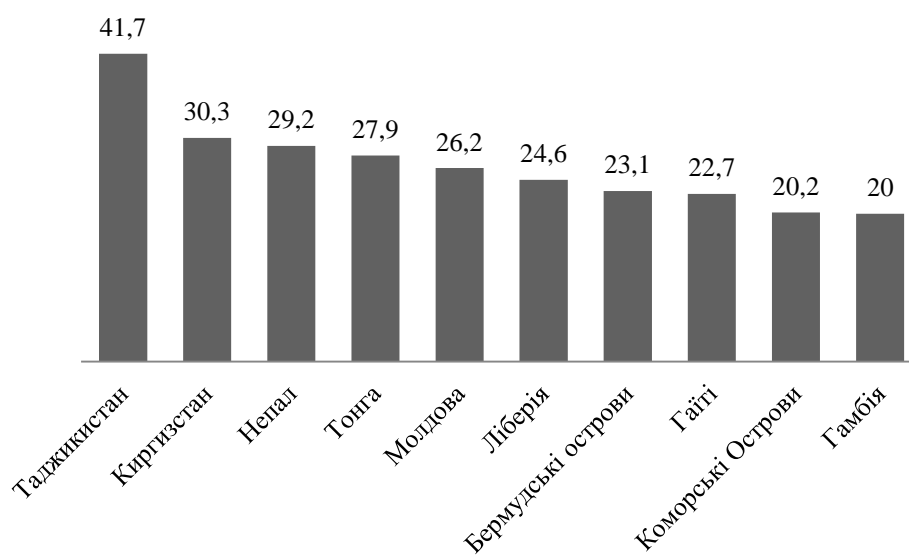
Джерело: складено автором на основі даних [79; 131]

Додаток В

Країни-донори робочої сили в 2013 р., млн осіб

Додаток Г

Частка грошових переказів у ВВП країн у 2014 р., %

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Динаміка макроекономічних показників в Україні, використаних у
економетричній моделі (квартальні показники за 2000–2014 рр.)**

Рік, квартал	ВВП, млн грн.	ВВП ЄС, млн євро	Інвестиції, млн дол. США	Грошові перекази, млн дол. США	Процентна ставка, %	Реальний ефективний обмінний курс (Індекс 2010 = 100 %)	Інфляція (Індекс 2010 = 100 %)
2000кв1	32309	2269042	395	5	23,5	86,4	32,1
2000кв2	37889	2297991	254	8	9,6	94,9	34,4
2000кв3	51238	2323633	210	9	21,0	97,7	35,7
2000кв4	48634	2355878	224	11	19,2	102,4	37,1
2001кв1	39201	2368029	217	28	5,9	102,8	38,4
2001кв2	46481	2405934	176	33	21,4	107,6	39,4
2001кв3	58999	2418693	204	38	22,3	106,2	38,9
2001кв4	59509	2440132	237	42	16,6	108,1	39,4
2002кв1	44132	2472224	169	41	9,1	107,9	39,8
2002кв2	50117	2485009	180	45	5,4	104,2	39,7
2002кв3	65067	2504148	203	55	3,6	98,4	38,5
2002кв4	66494	2526609	213	66	4,0	98,3	39,2
2003кв1	52583	2517088	168	66	5,4	96,7	40,7
2003кв2	60798	2513705	202	74	6,1	94,5	41,4
2003кв3	75812	2547511	179	88	8,1	92,6	41,0
2003кв4	78151	2577982	282	102	12,0	91,4	42,2
2004кв1	66981	2613204	200	90	5,1	90,1	43,7
2004кв2	78607	2655814	253	104	4,2	92,4	44,5
2004кв3	99405	2680687	293	115	3,0	92,1	45,0
2004кв4	100120	2696518	282	102	13,1	92,2	47,2
2005кв1	88104	2723688	367	114	3,3	93,4	49,6
2005кв2	101707	2766770	396	146	1,8	100,8	51,0
2005кв3	122861	2795329	464	163	4,9	103,3	51,5
2005кв4	128780	2838102	506	172	6,6	106,1	52,7
2006кв1	106348	2875947	560	164	2,8	106,7	54,4
2006кв2	126319	2918560	678	204	5,6	104,4	54,6
2006кв3	152406	2957893	844	213	3,0	105,0	55,6
2006кв4	159080	3016570	963	248	2,9	108,2	58,7
2007кв1	139444	3069962	846	868	2,1	107,5	60,0
2007кв2	166869	3103057	1039	1050	2,3	105,4	60,9
2007кв3	199535	3144251	1157	1229	1,6	106,4	63,4
2007кв4	214883	3160564	1262	1356	3,0	107,0	67,8

2008 _{кв1}	191459	3164018	1274	1289	7,3	111,2	73,4
2008 _{кв2}	236033	3157969	1628	1485	17,0	117,4	79,2
2008 _{кв3}	276451	3152914	1902	1604	8,0	121,8	79,8
2008 _{кв4}	244113	3067313	2137	1391	22,6	114,3	83,1
2009 _{кв1}	189028	2925779	1625	1155	34,2	102,5	88,4
2009 _{кв2}	214103	2938496	1796	1229	5,4	100,8	91,1
2009 _{кв3}	250306	2969640	1681	1293	4,7	95,0	92,0
2009 _{кв4}	259908	2979233	1947	1396	6,2	91,5	94,2
2010 _{кв1}	217074	3020123	1402	1175	5,0	97,1	98,4
2010 _{кв2}	255545	3074610	1774	1390	2,7	101,6	98,7
2010 _{кв3}	300446	3112616	1662	1482	2,0	101,4	99,8
2010 _{кв4}	306281	3121739	1874	1560	4,0	99,9	103,1
2011 _{кв1}	258591	3169920	1483	1436	3,1	99,9	105,9
2011 _{кв2}	310277	3168314	2609	1710	4,0	98,4	109,3
2011 _{кв3}	368488	3182577	2457	1776	7,3	99,4	108,2
2011 _{кв4}	362635	3185753	2715	1794	14,0	103,7	108,3
2012 _{кв1}	292324	3217398	1858	1609	5,4	103,1	109,0
2012 _{кв2}	346005	3230743	2449	1743	8,4	104,0	108,9
2012 _{кв3}	387109	3259153	3159	1923	15,7	103,6	108,2
2012 _{кв4}	379231	3252892	2559	2016	19,1	100,4	108,2
2013 _{кв1}	302121	3244056	1998	1746	3,6	99,2	108,4
2013 _{кв2}	351482	3260611	2405	2001	3,2	100,4	108,5
2013 _{кв3}	393026	3270686	3230	2257	3,5	100,1	107,9
2013 _{кв4}	402777	3298843	3142	2309	7,6	98,9	108,4
2014 _{кв1}	315535	3328689	1577	1509	11,6	92,8	110,3
2014 _{кв2}	372770	3357677	1905	1631	9,2	74,0	119,3
2014 _{кв3}	434166	3367750	1981	1711	11,8	72,7	123,9
2014 _{кв4}	443091	3381221	1542	1468	18,6	73,7	132,6

Джерело: складено автором на основі даних [105, 134, 39]

Таблиця Д.2

**Описова статистика змінних аналізованої економетричної моделі по
Україні (квартальні дані за 2000-2014 рр.)**

Аналізовані змінні	Середнє значення	Стандартне відхилення	Кількість спостережень
ВВП	193 млрд грн.	125 млрд грн.	60
Світовий ВВП	2898 млрд євро	334 млрд євро	60
Інвестиції	1,2 млрд дол. США	0,9 млрд дол. США	60
Грошові перекази	869 млн дол. США	773 млн дол. США	60
Процентна ставка	8,7 %	7,08 %	60
Реальний ефективний обмінний курс	99,8 % (Індекс 2010 = 100 %)	9 %	60
Інфляція	72,4 % (Індекс 2010 = 100 %)	30,5 %	60

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Додаток Е

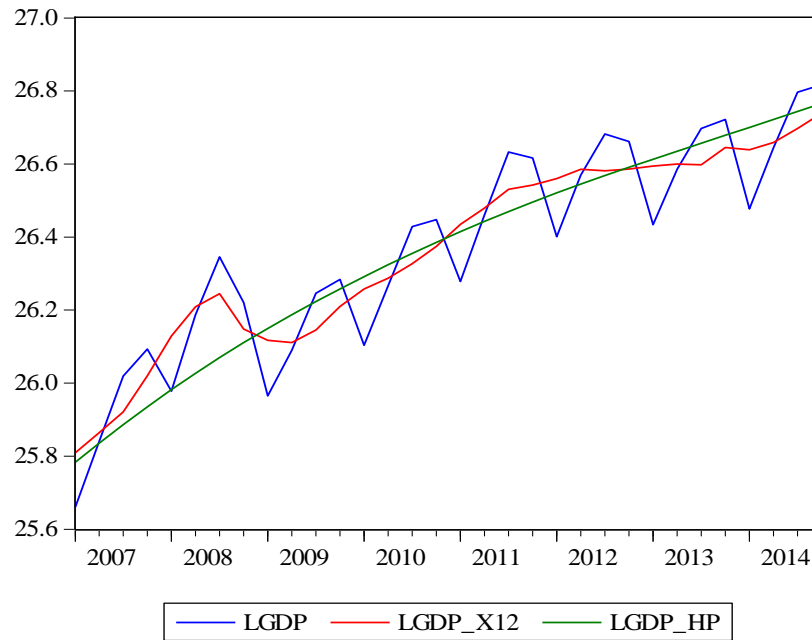

Рис. Е.1. Відхилення показника ВВП України від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

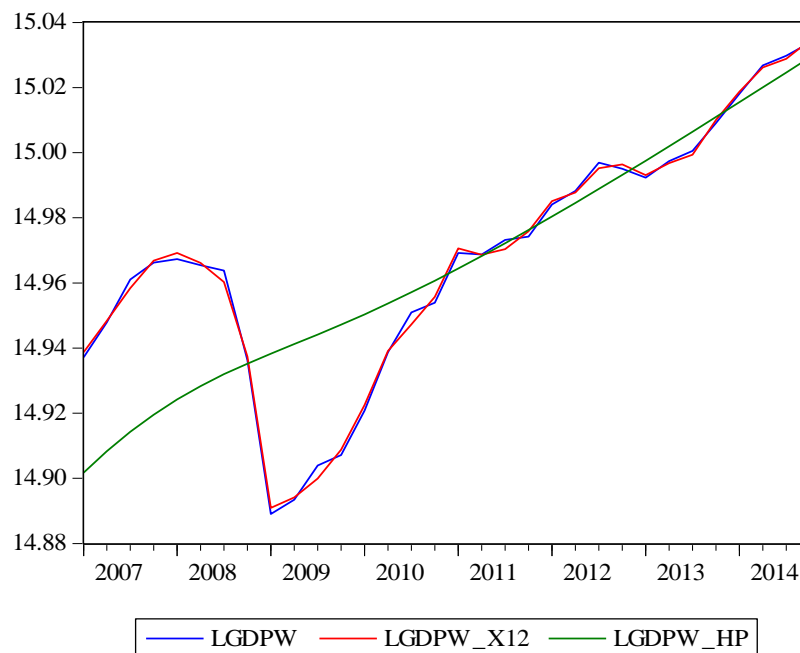

Рис. Е.2. Відхилення реального та десеզонованого показників світового ВВП від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

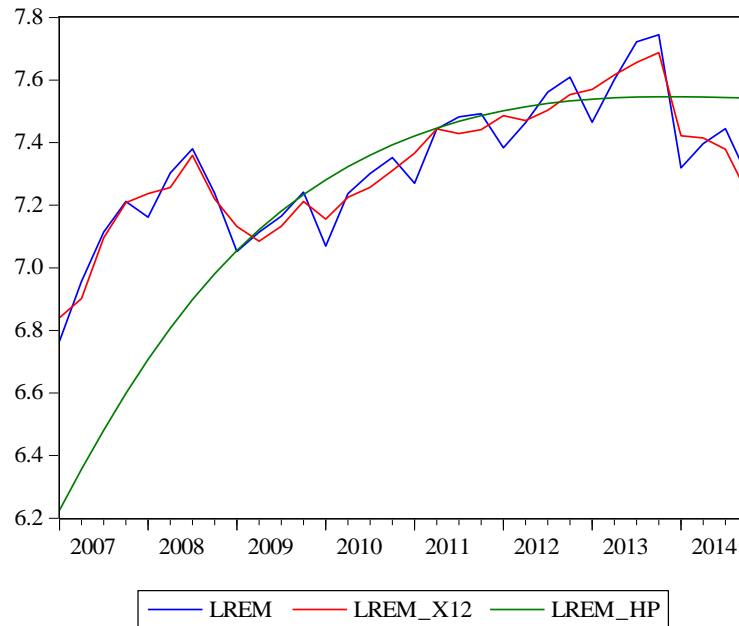

Рис. Е.3. Відхилення реального та десеզонованого показників грошових переказів до України від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

Рис. Е.4. Відхилення реального та десеզонованого показників реального ефективного обмінного курсу гривні від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

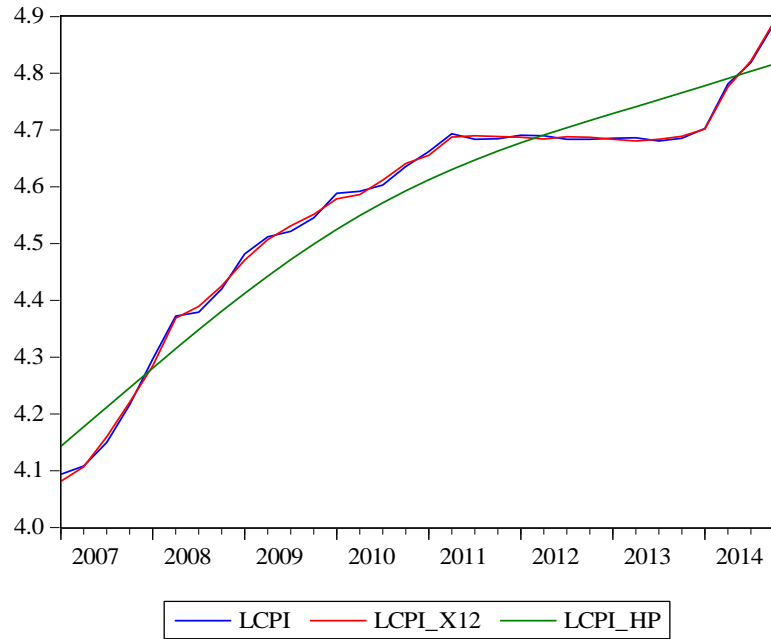

Рис. Е.5. Відхилення реального та десеզонованого показників інфляції в Україні від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

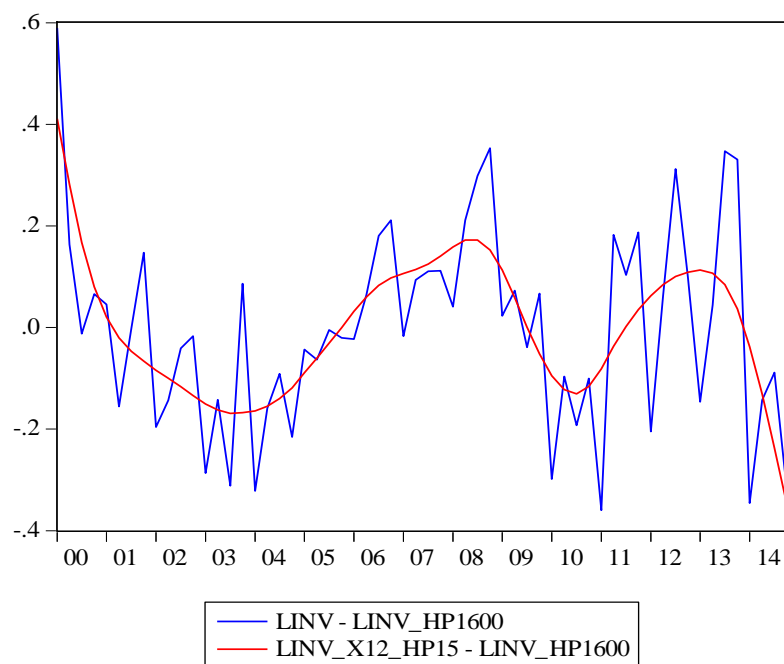

Рис. Е.6. Відхилення обсягу інвестицій в Україні від рівноважного стану в 2000–2014 рр., %

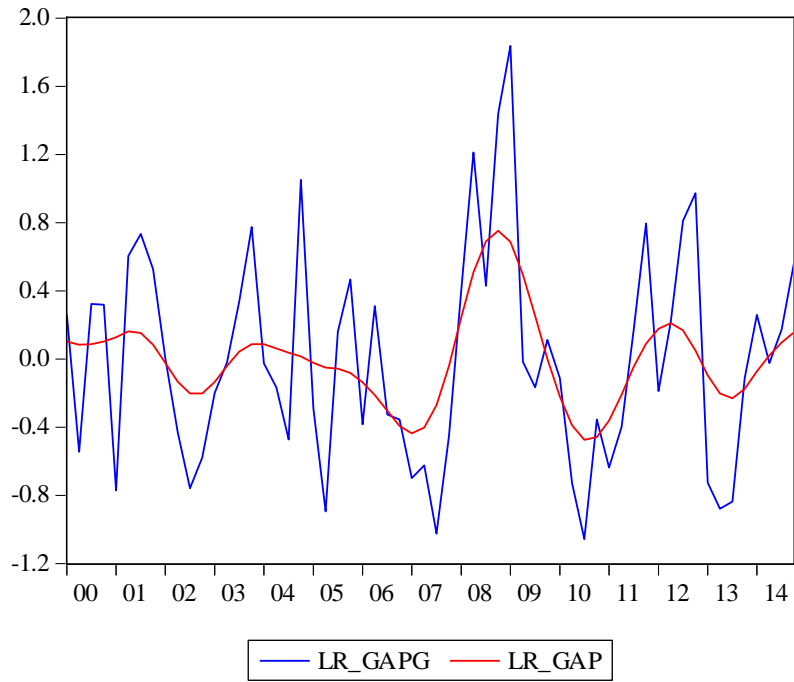

Рис. Е.7. Відхилення процентних ставок в Україні від рівноважного стану в 2000–2014 рр., %

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

**Результати регресійного аналізу залежності відхилення ВВП України
(2000–2014)**

Dependent Variable: LGDP_GAP				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 2000q3 2014q4				
Included observations: 58 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LGDPW_GAP(-1)	0.251855	0.296725	0.848783	0.3999
LR_GAP(-2)	-0.043388	0.015801	-2.745943	0.0083
LREER_GAP(-1)	-0.315407	0.063647	-4.955587	0.0000
LREM_GAP	0.026831	0.012202	2.198964	0.0324
LINV_GAP	0.109866	0.037731	2.911794	0.0053
LGDP_GAP(-1)	0.777741	0.090106	8.631402	0.0000
R-squared	0.847010	Mean dependent var		-0.001036
Adjusted R-squared	0.832299	S.D. dependent var		0.058540
S.E. of regression	0.023973	Akaike info criterion		-4.526082
Sum squared resid	0.029885	Schwarz criterion		-4.312933
Log likelihood	137.2564	Hannan-Quinn criter.		-4.443056
Durbin-Watson stat	1.897096			

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Таблиця Ж.2

**Результати регресійного аналізу залежності відхилення процентної ставки
в Україні (2000–2014)**

Dependent Variable: LR_GAP				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 2000q2 2014q4				
Included observations: 59 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LGDP_GAP	1.270481	0.207655	6.118217	0.0000
LR_GAP(-1)	0.909365	0.048176	18.87579	0.0000
LCPI_GAP	-0.320589	0.314586	-1.019084	0.3125

R-squared	0.896930	Mean dependent var	-0.006063
Adjusted R-squared	0.893249	S.D. dependent var	0.270035
S.E. of regression	0.088228	Akaike info criterion	-1.968272
Sum squared resid	0.435916	Schwarz criterion	-1.862634
Log likelihood	61.06402	Hannan-Quinn criter.	-1.927035
Durbin-Watson stat	0.334399		

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Таблиця Ж.3

**Результати регресійного аналізу залежності відхилення інфляції в Україні
(2000–2014)**

Dependent Variable: LCPI_GAP				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 2000q2 2014q4				
Included observations: 59 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LGDP_GAP(-1)	0.268037	0.044382	6.039320	0.0000
LREER_GAP	-0.258997	0.036710	-7.055284	0.0000
LCPI_GAP(-1)	0.818689	0.046661	17.54556	0.0000
R-squared	0.892975	Mean dependent var		0.000964
Adjusted R-squared	0.889153	S.D. dependent var		0.042931
S.E. of regression	0.014293	Akaike info criterion		-5.608531
Sum squared resid	0.011441	Schwarz criterion		-5.502893
Log likelihood	168.4517	Hannan-Quinn criter.		-5.567294
Durbin-Watson stat	1.126331			

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

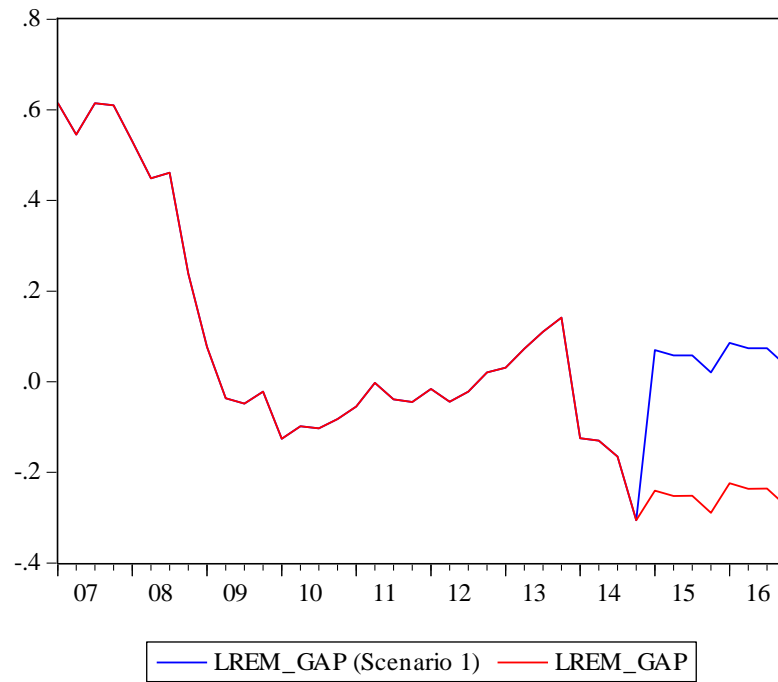
Таблиця Ж.4

Результати регресійного аналізу залежності відхилення реального ефективного обмінного курсу в Україні (2000–2014)

Dependent Variable: LREER_GAP				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 2000Q2 2014Q4				
Included observations: 59 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LGDP_GAP	0.390065	0.078704	4.956086	0.0000
LREER_GAP(-1)	0.733851	0.068197	10.76069	0.0000
R-squared	0.752702	Mean dependent var		0.001948
Adjusted R-squared	0.748364	S.D. dependent var		0.067845
S.E. of regression	0.034033	Akaike info criterion		-3.889657
Sum squared resid	0.066020	Schwarz criterion		-3.819232
Log likelihood	116.7449	Hannan-Quinn criter.		-3.862166
Durbin-Watson stat	1.499969			

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Додаток 3

Шок у показниках відхилення грошових переказів в Україні від стану
рівноваги в 2007–2016 рр., %

Додаток И

**Вплив шоку в відхиленнях грошових переказів на динаміку приросту ВВП,
інфляції, процентної ставки та реального ефективного обмінного курсу в
Україні (2015–2016), %**

	Q1	Q2	Q3	Q4	Total
			2015		2015
LGDP_GAP					
Scenario 1	-0.088	-0.094	-0.100	-0.108	-0.097
Baseline	-0.096	-0.107	-0.116	-0.124	-0.111
LCPI_GAP					
Scenario 1	-0.008	-0.007	-0.003	0.002	-0.004
Baseline	-0.007	-0.006	-0.003	0.001	-0.004
LR_GAP					
Scenario 1	-0.247	-0.341	-0.436	-0.534	-0.389
Baseline	-0.258	-0.369	-0.481	-0.595	-0.426
LREER_GAP					
Scenario 1	-0.07	-0.09	-0.11	-0.12	-0.10
Baseline	-0.08	-0.10	-0.12	-0.13	-0.11
			2016		2016
LGDP_GAP					
Scenario 1	-0.112	-0.119	-0.128	-0.139	-0.124
Baseline	-0.126	-0.130	-0.137	-0.146	-0.135
LCPI_GAP					
Scenario 1	0.006	0.012	0.018	0.024	0.015
Baseline	0.006	0.012	0.019	0.026	0.016
LR_GAP					
Scenario 1	-0.630	-0.728	-0.830	-0.939	-0.782
Baseline	-0.703	-0.809	-0.915	-1.026	-0.863
LREER_GAP					
Scenario 1	-0.13	-0.14	-0.15	-0.17	-0.15
Baseline	-0.15	-0.16	-0.17	-0.18	-0.16

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Додаток К

Таблиця К.1

Результати VAR-моделі по Україні (2001–2014)

Vector Autoregression Estimates					
Sample: 2001Q1 2014Q4					
Included observations: 56					
Standard errors in () & t-statistics in []					
	LGDP_GAP	LREM_GAP	LCPI_GAP	LR_GAP	LREER_GAP
LGDP_GAP(-1)	0.911918 (0.15800) [5.77157]	-0.945324 (1.23771) [-0.76377]	-0.004292 (0.08300) [-0.05171]	-0.003738 (0.08949) [-0.04177]	0.846128 (0.18609) [4.54698]
LGDP_GAP(-2)	-0.262190 (0.20909) [-1.25397]	1.307422 (1.63790) [0.79823]	0.181522 (0.10983) [1.65270]	0.173206 (0.11843) [1.46256]	-0.780543 (0.24625) [-3.16969]
LGDP_GAP(-3)	0.207335 (0.17526) [1.18300]	0.295912 (1.37293) [0.21553]	-0.047384 (0.09206) [-0.51468]	0.142883 (0.09927) [1.43938]	0.617294 (0.20641) [2.99056]
LREM_GAP(-1)	0.018308 (0.02201) [0.83176]	0.830243 (0.17242) [4.81523]	-0.010975 (0.01156) [-0.94920]	0.032577 (0.01247) [2.61311]	-0.009518 (0.02592) [-0.36716]
LREM_GAP(-2)	-0.006410 (0.02817) [-0.22752]	0.040707 (0.22069) [0.18445]	0.007092 (0.01480) [0.47921]	-0.021087 (0.01596) [-1.32152]	0.011156 (0.03318) [0.33621]
LREM_GAP(-3)	-0.004897 (0.01960) [-0.24989]	-0.106428 (0.15351) [-0.69328]	-0.003243 (0.01029) [-0.31505]	0.021618 (0.01110) [1.94769]	-0.005511 (0.02308) [-0.23876]
LCPI_GAP(-1)	0.974715 (0.34701) [2.80893]	5.084959 (2.71829) [1.87065]	0.882692 (0.18228) [4.84247]	-0.101258 (0.19654) [-0.51520]	0.462619 (0.40868) [1.13197]
LCPI_GAP(-2)	-1.247050 (0.50148) [-2.48674]	-2.894031 (3.92836) [-0.73670]	0.193068 (0.26343) [0.73291]	-0.056491 (0.28403) [-0.19889]	-0.961914 (0.59061) [-1.62867]

LCPL_GAP(-3)	0.283619	-2.305825	-0.250695	-0.077242	0.423008
	(0.32553)	(2.55009)	(0.17100)	(0.18438)	(0.38340)
	[0.87124]	[-0.90421]	[-1.46603]	[-0.41893]	[1.10332]
LR_GAP(-1)	-0.008771	-1.555276	0.277091	2.384766	-0.225382
	(0.18641)	(1.46026)	(0.09792)	(0.10558)	(0.21954)
	[-0.04705]	[-1.06507]	[2.82974]	[22.5870]	[-1.02659]
LR_GAP(-2)	-0.038384	1.868773	-0.498257	-2.174012	0.255810
	(0.32243)	(2.52575)	(0.16937)	(0.18262)	(0.37974)
	[-0.11905]	[0.73989]	[-2.94183]	[-11.9046]	[0.67365]
LR_GAP(-3)	-0.002355	-0.776768	0.257954	0.708464	-0.083899
	(0.17219)	(1.34882)	(0.09045)	(0.09752)	(0.20279)
	[-0.01367]	[-0.57588]	[2.85193]	[7.26446]	[-0.41372]
LREER_GAP(-1)	0.114073	1.248347	-0.192537	-0.050238	1.016955
	(0.14311)	(1.12104)	(0.07517)	(0.08106)	(0.16854)
	[0.79711]	[1.11356]	[-2.56122]	[-0.61981]	[6.03376]
LREER_GAP(-2)	-0.181105	-0.445559	-0.024751	-0.241984	-0.392600
	(0.17121)	(1.34116)	(0.08993)	(0.09697)	(0.20164)
	[-1.05781]	[-0.33222]	[-0.27521]	[-2.49544]	[-1.94705]
LREER_GAP(-3)	-0.077140	-0.065271	0.145430	0.130845	-0.097820
	(0.12225)	(0.95763)	(0.06422)	(0.06924)	(0.14398)
	[-0.63102]	[-0.06816]	[2.26470]	[1.88973]	[-0.67942]
C	-0.000631	-0.002371	0.000579	-0.001375	0.001407
	(0.00351)	(0.02751)	(0.00184)	(0.00199)	(0.00414)
	[-0.17960]	[-0.08620]	[0.31413]	[-0.69121]	[0.34014]
R-squared	0.861344	0.696703	0.931725	0.998040	0.865032
Adj. R-squared	0.809347	0.582966	0.906121	0.997305	0.814419
Sum sq. resids	0.025661	1.574662	0.007081	0.008232	0.035594
S.E. equation	0.025328	0.198410	0.013305	0.014346	0.029830
F-statistic	16.56553	6.125592	36.39090	1357.744	17.09109
Log likelihood	135.8074	20.53615	171.8597	167.6416	126.6458
Akaike AIC	-4.278837	-0.162005	-5.566419	-5.415772	-3.951634
Schwarz SC	-3.700165	0.416667	-4.987747	-4.837100	-3.372962
Mean dependent	-0.003318	0.027898	-9.82E-05	-0.011240	0.002249
S.D. dependent	0.058007	0.307240	0.043424	0.276326	0.069245
Determinant resid covariance (dof adj.)		4.21E-16			
Determinant resid covariance		7.82E-17			

Log likelihood	641.1321			
Akaike information criterion	-20.04043			
Schwarz criterion	-17.14707			

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Таблиця К.2

Інформація критерії довжини лагування VAR-моделі для України

VAR Lag Order Selection Criteria						
Endogenous variables: LGDP_GAP LREM_GAP LCPI_GAP LR_GAP LREER_GAP						
Exogenous variables: C						
Sample: 2001Q1 2014Q4						
Included observations: 55						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	254.1993	NA	7.98e-11	-9.061792	-8.879308	-8.991224
1	494.6884	428.5079	3.17e-14	-16.89776	-15.80285	-16.47435
2	591.5470	154.9738	2.38e-15	-19.51080	-17.50347	-18.73455
3	642.7371	72.59682	9.73e-16	-20.46317	-17.54341*	-19.33407*
4	673.8703	38.49191*	8.75e-16*	-20.68619*	-16.85401	-19.20426
5	692.6708	19.82605	1.35e-15	-20.46076	-15.71615	-18.62598
* indicates lag order selected by the criterion						
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)						
FPE: Final prediction error						
AIC: Akaike information criterion						
SC: Schwarz information criterion						
HQ: Hannan-Quinn information criterion						

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Таблиця AR-коренів VAR-моделі для України

Roots of Characteristic Polynomial	
Endogenous variables: LGDP_GAP LREM_GAP LCPI_GAP LR_GAP LREER_GAP	
Exogenous variables: C	
Lag specification: 1 3	
Root	Modulus
0.854548 - 0.458713i	0.969881
0.854548 + 0.458713i	0.969881
0.877297 - 0.227492i	0.906313
0.877297 + 0.227492i	0.906313
0.768260 - 0.374687i	0.854759
0.768260 + 0.374687i	0.854759
0.686425 - 0.359070i	0.774668
0.686425 + 0.359070i	0.774668
0.298812 - 0.634415i	0.701264
0.298812 + 0.634415i	0.701264
-0.434334 - 0.312346i	0.534982
-0.434334 + 0.312346i	0.534982
0.091120 - 0.287500i	0.301595
0.091120 + 0.287500i	0.301595
-0.257683	0.257683
No root lies outside the unit circle.	
VAR satisfies the stability condition.	

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

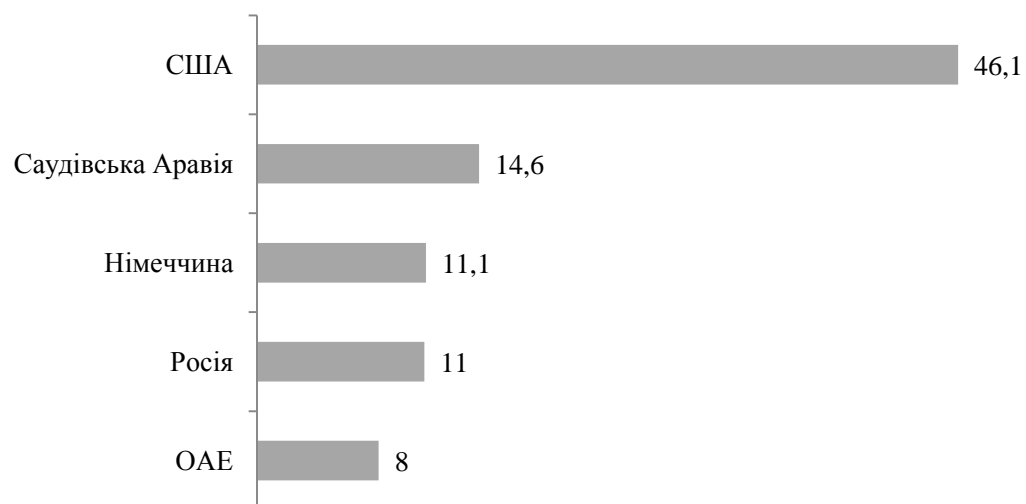
Додаток Л

Декомпозиційний аналіз показників відхилення ВВП, інфляції, процентної ставки та обмінного курсу в 2014–2016 рр., %

№	LGDP_GAP	LCPI_GAP	LR_GAP	LREER_GAP
1	10.86716	8.974797	7.642311	0.007923
2	8.893169	8.461428	18.11184	0.220065
3	8.844178	4.437422	26.99478	0.292744
4	9.285315	3.019309	37.53097	0.675148
5	9.099245	3.227686	48.40236	0.861952
6	8.906135	4.706013	57.30173	0.748842
7	8.774986	7.190714	61.89857	0.920957
8	9.106453	9.988329	60.82043	1.663639

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Додаток М

Найбільші країни-реципієнти мігрантів у 2013 р., млн осіб

Додаток Н

Таблиця Н.1

**Динаміка макроекономічних показників у Польщі, використаних в
економетричній моделі (квартальні показники за 2000–2014 рр.)**

Рік, квартал	ВВП, млн злотих	ВВП ЄС, млн євро	Інвестиції, млн злотих	Грошові перекази, млн злотих	Процентна ставка, %	Реальний ефективний обмінний курс (Індекс 2010 = 100 %)	Інфляція (Індекс 2010 = 100 %)
2000кв1	166983	2269042	3107	267	16,5	87,2	73,7
2000кв2	180336	2297991	3605	335	16,6	87,1	75,2
2000кв3	187089	2323633	3196	327	17,7	90,7	76,4
2000кв4	209970	2355878	5370	429	19,4	92,1	77,7
2001кв1	179169	2368029	3090	336	19,9	97,2	78,7
2001кв2	191141	2405934	5573	349	18,0	105,3	80,2
2001кв3	194063	2418693	3007	317	16,0	98,4	80,1
2001кв4	215191	2440132	3666	405	14,7	101,2	80,6
2002кв1	187640	2472224	2601	355	11,7	101,8	81,5
2002кв2	198114	2485009	3921	425	10,3	99,5	81,8
2002кв3	200319	2504148	3968	344	8,6	91,0	81,0
2002кв4	222505	2526609	4050	316	7,3	93,1	81,3
2003кв1	193843	2517088	4347	299	6,6	89,6	81,8
2003кв2	207307	2513705	6811	305	5,8	87,2	82,2
2003кв3	208268	2547511	4427	318	5,2	85,4	81,7
2003кв4	233738	2577982	5584	342	5,2	82,5	82,6
2004кв1	213036	2613204	12336	466	5,2	80,3	83,3
2004кв2	224806	2655814	11956	688	5,0	82,1	84,9
2004кв3	228045	2680687	11518	700	6,0	87,8	85,5
2004кв4	258651	2696518	11916	522	6,5	92,2	86,3
2005кв1	229396	2723688	9421	369	6,4	96,6	86,5
2005кв2	238095	2766770	11256	686	5,6	93,4	86,9
2005кв3	241760	2795329	10920	770	4,8	95,1	86,8
2005кв4	274052	2838102	10887	573	4,4	96,9	87,1
2006кв1	242785	2875947	10778	403	4,3	98,5	87,0
2006кв2	255497	2918560	14510	722	4,0	96,1	87,8
2006кв3	261511	2957893	13611	809	4,0	96,5	88,0
2006кв4	300239	3016570	16704	602	4,0	98,9	88,2
2007кв1	270132	3069962	15783	609	4,0	97,7	88,7
2007кв2	282922	3103057	18899	1003	4,2	100,3	89,9
2007кв3	291059	3144251	16732	988	4,6	100,6	89,7
2007кв4	332624	3160564	18341	728	4,9	105,3	91,1

2008 _{KB1}	299148	3164018	12556	771	5,4	108,4	92,5
2008 _{KB2}	310884	3157969	15027	1146	6,0	114,5	93,9
2008 _{KB3}	314742	3152914	12726	1221	6,0	117,2	94,1
2008 _{KB4}	350735	3067313	12563	968	5,6	102,9	94,6
2009 _{KB1}	313058	2925779	14364	926	3,9	89,2	95,9
2009 _{KB2}	325486	2938496	19761	735	3,2	91,2	97,7
2009 _{KB3}	332479	2969640	16001	1408	2,8	97,5	97,9
2009 _{KB4}	373483	2979233	17454	1144	2,8	98,4	98,1
2010 _{KB1}	323207	3020123	15966	908	2,9	101,1	99,2
2010 _{KB2}	344700	3074610	18567	1165	3,2	98,9	99,9
2010 _{KB3}	350607	3112616	22304	1456	3,1	99,0	100,0
2010 _{KB4}	398072	3121739	20408	1230	3,1	101,0	100,9
2011 _{KB1}	348859	3169920	17642	779	3,5	101,8	103,0
2011 _{KB2}	369750	3168314	24970	1215	4,0	102,8	104,5
2011 _{KB3}	377080	3182577	23641	1452	4,5	97,8	104,1
2011 _{KB4}	432439	3185753	23820	1236	4,4	91,9	105,5
2012 _{KB1}	370787	3217398	21772	1004	4,4	95,4	107,1
2012 _{KB2}	389378	3230743	23143	1596	4,7	94,8	108,4
2012 _{KB3}	394411	3259153	27381	1598	4,9	96,4	107,9
2012 _{KB4}	441802	3252892	23754	1140	4,6	97,4	108,4
2013 _{KB1}	378350	3244056	18969	1132	3,8	97,2	108,7
2013 _{KB2}	396314	3260611	23764	1591	3,1	96,1	109,1
2013 _{KB3}	405554	3270686	25657	1366	2,5	95,8	109,2
2013 _{KB4}	455528	3298843	21047	1255	2,6	97,7	109,3
2014 _{KB1}	397429	3328689	19743	1206	2,6	98,1	109,4
2014 _{KB2}	413457	3357677	22280	1378	2,6	98,2	109,4
2014 _{KB3}	427077	3367750	21027	1379	2,6	97,0	108,9
2014 _{KB4}	478335	3381221	17665	1380	2,1	96,3	108,5

Джерело: складено автором на основі даних [105; 134; 197]

**Описова статистика змінних аналізованої економетричної моделі по
Польщі (квартальні дані за 2000–2014 рр.)**

Аналізовані змінні	Середнє значення	Стандартне відхилення	Кількість спостережень
ВВП	297 млрд злотих	85 млрд злотих	60
Світовий ВВП	2898 млрд євро	334 млрд євро	60
Інвестиції	13,9 млрд злотих	7,3 млрд злотих	60
Грошові перекази	831,5 млн злотих	419 млн злотих	60
Процентна ставка	6,37 %	4,71 %	60
Реальний ефективний обмінний курс	96,4 % (Індекс 2010 = 100 %)	6,8 %	60
Інфляція	92,7 % (Індекс 2010 = 100 %)	11,1 %	60

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Додаток П

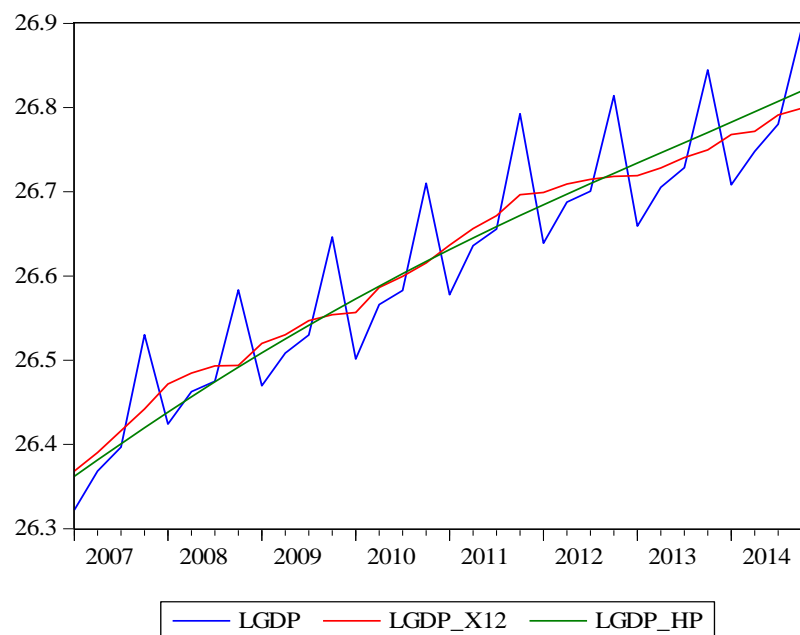

Рис. П.1. Відхилення показника ВВП Польщі від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

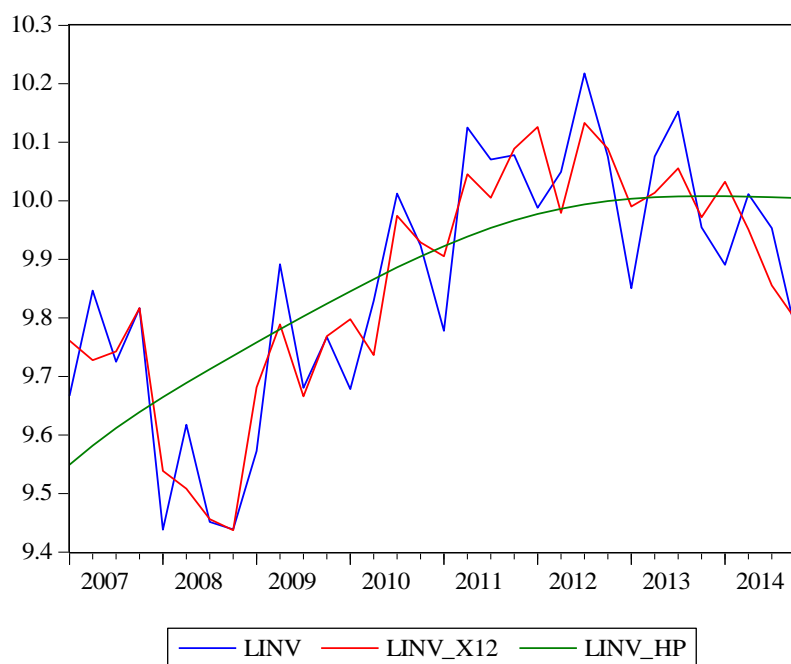

Рис. П.2. Відхилення обсягу інвестицій в Польщі від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

Рис. П.3. Відхилення реального та десеզонованого значень процентної ставки в Польщі від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

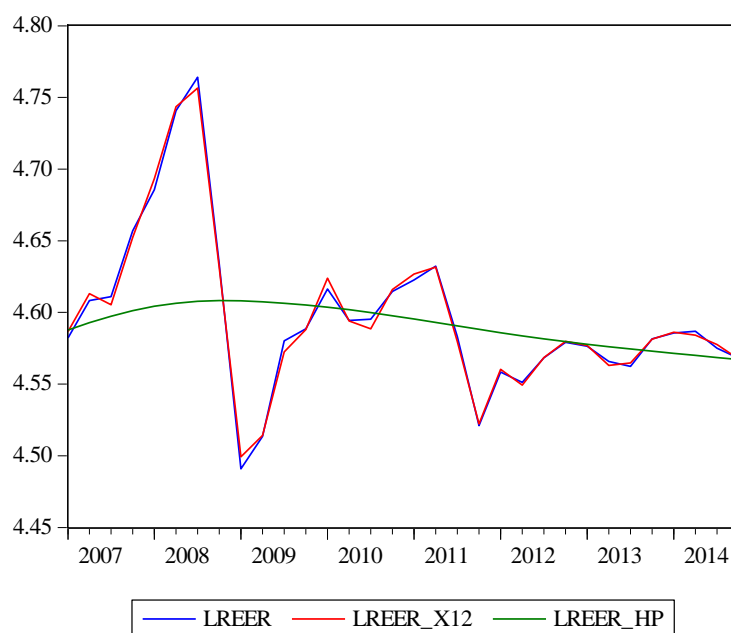

Рис. П.4. Відхилення реального та десеզонованого показників реального ефективного обмінного курсу злотого від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

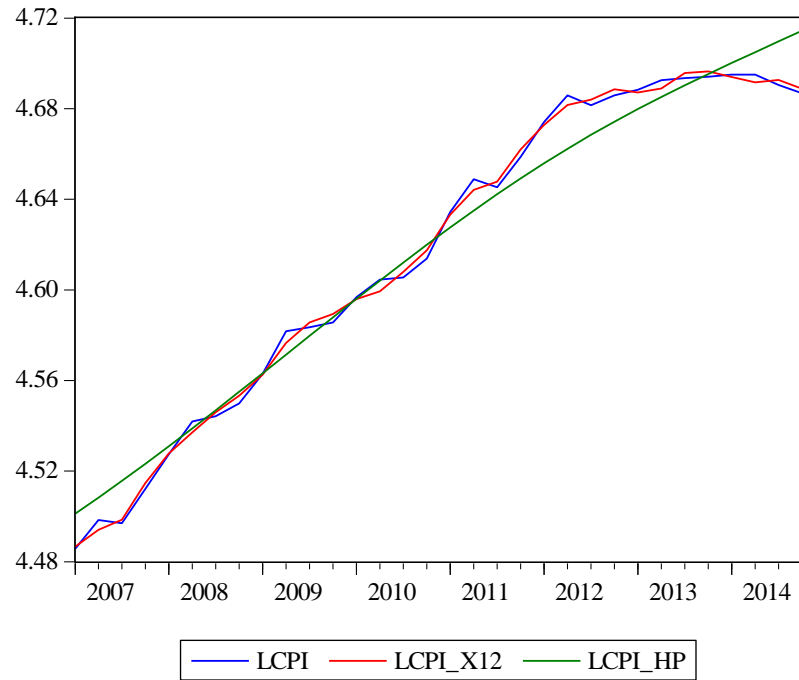

Рис. П.5. Відхилення реального та десеզонованого показників інфляції в Польщі від рівноважного стану в 2007–2014 рр., %

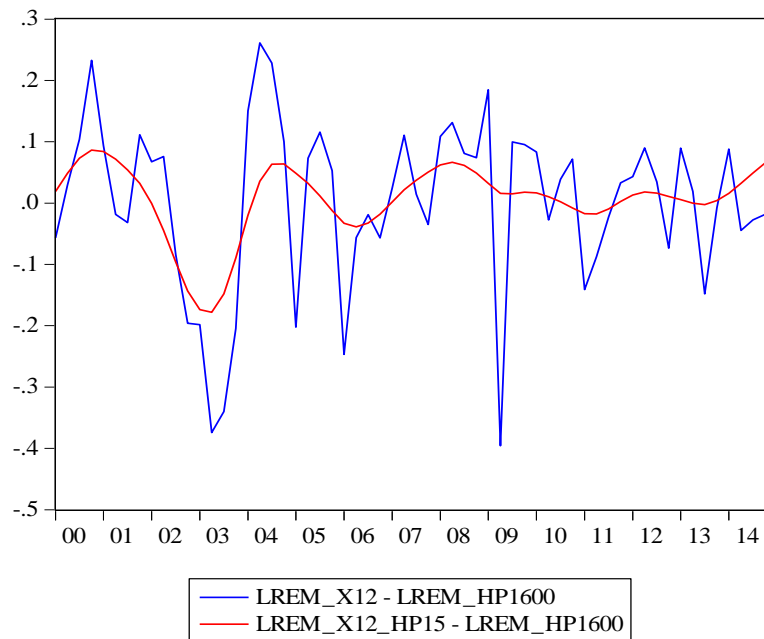

Рис. П.6. Відхилення обсягу відісланих грошових переказів із Польщі від рівноважного стану в 2000–2014 рр., %

Додаток Р

Таблиця Р.1

**Результати регресійного аналізу залежності відхилення ВВП Польщі
(2000–2014)**

Dependent Variable: LGDP_GAP				
Method: Least Squares				
Sample (adjusted): 2000Q3 2014Q4				
Included observations: 58 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LGDPW_GAP(-2)	0.189935	0.070358	2.699566	0.0093
LINV_GAP(-1)	-0.005238	0.007159	-0.731657	0.4677
LR_GAP(-1)	-0.017750	0.008127	-2.184161	0.0335
LREER_GAP(-1)	-0.038324	0.025796	-1.485681	0.1434
LGDP_GAP(-1)	0.836598	0.092921	9.003306	0.0000
LREM_GAPX	-0.052359	0.024119	-2.170870	0.0345
R-squared	0.786450	Mean dependent var		-0.000399
Adjusted R-squared	0.765916	S.D. dependent var		0.016611
S.E. of regression	0.008037	Akaike info criterion		-6.711852
Sum squared resid	0.003359	Schwarz criterion		-6.498703
Log likelihood	200.6437	Hannan-Quinn criter.		-6.628826
Durbin-Watson stat	2.161515			

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Таблиця Р.2

**Результати регресійного аналізу залежності відхилення процентної ставки
в Польщі (2000–2014)**

Dependent Variable: LR_GAP				
Method: Least Squares				
Date: 08/31/15 Time: 14:17				
Sample (adjusted): 2000Q4 2014Q4				
Included observations: 57 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LGDP_GAP(-1)	2.559398	1.135352	2.254277	0.0283
LR_GAP(-1)	0.770232	0.085636	8.994243	0.0000
LCPI_GAP(-3)	-2.921894	1.382919	-2.112846	0.0393

R-squared	0.839544	Mean dependent var	0.004312
Adjusted R-squared	0.833601	S.D. dependent var	0.205602
S.E. of regression	0.083869	Akaike info criterion	-2.067923
Sum squared resid	0.379837	Schwarz criterion	-1.960394
Log likelihood	61.93582	Hannan-Quinn criter.	-2.026134
Durbin-Watson stat	0.955735		

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Таблиця Р.3

**Результати регресійного аналізу залежності відхилення інфляції в Польщі,
(2000–2014)**

Dependent Variable: LCPI_GAP				
Method: Least Squares				
Date: 07/22/15 Time: 22:49				
Sample (adjusted): 2000Q2 2014Q4				
Included observations: 59 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LGDP_GAP(-1)	0.215002	0.030793	6.982083	0.0000
LCPI_GAP(-1)	0.837083	0.046428	18.02967	0.0000
LREER_GAP(-1)	-0.040162	0.008766	-4.581367	0.0000
R-squared	0.883660	Mean dependent var	0.000509	
Adjusted R-squared	0.879505	S.D. dependent var	0.010532	
S.E. of regression	0.003656	Akaike info criterion	-8.335474	
Sum squared resid	0.000748	Schwarz criterion	-8.229837	
Log likelihood	248.8965	Hannan-Quinn criter.	-8.294238	
Durbin-Watson stat	1.656345			

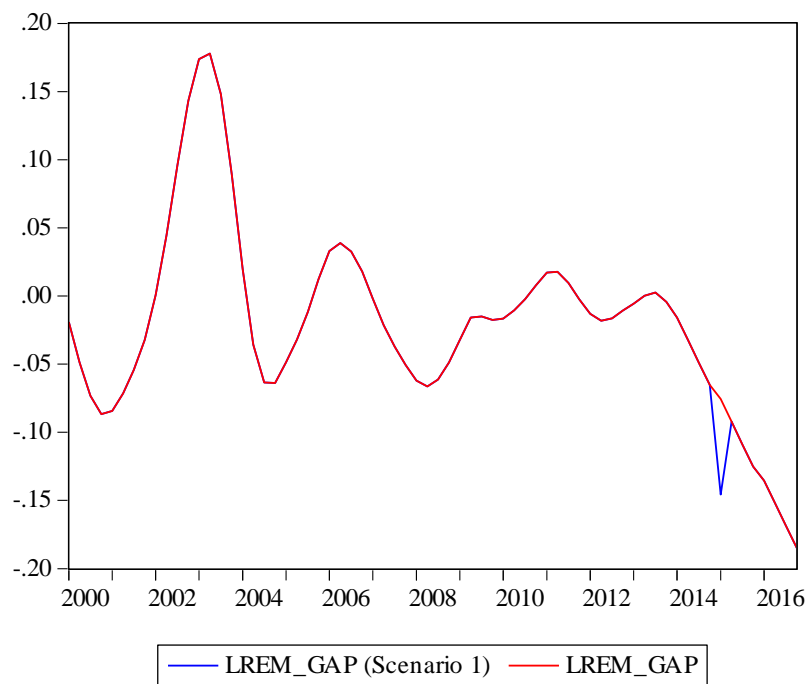
Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Результати регресійного аналізу залежності відхилення реального ефективного обмінного курсу злого, (2000–2014)

Dependent Variable: LREER_GAP				
Method: Least Squares				
Date: 07/22/15 Time: 23:02				
Sample (adjusted): 2000Q2 2014Q4				
Included observations: 59 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LGDP_GAP(-1)	0.867170	0.290605	2.984015	0.0042
LREER_GAP(-1)	0.679845	0.082383	8.252226	0.0000
R-squared	0.632815	Mean dependent var		0.001123
Adjusted R-squared	0.626373	S.D. dependent var		0.057162
S.E. of regression	0.034940	Akaike info criterion		-3.837039
Sum squared resid	0.069587	Schwarz criterion		-3.766614
Log likelihood	115.1926	Hannan-Quinn criter.		-3.809548
Durbin-Watson stat	1.405292			

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Додаток С

Шок у показниках відхилення відісланих грошових переказів в Польщі від
стану рівноваги в 2000–2016 рр., %

Додаток Т

**Вплив шоку в відхиленнях відісланих грошових переказів на динаміку
приросту ВВП, інфляції, процентної ставки та обмінного курсу в Польщі у
2015–2016 рр., %**

		2015			2015
LGDP_GAP					
Scenario 1	0.017	0.020	0.023	0.025	0.021
Baseline	0.012	0.016	0.019	0.023	0.018
LCPI_GAP					
Scenario 1	0.0027	0.0055	0.0080	0.0103	0.0066
Baseline	0.0019	0.0038	0.0060	0.0083	0.0050
LR_GAP					
Scenario 1	0.01	0.05	0.09	0.12	0.07
Baseline	0.024	0.048	0.076	0.100	0.062
LREER_GAP					
Scenario 1	0.007	0.019	0.030	0.041	0.024
Baseline	0.007	0.016	0.024	0.032	0.019
		2016			2016
LGDP_GAP					
Scenario 1	0.027	0.028	0.029	0.032	0.029
Baseline	0.025	0.027	0.029	0.031	0.028
LCPI_GAP					
Scenario 1	0.0125	0.0146	0.0159	0.0172	0.0151
Baseline	0.0107	0.0127	0.0142	0.0158	0.0134
LR_GAP					
Scenario 1	0.14	0.15	0.15	0.15	0.15
Baseline	0.126	0.148	0.160	0.162	0.149
LREER_GAP					
Scenario 1	0.047	0.055	0.062	0.066	0.057
Baseline	0.043	0.053	0.060	0.066	0.055

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Додаток У

Таблиця У.1

Результати VAR-моделі для Польщі (2001–2014)

Vector Autoregression Estimates					
Sample: 2001Q1 2014Q4					
Included observations: 56					
Standard errors in () & t-statistics in []					
	LREM_GAP	LGDP_GAP	LCPI_GAP	LR_GAP	LREER_GAP
LREM_GAP(-1)	1.769498 (0.07365) [24.0262]	0.038948 (0.07573) [0.51428]	0.030902 (0.03931) [0.78609]	0.908452 (0.62287) [1.45850]	-0.373573 (0.33658) [-1.10991]
LREM_GAP(-2)	-0.911516 (0.07721) [-11.8061]	-0.027084 (0.07939) [-0.34114]	-0.038580 (0.04121) [-0.93617]	-1.236195 (0.65296) [-1.89320]	0.621425 (0.35284) [1.76120]
LGDP_GAP(-1)	-0.015950 (0.13774) [-0.11580]	0.459785 (0.14164) [3.24622]	0.066273 (0.07352) [0.90144]	2.045283 (1.16490) [1.75576]	1.139847 (0.62948) [1.81079]
LGDP_GAP(-2)	-0.008716 (0.13649) [-0.06386]	0.196313 (0.14035) [1.39873]	0.112977 (0.07285) [1.55079]	0.164419 (1.15432) [0.14244]	-0.367729 (0.62376) [-0.58954]
LCPI_GAP(-1)	-0.306602 (0.29334) [-1.04522]	0.683499 (0.30164) [2.26594]	1.085282 (0.15657) [6.93153]	5.122721 (2.48085) [2.06491]	-0.553066 (1.34058) [-0.41256]
LCPI_GAP(-2)	-0.101809 (0.30231) [-0.33677]	-0.961656 (0.31087) [-3.09345]	-0.216179 (0.16136) [-1.33972]	-3.648861 (2.55674) [-1.42715]	-0.030578 (1.38159) [-0.02213]
LR_GAP(-1)	-0.009672 (0.01486) [-0.65072]	0.025520 (0.01528) [1.66972]	-0.000754 (0.00793) [-0.09503]	1.097626 (0.12570) [8.73185]	-0.012687 (0.06793) [-0.18678]
LR_GAP(-2)	0.018433 (0.01297) [1.42162]	-0.028369 (0.01333) [-2.12763]	0.000366 (0.00692) [0.05293]	-0.414642 (0.10966) [-3.78114]	-0.011841 (0.05926) [-0.19982]

LREER_GAP(-1)	0.029203	-0.049657	-0.037071	0.790254	0.889246
	(0.03212)	(0.03303)	(0.01715)	(0.27169)	(0.14681)
	[0.90907]	[-1.50322]	[-2.16198]	[2.90868]	[6.05703]
LREER_GAP(-2)	-0.032762	0.068679	0.012761	-0.499947	-0.434959
	(0.03326)	(0.03420)	(0.01775)	(0.28125)	(0.15198)
	[-0.98517]	[2.00836]	[0.71889]	[-1.77758]	[-2.86195]
C	0.000834	-0.000814	-0.000181	-0.003482	0.002522
	(0.00096)	(0.00098)	(0.00051)	(0.00808)	(0.00437)
	[0.87266]	[-0.82862]	[-0.35426]	[-0.43093]	[0.57752]
R-squared	0.988460	0.822275	0.896560	0.933597	0.754223
Adj. R-squared	0.985895	0.782780	0.873573	0.918841	0.699605
Sum sq. resids	0.002165	0.002289	0.000617	0.154859	0.045219
S.E. equation	0.006936	0.007133	0.003702	0.058663	0.031700
F-statistic	385.4350	20.81999	39.00345	63.26818	13.80925
Log likelihood	205.0376	203.4747	240.1951	85.47600	119.9441
Akaike AIC	-6.929916	-6.874095	-8.185538	-2.659857	-3.890859
Schwarz SC	-6.532079	-6.476258	-7.787701	-2.262020	-3.493022
Mean dependent	0.001925	-0.001720	0.000890	0.000995	0.002755
S.D. dependent	0.058404	0.015304	0.010413	0.205918	0.057837
Determinant resid covariance (dof adj.)		8.55E-20			
Determinant resid covariance		2.86E-20			
Log likelihood		862.6848			
Akaike information criterion		-28.84589			
Schwarz criterion		-26.85670			

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Таблиця У.2

Інформаційні критерії довжини лагування VAR-моделі для Польщі

VAR Lag Order Selection Criteria						
Endogenous variables: LREM_GAP LGDP_GAP LCPI_GAP LR_GAP LREER_GAP						
Exogenous variables: C						
Sample: 2001Q1 2014Q4						
Included observations: 56						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	550.3470	NA	2.39e-15	-19.47668	-19.29584	-19.40657

1	778.3159	407.0873	1.71e-18	-26.72557	-25.64056	-26.30491
2	862.6848	135.5928	2.10e-19	-28.84589	-26.85670*	-28.07468
3	909.7388	67.21990	1.01e-19	-29.63353	-26.74017	-28.51178*
4	939.9327	37.74240*	9.35e-20*	-29.81902*	-26.02149	-28.34673
* indicates lag order selected by the criterion						
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)						
FPE: Final prediction error						
AIC: Akaike information criterion						
SC: Schwarz information criterion						
HQ: Hannan-Quinn information criterion						

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews

Таблиця У.3

Таблиця AR-коренів VAR-моделі для Польщі

Roots of Characteristic Polynomial	
Endogenous variables: LREM_GAP LGDP_GAP LCPI_GAP LR_GAP LREER_GAP	
Exogenous variables: C	
Lag specification: 1 2	
Root	Modulus
0.943059 - 0.198688i	0.963762
0.943059 + 0.198688i	0.963762
0.884250 - 0.382421i	0.963402
0.884250 + 0.382421i	0.963402
0.575583 - 0.398303i	0.699958
0.575583 + 0.398303i	0.699958
0.344083 - 0.483433i	0.593380
0.344083 + 0.483433i	0.593380
-0.096255 - 0.239688i	0.258294
-0.096255 + 0.239688i	0.258294
No root lies outside the unit circle.	
VAR satisfies the stability condition.	

Джерело: розрахунки автора в програмі Eviews